

1. Međunarodna umjetnička i znanstvena konferencija

**Osobe s invaliditetom u umjetnosti,
znanosti, odgoju i obrazovanju**

The 1st International Artistic and Scientific Conference

**Persons with Disabilities in Arts,
Science and Education**

**Knjiga sažetaka
Book of Abstracts**

Osijek, 5. i 6. prosinca 2019.
5th and 6th of December 2019

KNJIGA SAŽETAKA

1. Međunarodna umjetnička i znanstvena konferencija
Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju

BOOK OF ABSTRACTS

*The 1st International Artistic and Scientific Conference
Persons with Disabilities in Arts, Science and Education*

Nakladnik
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku

Za nakladnika
Helena Sablić Tomić

Glavna urednica
Tatjana Ileš

Urednice izdanja
Mirna Sabljar, Jasna Šulentić Begić, Tatjana Ileš

Lektori
Tena Sesar (hrvatski jezik)
Juraj Gerovac (engleski jezik)

Vizualno oblikovanje naslovnice
Ines Matijević Cakić, Antonio Rendulić

Grafičko oblikovanje
Luka Cvenić

e-knjiga

Knjiga sažetaka se izdaje samo u elektroničkom obliku kao prilog očuvanju okoliša 1. Međunarodne konferencije Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

ISBN 978-953-8181-19-1

Oblikovanje dovršeno u prosincu 2019.

1. Međunarodna umjetnička i znanstvena konferencija
The 1st International Artistic and Scientific Conference

**Osobe s invaliditetom u umjetnosti,
znanosti, odgoju i obrazovanju**

***Persons with Disabilities in Arts,
Science and Education***

Osijek, 5. i 6. prosinca 2019.
5th and 6th of December 2019

Knjiga sažetaka
Book of Abstracts

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku
Osijek, 2019.

Prva međunarodna umjetnička i znanstvena konferencija Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju

Visoko pokroviteljstvo / Under the high patronage of

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku
/ The Ministry for Demography, Family, Youth and Social Policy

Pokrovitelji / Patronage of

Osječko-baranjska županija / Osijek-Baranja County
Grad Osijek / City of Osijek

Organizator / Organizer

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku

Suorganizatori (prema abecednom redu) / Co-organizers

Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Podružnica Osijek / The Academy of Medical Sciences of Croatia, Branch of Osijek

Centar za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Vinkovcima / The Center for Scientific Work of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Vinkovci

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku / Faculty of Education, J. J. Strossmayer University of Osijek

Muzička akademija Univerzitet Crne Gore / The Faculty of Teacher Education, University of Zagreb

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / University of Montenegro, Music Academy

Partneri / Partners

Agencija za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek / Education and Teacher Training Agency, Branch of Osijek

Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek / The Faculty of Dental Medicine and Health, Osijek

Fakultet elektrotehnike, računarstva i informacijskih tehnologija u Osijeku / The Faculty of Electrical

Engineering, Computer Science and Information Technology in Osijek

Građevinski i arhitektonski fakultet Osijek / The Faculty of Civil Engineering, Osijek

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu / The Catholic Faculty of Theology in Đakovo

Lions Club Osijek / Lions Club Osijek

Medicinski fakultet Osijek / The Faculty of Medicine, Osijek

Pravni fakultet Osijek / The Faculty of Law, Osijek

UNIMA Education, Development and Therapy Commission / UNIMA Education, Development and Therapy Commission

Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom/ The Office of the Ombudsman for Persons with Disabilities

Teme konferencije / Conference topics

- Inkluzija osoba s invaliditetom u umjetnosti, znanosti te odgoju i obrazovanju
- Stereotipi, predrasude, diskriminacija osoba s invaliditetom
- Slobodno vrijeme osoba s invaliditetom
- Osobe s invaliditetom u kontekstu terapija umjetnošću
- Pravno-socijalna pitanja osoba s invaliditetom

Organizacijski odbor / Organizing Committee

dr. sc. Mirna Sabljar, predsjednica odbora (Akademija za umjetnost i kulturu)
doc. dr. sc. Tatjana Ileš (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. art. Tatjana Bertok-Zupković (Akademija za umjetnost i kulturu)
Mario Burek, dipl. iur. (Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, Područni ured Osijek)
prof. prim. dr. sc. Silva Butković Soldo (Medicinski fakultet Osijek; Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Podružnica Osijek)
dr. sc. Tomislav Dagen, dipl. iur. (Akademija za umjetnost i kulturu)
prof. prim. dr. sc. Katarina Dodig Ćurković (Medicinski fakultet Osijek; Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Podružnica Osijek)
Snježana Lustig, dipl. učit. (Agencija za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek)
mr. sc. Antonija Matić (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. dr. art. Ines Matijević Cakić (Akademija za umjetnost i kulturu)
Majda Milinović, asist. (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. dr. sc. Krešimir Purgar (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. art. dr. sc. Antoaneta Radočaj-Jerković (Akademija za umjetnost i kulturu)
doc. dr. sc. Ksenija Romstein (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
Mirela Skelac, univ. spec. act. soc. (Agencija za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek)
doc. dr. sc. Tihana Škojo (Akademija za umjetnost i kulturu)
dr. sc. Damir Španić (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku)
doc. dr. sc. Jasna Šulentić Begić, v. znanst. sur. (Akademija za umjetnost i kulturu)

Umjetničko-znanstveni programski odbor / Artistic-Scientific Programming Committee

izv. prof. dr. sc. Jasmina Bećirović-Karabegović (Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet)
izv. prof. dr. sc. Emina Berbić Kolar (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
izv. prof. Matthew G. Bernier, MCAT, ATR, (Eastern Virginia Medical School)
doc. dr. sc. Ivana Bestvina Bukvić (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. art. Jelena Bogojević (Univerzitet Crne Gore, Muzička akademija)
prof. dr. sc. Dejana Bouillet (Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)
dr. sc. Davor Brđanović, znanstv. sur. (Glazbena škola u Varaždinu)
doc. dr. sc. Biljana Činčurak Erceg (Pravni fakultet Osijek)
izv. prof. dr. sc. Snježana Dobrota (Filozofski fakultet u Splitu)
prof. dr. sc. Ines Drenjančević (Medicinski fakultet Osijek)
doc. dr. sc. Snježana Dubovicki (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
prof. dr. sc. Matjaž Duh (Sveučilište u Mariboru, Pedagoški fakultet)
doc. dr. sc. Marina Đukić (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. art. Maja Đurinović (Akademija za umjetnost i kulturu)
dr. sc. Marina Gall (University of Bristol, School of Education)
izv. prof. dr. sc. Eleanor Irwin (University of Pittsburgh)
doc. art. Sanela Janković Marušić (Akademija za umjetnost i kulturu)
izv. prof. art. dr. sc. Berislav Jerković (Akademija za umjetnost i kulturu)
doc. mr. art. Jelena Kovačević (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
izv. prof. dr. sc. Livija Kroflin (Akademija za umjetnost i kulturu; UNIMA)
prof. dr. sc. Darko Lukić, (ALDESTE, ECoC, Creative Europe)
doc. dr. sc. Valentina Majdenić (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
doc. dr. sc. Vedrana Marković (Univerzitet Crne Gore, Muzička akademija)
doc. dr. sc. Haris Memišević (Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet)
doc. art. Vuk Ognjenović (Akademija za umjetnost i kulturu)
doc. mr. Renata Papišta (Univerzitet u Sarajevu, Akademija likovnih umjetnosti Sarajevo)
red. prof. dr. art. Robert Raponja (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku)
izv. prof. dr. sc. Branka Rešetar (Pravni fakultet Osijek)

izv. prof. dr. sc. Mary Roberts (University of Virginia, Eastern Virginia Medical School)
dr. sc. Sanja Tarczay (Udruga Dodir)
izv. prof. dr. sc. Tena Velki (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
Asa Viklund (Mental Health Care for Children and Adolescent, Göteborg)
izv. prof. Slavko Živanović (Univerzitet u Novom Sadu, Akademija umetnosti)

Organizacijski savjet / Organizing Council

prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić (Akademija za umjetnost i kulturu)
prof. dr. sc. Zdravko Ebling (Akademija medicinskih znanosti Hrvatske)
prof. dr. sc. Rudika Gmajnić (Lions Club Osijek)
prof. dr. sc. Dražan Kozak (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku)
prof. dr. sc. Damir Matanović (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
prof. dr. sc. Rajko Odoabaša (Pravni fakultet Osijek)
prof. dr. sc. Siniša Opić (Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)
prof. dr. art. Robert Raponja (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku)
doc. dr. sc. Tomislav Rudec (Fakultet elektrotehnike, računarstva i informacijskih tehnologija u Osijeku)
Anka Slonjšak, dipl.oecc. (Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom)
prof. dr. sc. Antun Tucak, profesor emeritus (Akademija medicinskih znanosti Hrvatske)
izv. prof. dr. sc. Damir Varevac, (Građevinski i arhitektonski fakultet Osijek)
izv. prof. dr. sc. Suzana Vuletić (Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu)

Sadržaj

- 18 Plenarna predavanja / Plenary lectures
- 19 SLAĐANA ARAS KRAMAR: Obiteljska grupna konferencija iz perspektive osobe s invaliditetom / Family Group Conference from the Perspective of a Person with Disability
- 22 BENJAMIN AVDIĆ, LAMA TALETOVIĆ: Životni potencijali i biopsihosocijalni pristup fenomenu invaliditeta kroz knjigu *Heraj bez plašta* / Life Potentials and Biopsychosocial Approach to Disability Phenomenon in the Book: *A Capeless Hero*
- 24 MIRJANA BABAN, MARIJANA AČ RAPČAN, TIHANA FIOLIĆ LOVRIĆ, MARIANA KOPRIVNJAK, PERO MIJIĆ, TINA BOBIĆ, MAJA GREGIĆ: Terapija i aktivnosti pomoću konja za djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom / Equine-assisted Therapy and Activities for Children with Developmental Disabilities and Persons with Disabilities
- 26 TATJANA BARIĆ, JELENA KOVAČEVIĆ: Prikaz slučaja utjecaja likovno-terapijskih aktivnosti na oblikovanje predodžbi kod slijepe osobe / Case Survey of Influence of Art Therapy on a Blind Person's Ability to Form Images
- 28 LANA BEDE: Inkluzivna izložba „Gledam dodikom“ Gradskog muzeja Karlovac / Karlovac City Museum's Inclusive Exhibition „Seeing Through Touch“
- 30 AMIR BEGIĆ, JASNA ŠULENTIĆ BEGIĆ, MIRNA SABLJAR: Cjeloživotno učenje nastavnika glazbe i učenici s teškoćama u razvoju / Lifelong Learning of Music Teachers and Students with Disabilities
- 32 ANDREA BENZON MILIĆ, KATARINA ŠARČEVIĆ IVIĆ-HOFMAN, NATAŠA ČOŠIĆ: Umjetničko stvaralaštvo i pristup kulturnim resursima za osobe s invaliditetom / Creative Arts and Access to Cultural Resources for Persons with Disabilities
- 34 JOSIP BERDICA, DAMIR ŠPANIĆ: Problematika osoba s invaliditetom na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku / On Persons with Disabilities at the J. J. Strossmayer University of Osijek

- 36 ANTONIJA BLAŽEVIĆ: Učinci terapije pokretom i plesom kod djece u autističnom spektru / The Effects of Dance Movement Therapy on Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)
- 38 DUBRAVKA BRUNČIĆ, ANA-MARIJA POSAVEC: Pamćenje Domovinskog rata: logoraška iskustva i problem PTSP-a u romanu *Jom Kipur* Ivane Šojat / Remembering the Homeland War: Camp Experiences and the Problem of PTSD in Ivana Šojat's Novel *Yom Kippur*
- 40 ESMA BRZIĆ: Ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u afirmaciji inkluzivnih procesa djece s invaliditetom / Early and Pre-school Education Institutions in Affirmation of Inclusive Processes of Children with Disabilities
- 42 ELIZABETH BUCURA, JULIA WIENEKE: Filozofije i prakse poučavanja integrirane nastave glazbe s gluhim učenicima: terensko iskustvo / Philosophies and Practices of Teaching Integrated Music Classes with Deaf Students: A Field Experience
- 44 ZLATKO BUKVIĆ: Odnos učenika s teškoćama i njihovih tipično razvijenih vršnjaka prema školi / Attitude towards School of Students with Disabilities and their Typically Developed Peers
- 46 IVANA BULJAN LEGATI: Ekspresivne i impresivne značajke lirskih tekstova / Expressive and Impressive Features of Lyric Texts
- 48 DINKA CAHA, TONI PRANIĆ: Osnaživanje osoba s invaliditetom kroz tehnologiju mapiranja / Empowering People with Disabilities through Mapping Technology
- 50 MATTEO CORBUCCI: Igrati kazališnu igru: lutka kao alat u inkluziji / To Play the Game of Theater: the Puppet as a Tool for Social Inclusion Activities
- 52 BILJANA CVETKOVA DIMOV: Poboljšanje inkluzivne prakse u ranom razvoju djeteta vizualnim umjetničkim aktivnostima / Improving Inclusive Practice in Early Child Development with Visual Art Activities
- 54 BILJANA CVETKOVA DIMOV: Lutke i aktivnosti s lutkama u inkluzivnom obrazovanju / Puppets and Activities with Puppets in Inclusive Education

- 56 MARINA ČEPO: Propuštanje razumne prilagodbe kao oblik diskriminacije osoba s invaliditetom na radnom mjestu u Republici Hrvatskoj / Lack of Reasonable Adjustments as a Form of Discrimination of Persons with Disabilities at the Workplace in the Republic of Croatia
- 58 BILJANA ČINČURAK ERCEG, NIKOLINA MODRIĆ: Prava osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti u autobusnom, željezničkom i zračnom prometu / Rights of Passengers with Disabilities and Persons with Reduced Mobility in Bus, Rail and Air Transport
- 60 KAROLINA DOUHLIK: Značenje ručnog rada za osobe s invaliditetom / Importance of Handwork for Persons with Disabilities
- 62 DRAGICA DRAGUN, IVANA KURILJ: Invaliditet u književnosti za djecu i mlade / Disability in Literature for Children and Young People
- 64 MARTINA DRVENTIĆ: Sloboda kretanja osoba s invaliditetom u EU – doprinos ujednačenih pravila o njihovoj zaštiti u prekograničnim postupcima / Free Movement of Persons with Disabilities in the EU – the Contribution of Uniform Rules on their Protection in Cross-border Procedures
- 66 SNJEŽANA DUBOVICKI, TOMISLAV TOPOLOVČAN: Kreativna sveučilišna nastava u funkciji osnaživanja inkluzije studenata s invaliditetom / Creative University Teaching in the Function of Empowering the Inclusion of Students with Disabilities
- 68 HRVOJE DUMANČIĆ: Kiparska radionica za slijepe i slabovidne osobe i za videće osobe / Sculpture Workshop for the Blind and Partially Sighted and for Sighted Persons
- 70 DUNJA MARIJA GABRIEL, AMELIA KOVAČEVIĆ, ŽELJKA MIŠČIN: Provedba Nacionalne kampanje *I ja želim čitati!* 2016. – 2019. / National Campaign „I Wish to Read, Too!": 2016-2019
- 72 IVANA GALIĆ-ŠANTIĆ: Govorim bojama / Speaking with Colours
- 74 ĐENI GOBIĆ-BRAVAR: Mogućnosti realizacije pristupačne muzejske izložbe kroz pilot-izložbu *Prapovijest u rukama* / Possibilities for the Realization of an Accessible Museum Exhibition through the Pilot Exhibition *Prehistory in Hands*

- 76 MONIKA GUDLIN, DEJANA BOUILLET: Mogućnosti primjene umjetne inteligencije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju / Application of Artificial Intelligence in Early and Pre-school Education of Children with Developmental Disabilities
- 78 ALEKSANDRA GVOZDANOVIĆ DEBELJAK, ANDREA GAŠPAR ČIČAK, KATARINA ŠARČEVIĆ IVIĆ-HOFMAN: Terapijsko jahanje kao podrška osobama s multiplom sklerozom / Therapeutic Riding as Support to People with Multiple Sclerosis
- 80 JERNEJA HERZOG, BRIGITA STRNAD, AKSINJA KERMAUNER: Praktično manipulativne metode prilagođavanja statua Forma viva slijepim i slabovidnim osobama / Practical Manipulative Methods for Adapting Forma viva Statues to the Blind and Partially Sighted
- 82 MARINA HOJSAK, MARINA MIHIĆ: Primjena muzikoterapije kod osoba s poremećajima iz spektra autizma / Application of Music Therapy on Individuals with Autistic Spectrum Disorders (ASD)
- 84 VESNA IVKOV: Harmonika – nova dimenzija života / The Accordion – A New Dimension of Life
- 86 SANELA JANKOVIĆ MARUŠIĆ: Obrasci razvojnog pokreta s primjenom u edukacijsko-terapeutskom i umjetničkom kontekstu / Developmental Movement Patterns and their Application in Educational, Therapeutic or Artistic Context
- 88 IVANA JEDVAJ, GORAN LAPAT: Mišljenja učenika srednjih škola o osobama s tjelesnim invaliditetom / Attitude of High School Students towards Persons with Disabilities
- 90 ANĐELA JERKOVIĆ, MIRJANA BABAN, TINA BOBIĆ, MAJA GREGIĆ: Konj kao partner osobama s invaliditetom u sportu / The Horse as a Partner to People with Disabilities in Sport
- 92 EMINA JERKOVIĆ: Porezni tretman osoba s invaliditetom i njihov položaj na tržištu rada / Tax Treatment of Persons with Disabilities and their Position in the Labour Market
- 94 IVANA JEŽIĆ: Prednosti likovne kulture i likovne terapije u odgoju i obrazovanju djece i mladih s teškoćama i poremećajima s naglaskom na kreativnost i stvaralaštvo / Advantages of Visual Art Teaching and Art Therapy in Education of Children and Youth with Disturbances

and Disorders, Paying Special Attention to Creativity in Expression and Artistic Creation

- 96 ANKA JURČEVIĆ LOZANČIĆ, JASNA KUDEK MIROŠEVIĆ, SINIŠA OPIĆ: Inkluzivna praksa i partnerstvo s roditeljima iz perspektive odgojitelja/učitelja / Inclusive Practice and Partnership with Parents from the Perspective of Preschool Teachers and Primary School Teachers
- 98 BRANKA JURIĆ: Iskustvo u obrazovanju gluhog djeteta u nižim razredima osnovne škole u Bosni i Hercegovini / Experience in Educating a Deaf Child in a Primary School in Bosnia and Herzegovina
- 100 MARTINA JUZBAŠIĆ: Važnost oralne higijene i održavanja oralnog zdravlja kod osoba s invaliditetom / Importance of Oral Hygiene and Maintaining Oral Health of Persons with Disabilities
- 102 LEJLA KAFEDŽIĆ, SANDRA BJELAN-GUSKA: Sada možemo – jačanje inkluzivnog univerziteta i podrška studentima s invaliditetom / Now We Can – Strengthening an Inclusive University and Supporting Students with Disabilities
- 104 KRISTINA KALINIĆ, SANJA MAJKIĆ: Izvanastavne aktivnosti u radu s učenicima s intelektualnim teškoćama / Extracurricular Activities in Working with Students with Intellectual Disabilities
- 106 AKSINJA KERMAUNER: Inkluzija kroz umjetnost kamišibaja / Inclusion through the Art of Kamishibai
- 108 IRENA KLASNIĆ, MARINA ĐURANOVIĆ, FILIP BRČIĆ: Samoprocjene studenata o kompetencijama za odgojno-obrazovnu inkluziju / Students' Self-assessments about the Competences for Inclusive Education
- 110 KATARINA KNOL RADOJA, MATEA FEGEŠ: Pravo osoba s invaliditetom na saslušanje kao pretpostavka ostvarenja njihova prava na pristup sudu / The Right of Persons with Disability to be Heard as a Presumption for the Exercise of their Right of Access to the Court
- 112 TIBOR KOMAR: Sport kao model inkluzije osoba i djece s invaliditetom / Sport as a Model for Inclusion of Persons and Children with Disabilities

- 114 JELENA KOVAČEVIĆ: Pripovjedno platno kao art terapijska aktivnost u nastavi / Story Cloth as an Art Therapy Activity in Teaching
- 116 NIKOLA LIVANČIĆ, MARTINA TERZIĆ: Pokret i ples kao izostavljene karike učenja i poučavanja / Movement and Dance as Missing Links of Teaching and Learning
- 118 VALENTINA MAJDENIĆ: Tragom filmske zbilje – dokumentarni film *Prolaz za Stellu* / In Search of Film Reality – The Documentary *Prolaz za Stellu* [*Passage for Stella*]
- 120 TANJA MALTAR OKUN, KAROLINA DOUTLIK: Uključenost učenika s invaliditetom u osnovnoškolske izvannastavne aktivnosti / Involvement of Students with Disabilities in Primary School Extracurricular Activities
- 122 DOBRILA MARIČIĆ: Iskustva učiteljice – paraplegija i povratak radu u razredu / Teacher Experiences – Paraplegia and Return to Classroom Work
- 124 DENIS MARIJON, NEVENA ZUBČIĆ: Odbor za studente s invaliditetom na nacionalnoj razini / National Committee for Students with Disabilities
- 126 VANJA MARKOVIĆ: Uključenost učenika s teškoćama u razvoju u izvanškolske sportske organizacije u Istarskoj županiji / Involvement of Pupils with Developmental Disabilities in Extracurricular Sport Organizations in the Istria County
- 128 VEDRANA MARKOVIĆ: Glazbeno obrazovanje učenika s oštećenjem vida – mogućnosti, prepreke i izazovi / Music Education of Students with Visual Impairments – Opportunities, Barriers and Challenges
- 130 ANITA MATKOVIĆ: Iskustvo dramske igre / Theatre play experience
- 132 IVANA MATOVINA: Igra kao preduvjet za uspješnu inkluziju djeteta sa sindromom Alström u dječjem vrtiću / Play as a Prerequisite for Successful Inclusion of Children with Alström Syndrome in Kindergartens
- 134 IGOR MAVRIN: Kulturni i ekonomski potencijali slobodnog vremena – perspektive osoba u nepovoljnom položaju (invaliditet, treća životna dob, migracije i dugotrajna nezaposlenost) / Cultural and Economic Potentials of Free Time – Perspectives of Disadvantaged

People (Disability, Old Age, Migrations and Long-term Unemployment)

- 136 LANA MAYER, VEDRANA ŽIVKOVIĆ ZEBEC: Dječji romani i inkluzija djece s tjelesnim ili mentalnim invaliditetom / Children's Novels and the Inclusion of Characters with Physical or Mental Disabilities
- 138 HRVOJE MESIĆ, SNJEŽANA BARIĆ-ŠELMIĆ: Digitalni repozitoriji učenja povijesti invaliditeta: novomedijski pristup / Digital Repositories – Learning the History of Persons with Disabilities: New Media Approach
- 140 ANDREA MIŠUR, ANA LUKAČ, MARKO POLJAK, MAŠA MARTINIĆ, DARKO SOBOTA: Digitalna inkluzija kroz povećanje konkurentnosti na tržištu rada i dostupnosti obrazovanja za osobe s invaliditetom – NEWTON Dictate kao sofisticirano i suvereno asistivno pomagalo / Digital Inclusion of Persons with Disabilities in Education and the Labour Market – NEWTON Dictate as Sophisticated Assistance
- 142 ANDREA MIŠUR, ANA LUKAČ, MARKO POLJAK, MAŠA MARTINIĆ, DARKO SOBOTA: Kako u primjeni izgleda digitalna inkluzija i kako se primjenom glasovne tehnologije povećava konkurentnost na tržištu rada te dostupnost obrazovanja za osobe s invaliditetom / Digital Inclusion and Usage of Voice Technology to Increase the Competitiveness of Persons with Disabilities in the Labour Market
- 144 VALENTINA NOVAK ŽIŽIĆ, MARIJANA ŽITNIK SEDAK: Potpora studentima s invaliditetom na Sveučilištu u Zagrebu / Support System for Students with Disabilities at the University of Zagreb
- 146 VUK OGNJENOVIĆ: Radionica disanja i meditacije kroz disanje za osobe s invaliditetom / The Breathing and Breath Meditation Workshop for People with Disabilities
- 148 MIRNA OSMANOVIĆ: Upoznajmo glazbene instrumente / Get to Know Musical Instruments
- 150 NADA PARAĐIKOVIĆ, SILVA BUTKOVIĆ SOLDI, ANAMARIJA SOLDI KORUGA, MONIKA TKALEC KOJIĆ: Terapijski vrt kao neurorehabilitacija / Plants, Therapy as Neurorehabilitation
- 152 TANJA PARLOV: Likovna (vizualna) kultura u odgoju i obrazovanju djece oštećena vida / Visual Art and Vision Impairment

- 154 ALTA PAVIN BANOVIĆ: Fotoklub *Pixeli*, izvannastavna aktivnost u Medicinskoj školi Osijek / Photography Club "Pixeli", Extracurricular Activity in the Medical School Osijek
- 156 LUCIJA PERIŠ: Invaliditet kao drugost u drami Čovjek-slon Bernarda Pomerancea i filmskoj adaptaciji Davida Lyncha / Disability as Otherness in Bernard Pomerance's Play The Elephant Man and David Lynch's Film Adaptation
- 158 TUNJICA PETRAŠEVIĆ, DUNJA DUIĆ: Prava osoba lišenih poslovnih sposobnosti zbog duševnih smetnji u praksi Europskog suda za ljudska prava / The Rights of Persons Deprived of Legal Capacity due to Mental Disabilities in the Case Law of the European Court of Human Rights
- 160 MARIJANA PETROVIĆ MIKULIĆ: Intrinzična i ekstrinzična motivacija kroz likovne sadržaje kod osoba s intelektualnim teškoćama / Intrinsic and Extrinsic Motivation through Visual Expression of Adults with Intellectual Disabilities
- 162 LUKA PONGRAČIĆ, ANA MARIA MARINAC: Socijalna marginalizacija učenika s invaliditetom u redovnoj školi / Social Exclusion of Students with Physical Disability in Regular Schools
- 164 IZABELA POTNAR MIJIĆ: Invaliditet i identitetne kategorije u dramama Tennesseeja Williama / Disability and Identity Categories in the Plays of Tennessee Williams
- 166 MARKO PRIBISALIĆ, ANĐELA PRIBISALIĆ, MARIJA VIDUČIĆ: Internet stvari kao pomoć studentima u nastavi s posebnim osvrtom na studente u nepovoljnijem položaju / Internet of Things as a Tool for Helping Students with a Focus on Disadvantaged Students
- 168 NINA PUSTIĆ, GORAN LAPAT: Izazovi roditelja i staratelja djece sa sindromom Down u odgojno-obrazovnom sustavu / Challenges of Parents and Guardians of Children with Down syndrome in the Education System
- 170 IVANA RAŠIĆ, LUCIJA LEBIĆ, IVANA KLJAIĆ, GORDANA MIŠKOVIĆ: ReKo UKLUJUČI! – prikaz projekta / ReKo INCLUDE! – project overview
- 172 BEA CAROLINA REMARK: Dostojanstvo, raznolikost: rad tijelom i ples / Dignity, Diversity – Body Work and Dance /

- 174 BRANKA REŠETAR, IVANA TUCAK: Autonomija osoba s duševnim smetnjama / Autonomy of People with Mental Disorders
- 176 BRANKA REŠETAR, NATAŠA LUCIĆ: Uključivanje osoba s invaliditetom u život zajednice – pravni okvir / Rights of People to Live Independently and Be Included in the Community – Legal Framework
- 178 BILJANA RODIĆ, RUŽICA TOKIĆ ZEC, MAJA BRUST NEMET: Stavovi učenika razredne nastave prema inkluziji i sociometrijski status učenika s teškoćama u razvoju / Attitudes of Primary School Pupils towards Inclusion and Sociometric Status of Pupils with Disabilities
- 180 KSENIJA ROMSTEIN: Od čega boluje Antuntun, a od čega Grga Čvarak? Socijalno poželjna ponašanja djece i praksa hiperdijagnosticiranja u ranom i srednjem djetinjstvu / What's Wrong with Antuntun, and What's the Deal with Grga Čvarak? Children's Socially Desirable Behaviours and Praxis of Overdiagnosis in Early and Middle Childhood
- 182 MIRNA SABLJAR, ANA STANKOVIĆ: Metodičko-didaktičko strukturiranje nastave klavira za slijepe i slabovidne osobe / Methodic-didactic Structure of Piano Class for the Blind and Purbblind
- 184 MIRELA SKELAC, SNJEŽANA LUSTIG, LJILJANA MARINJAK: Kroz umjetnost do inkluzije / Through Art to Inclusion
- 186 JASMINA SOČO, LANA ZRNIĆ: Usluge i pomagala za studente s invaliditetom u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu / Services and Tools for Helping Students with Disabilities in the Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb
- 188 IDA SOMOLANJI TOKIĆ, TANJA DUMENČIĆ: Stavovi studenata, budućih odgajatelja, o inkluziji djece s oštećenjima sluha u redovite vrtičke programe / Outside the Comfort Zone – Pre-service Kindergarten Teachers' Attitudes about Inclusion of Children with Hearing Impairment in Kindergarten
- 190 GORANKA STANIĆ: Kreativnost i sporazumijevanje / Creativity and Communication
- 192 VLASTA SVALINA: Poučavanje stranog jezika u inkluzivnoj suvremenoj školi / FLT in an Inclusive School Culture

- 194 KATARINA ŠARČEVIĆ IVIĆ-HOFMAN, ANDREA BENZON MILIĆ, NATAŠA ČOŠIĆ: Obrazovna politika prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom / Education Policy for Children with Developmental Disabilities and Adults with Disabilities
- 196 MARIJANA ŠEGO: Djeca s poteškoćama u razvoju – pristup pravosuđu i jednakost u sudskim postupcima / Children with Disabilities – Access to Justice and Equality in Court Proceedings
- 198 TIHANA ŠKOJO, MIHAELA GJOKAJ: Primjena nastavnih strategija u poučavanju učenika s teškoćama u nastavi Glazbene kulture / Implementation of Teaching Strategies in Teaching Music Culture to Students with Disabilities
- 200 MARINA ŠIMUNEC: Pružanje podrške studentima s invaliditetom: primjer Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu / Supporting Students with Disabilities – the Faculty of Humanities and Social Sciences
- 202 TANJA ŠUPE: Pretpostavke uspješnosti procesa inkluzije na putu izgradnje društva jednakih mogućnosti / Assumptions Regarding the Success of the Process of Inclusion on the Way towards the Construction of a Society of Equal Opportunity
- 204 KSENIJA ŠVENDA-RADELJAK, ANDREA HORIĆ: Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – podrška studentima s invaliditetom / Library of the Faculty of Law, University of Zagreb – Support for Students with Disabilities
- 206 IVANČICA TAJSL DRAGIČEVIĆ: Par nepar na 21 / Odds and Evens on 21
- 208 MATEJ TOMAS: Stomatološka skrb osoba s invaliditetom / Dental Care for People with Disabilities
- 210 RIA TRDIN: Metode razvoja kreativnog izražavanja u osoba s invaliditetom / Methods for Creative Expression Development in Persons with Disabilities
- 212 RIA TRDIN: Tehnika kolažiranja – metoda razvijanja kreativnosti u radu s osobama s invaliditetom / Collage – a Method of Developing Creativity in Working with Disabled People

- 214 KRISTINA URBANC, MARTINA SOPTA: Studenti s invaliditetom – iskustva i perspektive u kontekstu visokoškolskog obrazovanja / Students with Disabilities – Experiences and Perspectives in Higher Education Context
- 216 ALENKA VALH LOPERT, AKSINJA KERMAUNER, JERNEJA HERZOG: Multisenzorne i višejezične prilagodbe slijepim i slabovidnim osobama / Multi-sensory and Multilingual Adaptations for the Blind and Partially Sighted
- 218 JURICA VERONEK, HELENA VITEZ, ZLATKO BUKVIĆ: Mišljenja o nasilju i diskriminaciji osoba s invaliditetom / Opinions on Violence and Discrimination Against Persons with Disabilities
- 220 ANTONIJA VUKELIĆ: Muzikoterapija / Music Therapy
- 222 KATHARINA ZLOSA, JELENA KOVAČEVIĆ: Pristupačnost osječkih muzeja djeci s poteškoćama u razvoju / Accessibility of Osijek's museums to disabled children

Plenarna predavanja / Plenary lectures

Glas za slabije u svijetu bez empatije i književnom diskursu Slavka Kolara,

dr. sc. Anica Bilić, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju
i upraviteljica Centra za znanstveni rad Hrvatske akademije
znanosti i umjetnosti u Vinkovcima

Položaj osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj

iz perspektive Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom,

Anka Slonjšak, dipl. oec. pravobraniteljica za osobe s invaliditetom

Terca na tišinu,

prof. dr. sc. Siniša Opić, dekan Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Invaliditet u književnosti, književnost u invaliditetu,

prof. dr. sc. Kristina Peternai Andrić, Filozofski fakultet Osijek

Povijesne perspektive školovanja slijepih i slabovidnih osoba,

dr. sc. Mario Kovač, slobodni umjetnik

SLAĐANA ARAS KRAMAR

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Obiteljska grupna konferencija iz perspektive osobe s invaliditetom

Istraživanja i rasprave o metodama alternativnog rješavanja obiteljskih sporova u načelu imaju u fokusu medijaciju koja se u ovom području značajno razvila u pojedinim (europskim) jurisdikcijama. Tako su i u Hrvatskoj, prihvaćanjem važećeg obiteljsko-postupovnog zakonodavstva (Obiteljski zakon 2014/2015.), unesene i odredbe o obiteljskoj medijaciji kao postupku u kojem stranke nastoje sporazumno riješiti spor iz obiteljskih odnosa uz pomoć jednog ili više nepristranih i posebno educiranih obiteljskih medijatora. Pritom je jedna od važnih karakteristika i pokušaj uključivanja osoba s invaliditetom u rješavanje obiteljskopравnih sporova, posebice onih o pitanjima njihove roditeljske skrbi, korištenjem medijacijskih tehnika. S druge strane, ideja i model obiteljske grupne konferencije (eng. *Family Group Conferences*), nisu zastupljeni, barem ne u mjeri kao obiteljska medijacija, u domaćim istraživanjima i raspravi o metodama alternativnoga rješavanja obiteljskih sporova. Model obiteljske grupne konferencije potječe s Novoga Zelanda (1989) te ima svoju osnovu u kulturi Maora i njihovu postupku donošenja odluka unutar obitelji. Taj se model, u prvom redu, razvio u okviru tipičnih sporova unutar obitelji te se odnosi na njih, djecu u sustavu socijalne skrbi, odnos roditelja koji skrbi o djeci, među ostalim, roditelja s invaliditetom i, s druge strane, države. Brzo se ideja obiteljske grupne konferencije proširila i u Europi, među ostalim, i u Ujedinjenom Kraljevstvu te Nizozemskoj. Praktičari su u pojedinim jurisdikcijama uspostavili i privatne organizacije poput *Family Rights Group* u Ujedinjenom Kraljevstvu ili, pak, *Eigen Kracht Centrale* u Nizozemskoj s ciljem promoviranja ideje obiteljske grupne konferencije te educiranja nepristranih koordinatora o tehnikama obiteljske grupne konferencije. U osnovi se obiteljska grupna konferencija može odrediti kao proces u kojem članovi obitelji postižu informirane odluke i planove u odnosu na djecu. Pritom pojam „obitelji“ ima šire značenja u odnosu na tipično određenje tzv. nuklearne obitelji. Obiteljska grupna konferencija ima snažni potencijal u poticanju aktivnoga uključivanja članova (šire) obitelji u rješavanje sporova, posebice djece, ali i odraslih članova obitelji s invaliditetom, a time i jačanju autonomije obitelji. Istraživanja, naime, ukazuju i na okolnost širenja primjene obiteljske grupne konferencije i na područje zaštite i potpore odraslih osoba s invaliditetom, i to planiranja medicinskih tretmana i smje-

štaja, svakodnevne pomoći i potpore, potpore u odnosu na ostvarivanje roditeljske skrbi, upravljanja imovinom, kao i njihova uključivanja u različite programe, uopće u zajednicu. Osim toga, postignuti obiteljski planovi za rješavanje sporova i problema preveniraju potrebu intervencije države, odnosno lokalne zajednice, kao i pokretanje odgovarajućih upravnih i sudskih postupaka, a time mogu dovesti i do značajnijih ušteda. U radu će se raspraviti postojeći modeli obiteljske grupne konferencije, njezine karakteristike u pojedinim poredbenopravnim sustavima, kao i potencijal koji takva metoda ima u rješavanju obiteljskih sporova i drugih prijevora i problema u koje su uključene osobe s invaliditetom, a u cilju poticanja recepcije takvog modela alternativnog rješavanja sporova i osnaživanja autonomije obitelji u okvirima domaćeg sustava.

Ključne riječi: alternativno rješavanje sporova, obiteljska grupna konferencija, obiteljski sporovi, osoba s invaliditetom, postupak

Family Group Conference from the Perspective of a Person with Disability

Research and discussions on alternative family dispute resolution methods have in principle focused on family mediation, which has developed significantly in some (European) jurisdictions. In Croatia, by adopting the existing family procedure legislation (the Family Act 2014/2015), provisions on family mediation were introduced as a procedure in which parties seek to settle a dispute in family relations with the help of one or more impartial and specially trained family mediators. One of the important characteristics is the attempt to involve the persons with disabilities in the resolution of family law disputes, especially those concerning the issues of their parental responsibilities, by using mediation techniques. On the other hand, the idea and models of family group conferences are not represented, at least not as much as family mediation, in domestic research and debates on alternative family dispute resolution methods. The family group conference model originated in New Zealand (1989) and has its basis in the culture of the Maori people and their decision-making process within the family. This model has primarily developed from and refers to the typical disputes within families, the children in the welfare system, the relationship of parent as a holder of parental responsibilities, in particular the parent with a dis-

ability, and, on the other hand, the state. The idea of the family group conference quickly spread across Europe, including the United Kingdom and the Netherlands. Practitioners from some jurisdictions have also established private organizations, such as the Family Rights Group in the United Kingdom or the Eigen Kracht Centrale in the Netherlands, with the aim of promoting the idea of family group conferences and educating impartial coordinators on the family group conference techniques. In general, the family group conference is defined as a process in which the family members reach informed decisions and plans in relation to the children. The term “family” has a wider meaning than the typical definition of so-called nuclear family. The family group conference has a strong potential in encouraging the active participation of members of the (wider) family in dispute resolution, in particular the children but also the adult family members with disabilities, and thereby enhance the autonomy of the family. Research points to the fact that the application of the family group conference is expanding to the domain of protection and support for the adults with disabilities, in particular in problems of planning medical treatment and placement, daily assistance and support, support in relation to the exercise of parental responsibilities, property questions, as well as their involvement in various programs, or general involvement in the community. In addition, the achieved family plans prevent the need for intervention of the state or local community, as well as the initiation of appropriate administrative and judicial proceedings, and thus can lead to significant savings. In order to encourage the reception of this alternative dispute resolution model and to enhance the autonomy of the family within the domestic framework, in this paper the existing models of family group conferences and their characteristics in some comparative systems will be discussed, as well as the potential that such procedure has in resolving family disputes and other disputes and problems involving the persons with disabilities.

Keywords: alternative dispute resolution methods, family group conferences, family disputes, person with a disability, procedure

BENJAMIN AVDIĆ¹, LAMA TALETOVIĆ¹

¹Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, Bosna i Hercegovina

Životni potencijali i biopsihosocijalni pristup fenomenu invaliditeta kroz knjigu *Heroj bez plašta*

Kreativnost u svim svojim oblicima nudi mnoštvo mogućnosti za procese stvaranja u kojima se naglasak stavlja na sam put spoznaje, ali i na završni proizvod. *Heroj bez plašta* je projekt koji sadrži različite aspekte edukacijsko-rehabilitacijskih znanosti čiji krajnji produkt predstavlja oblikovanje istoimene knjige za djecu obogaćene slikovnim prikazom i audiozapisom. Glavni likovi – djeca s invaliditetom – prikazani su kao superheroji koji imaju skrivene supermoći. Družina koju čine Tipi, Mila, Brzi, Znaki, Ljuba, Dir i Loko dokaz su i primjer da su različitosti bogatstvo. Svaki od tih likova bori se protiv svojeg najvećeg straha na ovozemaljskoj planeti i svi, kao pobjednici te borbe, uviđaju ljepotu i snagu svojih skrivenih potencijala. Zašto *Heroj bez plašta*? Plašt je obična vizualna simbolika herojstva, ali su heroji i heroine oni koji supermoći imaju duboko skrivene u sebi. Pozitivne vrijednosti životnog potencijala čovjeka često nisu prepoznate u društvu te ih je potrebno uočiti i „okrunjiti plaštom“. Sve boje različitosti, boje plašteva i boje herojstva ujedanjuju se u slovu *H* – kao simbolu filozofije inkluzije i zajedništva. Ovakva knjiga u kojoj su glavni junaci djeca s invaliditetom ima višestruki značaj. Samo djeci s poteškoćama razvija osjećaj samopouzdanja i samopoštovanja, kod djece tipičnog razvoja potiče empatiju i osjećaj prihvaćanja razlika, odgajateljima i učiteljima može poslužiti kao didaktički materijal za kreiranje inkluzivnih radionica, a roditeljima kao instrukcija za pravilan odgoj djece.

Ključne riječi: kreativnost, dijete, inkluzija

Life Potentials and Biopsychosocial Approach to Disability Phenomenon in the Book: *A Capeless Hero*

Creativity, in all its forms, offers a multitude of possibilities for the processes of creation, in which the emphasis is placed on the path of cognition itself as well as the final product. “A Capeless Hero” is a project that incorporates various aspects of education and rehabilitation sciences, whose final product is reflected in the creation of a same-titled children’s book, followed by illustrations and an audio recording. A troupe made up of Tipi, Mila, Brzi, Znaki, Ljuba, Dir and Loko is proof that diversity is wealth. Each of them is fighting their greatest fear and as they win their struggle they see the beauty and strength of their hidden potential. Why call it “A Capeless Hero”? A cape is a mere visual symbol of heroism, but real heroes are those who have powers hidden deep within themselves. Positive values of a person’s life potential are often not recognized in society and need to be noticed and “crowned with a cape.” That is why, all the colours of diversity, the colours of the capes and the colours of heroism unite in the letter H – as a symbol of philosophy of inclusion. This book, in which the main characters are children with disabilities, targets several audiences. It helps children with disabilities develop a sense of self-esteem; it encourages empathy and a sense of acceptance of differences in children with typical development; it can also serve as a didactic material for educators and teachers to create inclusive workshops, and for parents as an instruction for proper upbringing of children.

Keywords: creativity, child, inclusion

**MIRJANA BABAN¹, MARIJANA AČ RAPČAN², TIHANA FIOLIĆ LOVRIĆ³,
MARIANA KOPRIVNJAK⁴, PERO MIJIĆ¹, TINA BOBIĆ¹, MAJA GREGIĆ¹**

¹Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, Osijek, Hrvatska

²Konjički klub Eohippus, Vinkovci, Hrvatska

³Konjički klub Satir, Vinkovci, Hrvatska

⁴Udruga „MOGU“, Osijek, Hrvatska

Terapija i aktivnosti pomoću konja za djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom

Terapija pomoću konja terapijski je postupak koji provode stručnjaci različitih profila (edukacijski rehabilitatori, logopedi, diplomirani fizioterapeuti, socijalni pedagozi, radni terapeuti, liječnici...), a koji se educiraju u okviru stručnih usavršavanja kao voditelji terapija pomoću konja. Terapijsko je jahanje termin koji se koristio ranije i za terapiju i za rekreaciju djece s teškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom. Suvremena terminologija podrazumijeva korištenje konja u fizioterapiji, pedagoškom jahanju, ergoterapiji, psihoterapiji pomoću konja te sportsko jahanje za osobe s invaliditetom. Jahanje je samo dio konjaništva koji donosi pozitivne aspekte zbog trodimenzionalnog kretanja konja koje slični pokretima hodanja čovjeka. Razne aktivnosti pomoću konja i na konju za djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom provode stručno osposobljene osobe kao instruktori aktivnosti pomoću konja. Tijekom radionice prikazat će se osnovni rad s terapijskim konjem te će se objasniti utjecaj tog rada na psihofizički razvoj korisnika. Na pokaznoj će radionici sudjelovati i studenti Fakulteta agrobiotehničkih znanosti koji se već duži niz godina bave volontiranjem u udrugama za terapijsko jahanje i rekreaciju.

Ključne riječi: konji, terapija, rekreacija, osobe s invaliditetom

Equine-assisted Therapy and Activities for Children with Developmental Disabilities and Persons with Disabilities

Equine-assisted therapy is therapy conducted by various professionals (educational rehabilitators, speech therapists, graduated physiotherapists, social pedagogues, occupational therapists, physicians ...) educated as equine-assisted therapy leaders. Therapeutic horseback riding is an expression which was used for therapy and recreation for children with developmental disabilities and persons with disabilities. Today's terminology encompasses using horses in physiotherapy, pedagogical horseback riding, ergotherapy (occupational therapy), psychotherapy and sport horseback riding for persons with disabilities. Horseback riding is just one part of horsemanship which brings positive aspects with it due to three-dimensional movements of horses similar to human gait. Different equine-assisted activities for children with developmental disabilities and persons with disabilities are conducted by professionals trained as equine-assisted instructors. Basic work with therapy horses will be demonstrated and the influence of this work on the users' psychophysical development will be explained in the workshop. Students at the Faculty of Agrobiotechnical Sciences, who are long-term volunteers in recreational and therapeutic riding associations, will also participate in the demonstration workshop.

Keywords: horses, therapy, recreation, persons with disabilities

TATJANA BARIĆ¹, JELENA KOVAČEVIĆ²

¹Studentica poslijediplomskog studija Kreativne terapije na Akademiji za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

²Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Prikaz slučaja utjecaja likovno-terapijskih aktivnosti na oblikovanje predodžbi kod slijepe osobe

Likovne su aktivnosti od velike koristi za slijepe osobe te mogu doprinijeti stvaranju njihovih predodžbi. Istraživanje u obliku studije slučaja provedeno je u svrhu ispitivanja utjecaja ciljanih likovno-terapijskih aktivnosti na stvaranje predodžbi kod slijepe autistične djevojke. Rad tematski obuhvaća kratke osvrtne povezane s karakteristikama ispitanice, kao što su percepcija slijepih osoba, kognitivni razvoj slijepih osoba i uloga vida pri tome, adolescentno razdoblje u kojem se ispitanica trenutno nalazi, intelektualne teškoće i autizam kao preostale razvojne teškoće ispitanice te rad sa slijepim učenicima. Studija je provedena u razdoblju od listopada 2017. godine do siječnja 2018. godine. Rezultati istraživanja ukazuju na utjecaj likovno-terapijskih aktivnosti na stvaranje predodžbi kod slijepe djevojke te otvaraju prostor za rad na novim istraživačkim spoznajama.

Ključne riječi: adolescencija, autizam, intelektualne teškoće, predodžbe, sljepoća

Case Survey of Influence of Art Therapy on a Blind Person's Ability to Form Images

Art activities are of significant use to blind persons and can contribute to their ability to form images. The research in the form of a case study was carried out for the purpose of examining influences of targeted art therapy activities on image creation by a blind, autistic girl. The work involved short reviews related to the characteristics of the participant, such as perception of blind persons, cognitive development of blind persons and the role of sight in it, adolescence in which the participant currently is, intellectual difficulties and autism as the other developing difficulties of the participant. Work with blind pupils has also been explored. The study was carried out in the period from October 2017 to January 2018. The research results point to the existence of influence of art therapy activities on image creation by a blind girl, which means there is space for further research.

Keywords: adolescence, autism, blindness, images, intellectual difficulties

LANA BEDE

Gradski muzej Karlovac, Karlovac, Hrvatska

Inkluzivna izložba „Gledam dodirom“ Gradskog muzeja Karlovac

Inkluzivna izložba Gradskog muzeja Karlovac naziva „Gledam dodirom“ održana je u Galeriji „Vjekoslav Karas“ u Karlovcu od 18. rujna do 22. listopada 2019. U intrigantnom likovnom postavu nagrađivanog Studija Rašić+Vrabec prilagođenom slijepim osobama predstavljani su začudno kreativni likovni radovi djece i mladih s oštećenjima vida nastali pod mentorstvom prof. Tanje Parlov iz Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ u Zagrebu i njezin pionirski metodički pristup razvoju likovnosti kod učenika s oštećenjem vida koji čini okosnicu prvog dijela izložbe. Likovni senzibilitet i likovni govor djeca razvijaju kroz izravan susret s umjetničkim djelima, stoga je u drugom dijelu izložbe predstavljen izbor skulptura iz javnih i privatnih zbirki. Kroz teme ljudske figure, animalistike i apstrakcije, bliske širokom krugu posjetitelja, predstavljena su djela eminentnih hrvatskih kipara 20. stoljeća koje je bilo dozvoljeno taktilno istraživati. Izložba je koncipirana na način da bude interaktivna, dostupna i zanimljiva širokom krugu posjetitelja različitih životnih dobi, uključujući osobe s različitim vrstama invaliditeta, a s ciljem senzibilizacije javnosti o potrebama i pravima osoba s oštećenjima vida na umjetničko stvaranje i prilagođen pristup umjetnosti. Izložba je dizajnirana prema načelima univerzalnog dizajna, opremljena je tekstovima na Brailleovom pismu, a započinje ulaskom u tamnu sobu. Sastavni su dio izložbe i tri radionička punkta za likovna stvaranja i istraživanja za razvoj taktilne pažnje. Autorice su izložbe Lana Bede, viša muzejska pedagoginja, iz Gradskog muzeja Karlovac i Tanja Parlov, prof., iz Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“. Izložba je realizirana sredstvima Ministarstva kulture RH i Grada Karlovca pod pokroviteljstvom Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom RH. U izlaganju će, putem pisane, fotografske i video dokumentacije, biti predstavljena iskustva posjetitelja prilikom posjeta izložbi, s naglaskom na posjetitelje s invaliditetom i djecu s teškoćama u razvoju, te rezultati edukativnih i marketinških aktivnosti u sklopu pratećeg programa izložbe koji je uključivao stručna vodstva, interdisciplinarni stručni seminar na temu likovnosti i oštećenja vida, pristupačnosti i inkluzivne prakse u muzejima.

Ključne riječi: likovna umjetnost, oštećenje vida, skulptura, inkluzivna izložba

Karlovac City Museum's Inclusive Exhibition „Seeing Through Touch“

Karlovac City Museum organized its first inclusive exhibition “Seeing Through Touch” held from September 18th to October 22nd 2019 at Vjekoslav Karas Gallery in Karlovac. The award winning Studio Rašić+Vrabec designed an exhibition layout accessible to blind visitors and at the same time appealing to the general audience. The first part of the exhibition presented surprisingly creative artworks of visually impaired children made under the mentorship of fine arts teacher Tanja Parlov from the Centre for education “Vinko Bek” in Zagreb, and it showcased her pioneering method of teaching fine arts to visually impaired students. Since children develop their artistic sensibility and learn about visual art language through encounters with original works of art, the second part of the exhibition showed a selection of sculptures from museums and private collections that visitors were allowed to touch. Artworks on display, including works of some of the best known Croatian sculptors of the 20th century, featured themes of human figure, animals and abstract forms. The exhibition was conceived as interactive, accessible and interesting to different types of visitor, visitors of different age groups as well as those with different kinds of disabilities. One of the aims was to bring to public awareness the need and right of visually impaired people to create visual art as well as making visual art experiences more accessible. The exhibition was designed according to guidelines of universal design, and it included texts in Braille and a dark room. There were also three hands-on stations for visitors where they could engage in tactile creation. Authors of the exhibition were Lana Bede, senior museum educator at Karlovac City Museum and Tanja Parlov, art teacher at Centre “Vinko Bek”. It was financed by the Ministry of Culture of the Republic of Croatia and the City of Karlovac under the patronage of the Ombudsperson for Persons With Disabilities. The presentation analyses visitors' experience at the exhibition “Seeing Through Touch” through written sources and photo and video footage, with emphasis on adult and children visitors with disabilities. Results of the educational and reach-out activities accompanying the exhibition, which included guided tours, workshops and an interdisciplinary seminar on visual art and blindness, accessibility and inclusive practices in museums, will also be presented.

Keywords: inclusive exhibition, visual art, visual impairment, sculpture

AMIR BEGIĆ¹, JASNA ŠULENTIĆ BEGIĆ¹, MIRNA SABLJAR¹

¹*Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska*

Cjeloživotno učenje nastavnika glazbe i učenici s teškoćama u razvoju

Pedagogijsko promišljanje o aktualnim problemima u nastavi glazbe, ali i nastavi općenito, danas je nužno potrebno. Nastava (glazbe) u osnovnim školama i gimnazijama doživljava dinamične promjene gledano iz različitih perspektiva. Jedna od njih zagovara jednak pristup svakom učeniku bez obzira na njegove sposobnosti, pa tako i djeci s teškoćama u razvoju. Terapeutske mogućnosti glazbe teško je ostvariti u skupnoj nastavi u školama, ali individualan pristup svakom djetetu, posebice djetetu s teškoćama, može dati određene rezultate. Pri tome je ključna uloga nastavnika koji mora imati „stare“ kompetencije, ali i sve više „novih“ kompetencija važnih za rad u razredu. Glazbena pedagogija stoga mora otkriti i predvidjeti široki spektar promjena koje zahvaćaju europsko (dakle i hrvatsko) obrazovanje i društvo u cjelini, a prosvjetne vlasti omogućiti svakom nastavniku osnaživanje i razvijanje kompetencija. Ovim se radom želi naglasiti potreba za drugačijim i suvremenijim pristupom cjeloživotnom obrazovanju nastavnika glazbe i njihovom radu s učenicima s teškoćama u razvoju.

Ključne riječi: cjeloživotno učenje, nastava glazbe, djeca s teškoćama u razvoju

Lifelong Learning of Music Teachers and Students with Disabilities

Pedagogical reflection on current problems in music teaching, but also teaching in general, is absolutely necessary. (Music) teaching in elementary schools and high schools is experiencing dynamic changes from different perspectives. One advocates equal access for every student, regardless of his or her abilities, including children with disabilities. The therapeutic possibilities of music are difficult to achieve in group teaching in schools, but an individual access to each child, especially a child with disabilities, can produce certain results. The key to this is the role of the teacher, who must possess the “old”, but also more and more “new” competences important for classroom work. Music pedagogy must therefore detect and anticipate the wide range of changes affecting European (and thus Croatian) education and society as a whole, and the education authorities need to empower and educate each teacher. This paper seeks to emphasize the need for a different and more contemporary approach to the lifelong education of music teachers and their work with students with disabilities.

Keywords: lifelong learning, music teaching, children with disabilities

ANDREA BENZON MILIĆ¹, KATARINA ŠARČEVIĆ IVIĆ-HOFMAN², NATAŠA ČOŠIĆ³

¹Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

²Osnovna škola Milan Amruš, Slavonski Brod, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

³Osnovna škola Milan Amruš, Slavonski Brod, Hrvatska

Umjetničko stvaralaštvo i pristup kulturnim resursima za osobe s invaliditetom

Umjetnost je važan element ljudske povijesti, o čemu svjedoči i povijest umjetnosti koja seže otkad je čovjeka. Kroz različite periode povijesti i u različitim društvima umjetnosti nije pridavana jednaka važnost, no ostaje činjenica kako nije zabilježeno nijedno društvo koje egzistira bez iste. Odnos spram osoba s invaliditetom, s druge strane, kroz čitavu povijest obilježen je procesima marginalizacije, diskriminacije i opresije. Pristup različitim društvenim sferama često im je bio ograničen. Iako su koncepti inkluzije i izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom prepoznati kao novi pravci u odnosu prema osobama s invaliditetom, validnost participacije za određena područja je manja, no za druga. Inkluzija, holistički koncept, obuhvaća sva područja života, iako se najčešće spominje u kontekstu pristupa zdravstvenom, socijalnom i pravnom sustavu, te u sferi obrazovanja i rada. No, kako bi inkluzija bila uistinu sveobuhvatna, kao nadgradnja na spomenutu bazu, dolazi uključivanje osoba s invaliditetom u ostale sfere društvenog života koje jamče punopravan život u zajednici: umjetnost, sport, aktivno građanstvo i dr. O umjetničkom stvaralaštvu osoba s invaliditetom koje nema prvenstveno rehabilitacijske ciljeve, u hrvatskim uvjetima vrlo se malo piše i zna. U radu je naglašena uloga *disability arts* kao forme umjetničkog izražavanja koja predstavlja jedan od načina preuzimanja inicijative osoba s invaliditetom. Cilj ovog rada je naglasiti važnost umjetničkog stvaralaštva kao vida osnaživanja osoba s invaliditetom, kontekstualizirati umjetničko stvaralaštvo i pristup kulturnim resursima u normativne okvire te ponuditi primjere dobre prakse.

Ključne riječi: inkluzija, *disability arts*, osobe s invaliditetom, osnaživanje osoba s invaliditetom

Creative Arts and Access to Cultural Resources for Persons with Disabilities

Art is an important element of the human history, as evidenced by art history – dating back since the first humans. Throughout different periods of history and in different societies, art has not been given equal importance, but the fact remains that no society existed without them. Attitudes towards persons with disabilities, on the other hand, have been marked throughout the history by processes of marginalization, discrimination and oppression. Access to various social spheres was often restricted to them. Although the concepts of inclusion and equalization of opportunities for persons with disabilities are recognized as new directions regarding persons with disabilities, the validity of participation for certain areas is still less than for the others. Inclusion, a holistic concept, covers all areas of life, although it is most often mentioned in the context of access to the health, social and legal systems, and in the field of education and work. But for inclusion to be truly encompassing, as an upgrade to the aforementioned base, it needs to enable access to other life spheres that guarantee a full life in the community for persons with disabilities: arts, sports, active citizenship, etc. Very little is written and known about the artistic creation of persons with disabilities in Croatia that does not have primarily rehabilitation objectives. This paper emphasizes the role of *disability arts* as a form of artistic expression that represents a way of taking the initiative of persons with disabilities. The aim of this paper is to emphasize the importance of artistic creativity as a form of empowerment of persons with disabilities; to contextualize artistic creation and access to cultural resources for persons with disabilities in normative frameworks and to offer examples of good practice.

Keywords: inclusion, disability arts, people with disabilities, empowerment of people with disabilities

JOSIP BERDICA¹, DAMIR ŠPANIĆ²

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

²Ured za studentska pitanja i studente s invaliditetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Problematika osoba s invaliditetom na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Izlaganjem se želi pobliže obraditi probleme s kojima se susreću osobe s invaliditetom na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, s posebnim osvrtom na studente i nastavno osoblje. Uz statističke prikaze njihove prisutnosti izlaganje će obuhvatiti prikaz najčešćih problema s kojima se takve osobe susreću, načine njihova rješavanja te modele njihove prevencije. Također je cilj obuhvatiti i određene negativne trendove koji se susreću u akademskoj zajednici.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, studenti, sveučilište, visoko obrazovanje, zloraba invaliditeta

On Persons with Disabilities at the J. J. Strossmayer University of Osijek

In this presentation we will take a closer look at the problems that persons with disabilities face at the J. J. Strossmayer University of Osijek, particularly students and teaching staff. The presentation will include most common problems with their statistical analysis, ways to solve them, and ways of preventing the problems in the first place. We would also like to explore certain negative trends of the academic community.

Keywords: persons with disabilities, students, university, higher education, abuse of disabilities

ANTONIJA BLAŽEVIĆ

Plesni klub Broadway, Osijek, Hrvatska

Učinci terapije pokretom i plesom kod djece u autističnom spektru

Cilj je ovog rada bio istražiti učinak terapije pokretom i plesom na razvoj komunikacije i smanjenje autoagresije kod djece u autističnom spektru. Istraživanje je provela, u obliku studije slučaja s autističnom djevojčicom u trajanju od 30 seansi, studentica terapije pokretom i plesom. Autistična djevojčica (starosti 6 godina) potpuno je neverbalna, a kontakt očima ostvaruje samo preko zrcala te s izraženom autoagresijom. Pokrete tijela pretežno ostvaruje rukama i uvijek na istom mjestu u prostoru. Seanse su se odvijale jednom tjedno uz razne tehnike terapije pokretom i plesom. Rezultati ovog istraživanja pokazali su pozitivan učinak terapije pokretom i plesom na razvoj komunikacije i smanjenje autoagresije kod djevojčice u autističnom spektru. Kontakt očima uspješno je ostvaren bez korištenja ogledala. Istovremeno se poboljšala i verbalna komunikacija. Autoagresija je smanjena, ali je još uvijek prisutna. Seanse su pred kraj istraživanja uključivale cijeli prostor u kojima su se izvodile uz korištenje cijelog tijela.

Ključne riječi: terapija pokretom i plesom, autizam, autoagresija

The Effects of Dance Movement Therapy on Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)

The aim of this paper was to examine the effects of dance movement therapy on the development of communication and reduction of self-injurious behaviour in children with autism spectrum disorder (ASD). The research was conducted as a case study in 30 therapy sessions held by a dance movement therapy student with an autistic girl. The six-year-old autistic girl was completely nonverbal, establishing eye contact only via mirror reflection and showed pronounced self-injurious behaviour. The only movements made by the girl were hand movements and sessions always took place in the same spot in the therapy session space. The sessions took place once a week using various dance movement therapy techniques. The results of the study showed a positive effect of the dance movement therapy on the development of communication and reduction in self-injurious behaviour on the girl with autism spectrum disorder (ASD). Eye contact has been made successfully without the use of a mirror. Verbal communication has also been improved. Self-injurious behaviour has been reduced although still occurred occasionally. Near the end of the therapy, the sessions made use of the whole space and the whole body was used.

Keywords: dance movement therapy, autism, self-injurious behaviour

DUBRAVKA BRUNČIĆ¹, ANA-MARIJA POSAVEC¹

¹Filozofski fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Pamćenje Domovinskog rata: logoraška iskustva i problem PTSP-a u romanu *Jom Kipur* Ivane Šojat

U radu će se analizirati pamćenje Domovinskog rata, tematiziranje sudbine hrvatskog branitelja, nekadašnjeg zatočenika srbijanskih logora, oboljelog od PTSP-a i prikazivanje procesa njegova poslijeratnog liječenja u romanu *Jom Kipur* Ivane Šojat. Pripovijest o iskustvima s vukovarske bojišnice i srbijanskih logora, tjelesnim i psihičkim traumama oblikovana je prepletanjem psihijatrova i pacijentova ispovjednog diskursa te diskursa pripovjedača. Oslanjajući se na teorijsko-metodološke postavke književnih studija pamćenja i književnih studija invaliditeta, istražiti će se kako se kroz različite pripovjedne vizure u romanu kreiraju sjećanja na ratna traumatska iskustva, progovara o društvenim predrasudama, stigmama i tabuima koji se povezuju s invalidnošću i psihijatrijskim liječenjem te kako se propituje status psihički oboljeloga kao drukčijega, Drugog, kao i predodžbe o „normalnom“ i „nenormalnom“. Razmatrat će se i braniteljevo/pacijentovo suočavanje s nelagodama „prorađe traume“, prikazivanje njegove borbe za psihičko zdravlje i uspješnu društvenu reintegraciju.

Ključne riječi: Domovinski rat, pamćenje, logor, PTSP, roman, Ivana Šojat

Remembering the Homeland War: Camp Experiences and the Problem of PTSD in Ivana Šojat's Novel *Yom Kippur*

The paper will analyze the memory of the Homeland War, explore the fate of a Croatian veteran, a former prisoner of Serbian camps suffering from PTSD, and the presentation of the process of his post-war treatment in Ivana Šojat's novel *Yom Kippur*. The narrative of experiences from the Vukovar battlefield and Serbian camps, and of physical and psychological traumas, is shaped by the interplay of psychiatrist's and patient's confessional discourse and the narrator's discourse. Drawing on theoretical and methodological concepts of literary memory studies and literary studies of disability, the paper will explore how memories of traumatic war experiences are shaped through different narrative perspectives, how social prejudices, stigmas, and taboos related to disability and psychiatric treatment are portrayed in the novel, and how the status of the mentally ill as different, as the Other, is explored, and the notions of "normal" and "abnormal" will also be examined. The defender's / patient's coping with the "working through trauma" discomforts, depicting his struggle for mental health and successful social reintegration will also be considered.

Keywords: Homeland War, memory, camp, PTSD, novel, Ivana Šojat

ESMA BRZIĆ

Dječji vrtić Biograd, Biograd na Moru, Hrvatska

Ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u afirmaciji inkluzivnih procesa djece s invaliditetom

Ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje dio su sustava odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske i skrbe o djeci do polaska u osnovnu školu. One uključuju različite inkluzivne programe za djecu s teškoćama kada postoje pretpostavke za njihovu provedbu. Uključivanje dionika odgoja i obrazovanja unutar i izvan ustanove u „prvoj stepenici“ života osoba s invaliditetom ima poseban značaj i obvezu. Postavlja se pitanje jesu li svi resursi dionika iskorišteni u interesu ostvarivanja prava djece s teškoćama? Posebno je važno i osjetljivo područje rad s roditeljima u ranoj i predškolskoj dobi glede prihvatanja invalidnosti djece. Materijalna pripremljenost važna je kao i pripremljenost stručnih radnika u radu s djecom s invaliditetom, odnosno s teškoćama. Povezanost ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje s vanjskim dionicima odgoja i obrazovanja u lokalnoj i široj zajednici omogućava uključenost djece s teškoćama u umjetničke, kulturne, odgojno-obrazovne programe. Sinergija zajedničkih djelovanja svih čimbenika zajednice polazi od ranog i predškolskog uzrasta. Strukturirano korištenje njezinih različitih resursa indikator je inkluzivne osviještenosti kvalitetne lokalne sredine.

Ključne riječi: odgoj i obrazovanje, inkluzija djece s teškoćama, obrazovni menadžment

Early and Pre-school Education Institutions in Affirmation of Inclusive Processes of Children with Disabilities

Institutions for early and pre-school education are part of the system of education of the Republic of Croatia and as such take care of children until the beginning of primary school. The care includes various inclusive programs for children with disabilities when there are prerequisites for their implementation. Involvement of education stakeholders inside and outside the institution in the “first step” of the life of persons with disabilities is of particular importance and obligation. The question is, have all the stakeholders and resources been used in the interest of the rights of children with disabilities? A particularly important and sensitive area is working with parents on accepting children with disabilities during early and pre-school age. Material preparedness is as important as the preparedness of skilled workers in dealing with children with disabilities or difficulties. The connection of early and pre-school education institutions with external stakeholders in the local and wider community enables the involvement of children with disabilities in arts, cultural, educational programs. The synergy of joint actions of all community factors starts from early and preschool years. The structured use of its various resources is an indicator of the inclusive awareness of a quality local environment.

Keywords: stakeholders, education, inclusion of children with disabilities, educational management

ELIZABETH BUCURA¹, JULIA WIENEKE²

¹Kunst University Graz, Graz, Austrija, Eastman School of Music, University of Rochester, Rochester, New York, Sjedinjene Američke Države

²Kunst University Graz, Graz, Austrija

Filozofije i prakse poučavanja integrirane nastave glazbe s gluhim učenicima: terensko iskustvo

Nastavnici glazbene struke u pravilu glazbu poučavaju sve učenike. Iako bi se trebalo pretpostaviti da će glazbu podučavati i u školama s integriranim programima, na sveučilištima za to ne dobivaju dovoljnu izobrazbu (Roberson i sur., 2004). Predlagani su različiti pristupi kako bi se postavili temelji za inkluzivno učenje (Rayat, 2017), no većina nastavnika glazbe pohađa tek jedan kolegij kako bi se pripremili za podučavanje učenika s posebnim potrebama. Neki će glazbeni pedagozi raditi u školama koje za cilj imaju glazbeno obrazovati i populaciju s posebnim potrebama, poput gluhih i nagluhih učenika. Zbog takvih smo se slučajeva zapitali kako ih sveučilišni studiji pripremaju za takav rad. Pomažući se stručnom literaturom (npr. Laes & Westerlund, 2018; Rickson & Warren, 2018; Schraer-Joiner, 2014; Sheehan-Campbell, 2018), za cilj smo si postavile istražiti dvije glavne teme: 1. Kako nastavnici glazbe koji rade u integriranim školama s gluhim i osobama oštećena sluha vide praksu i filozofiju takvoga rada i, 2. Što bi diplomirani studenti glazbenog obrazovanja mogli steći iskustvom na terenu podučavajući gluhe i nagluhe učenike? U istraživanje smo uključili dva učitelja glazbe koja rade s gluhim i nagluhim učenicima, jednoga iz Austrije i jednoga iz Sjedinjenih Država. Oba su nastavnika doprinijela studentskim znanjima o raznolikosti i inkluziji. Austrijanac je primjerice omogućio diplomiranim studentima da planiraju i podučavaju glazbu u njegovoj školi. Ovo smo istraživanje proveli kao fenomenologiju (Glesne, 2016) – fenomen koji je definiran kao čin učenja podučavanju glazbe gluhih osoba u integriranim razredima. Podaci su prikupljeni uglavnom putem intervjua. Intervjuirali smo oba nastavnika glazbe i intervjuirali smo diplomirane studente. Istraživačke smo podatke prikupljali na terenu te pomoću zadataka na nastavi. Preliminarni su rezultati pokazali da se učitelji glazbene struke osjećaju nedovoljno kompetentnima za rad s gluhom i nagluhom populacijom, te da iskustva s terena mogu pomoći u razumijevanju, ali i pokazuju ograničenja. Glazbenim pedagozima predlažemo rad s populacijom s posebnim potrebama tijekom dužeg razdoblja kako bi se razlikovali pristupi učenju, oblikovale specifične prilagodljive strategije poučavanja te proširile perspektive o poučavanju glazbe.

Ključne riječi: posebne potrebe, gluhi, podučavanje glazbe, nagluhi, nastavnici glazbene struke, terensko iskustvo

Philosophies and Practices of Teaching Integrated Music Classes with Deaf Students: A Field Experience

Preservice music educators broadly teach music to all students. Although most should expect to teach students in integrated school settings, university preparation for doing so is lacking (Roberson et al., 2004). A variety of approaches have been suggested to lay the foundation for inclusive teaching (Rayat, 2017), yet most preservice music educators take only one class to prepare them for teaching students with special needs. Some music educators will work in schools that target specific special needs populations, like Deaf and hard of hearing students. For them, we wondered how university studies prepared them for this work. We drew from disability and inclusion literature (e.g., Laes & Westerlund, 2018; Rickson & Warren, 2018; Schraer-Joiner, 2014; Sheehan-Campbell, 2018), and aimed to investigate two main threads: 1. How do music teachers who work in Deaf and hard of hearing integrated schools consider their practice and philosophy, and 2. What might graduate music education students gain from music teaching field experience with Deaf and hard of hearing students? We included two music teachers who work with Deaf and hard of hearing students: one in Austria one in the United States. Both music teachers contributed students' knowledge of diversity and inclusion. The Austrian also allowed the graduate students to plan and teach music lessons in his school. We conducted this research as phenomenology (Glesne, 2016), the phenomenon defined as the acts of learning to teach music to Deaf integrated music classes. Data were collected primarily through interviews. We interviewed both music teachers separately, and we interviewed the graduate students. Artifacts were also generated through class assignments and field notes. Preliminary results indicated that preservice music teachers feel underprepared to work with Deaf and hard of hearing populations, and that field experiences can build understanding but present limitations. We suggest preservice music educators have targeted experiences with specific special needs populations over lengthy periods of time in order to differentiate learning approaches and specific adaptive teaching strategies, as well as to broaden perspectives about music teaching.

Keywords: special needs, Deaf, music teaching, hard of hearing, preservice music teachers, field experience

ZLATKO BUKVIĆ

Centar za odgoj i obrazovanje Tomislav Špoljar, Varaždin, Hrvatska

Odnos učenika s teškoćama i njihovih tipično razvijenih vršnjaka prema školi

Sukladno postojećim istraživanjima odgojno-obrazovne inkluzije, kontekst učenja važan je čimbenik odnosa učenika prema obrazovanju, međusobnoj povezanosti i odnosima učenika, njihovim interesima i doživljaju važnosti škole. Odnos učenika prema školi predstavlja specifično područje školskog života i može se prepoznati u ponašanju učenika i njihovom međusobnom ophođenju i izvršavanju školskih zadataka. Na taj odnos djeluju podrška koju učenici primaju od obitelji, vršnjaka i učitelja. Nedavna istraživanja ukazuju na zaključke da djevojčice redovitije pohađaju nastavu, ponašaju se primjerenije od dječaka, ostvaruju bolji školski uspjeh, a u odnosu na kronološku dob, mlađi učenici imaju bolji školski uspjeh i manifestiraju manje nepoželjnih ponašanja u školi te rjeđe neopravdano izostaju s nastave. Kako postaju stariji, učenici se sve više negativno odnose prema školi i imaju lošiji odnos s učiteljima. Istraživanja konteksta poučavanja potvrđuju da učenici s teškoćama imaju lošiji odnos prema obrazovanju te provode značajno manje vremena u zajedničkim aktivnostima. Povoljan odnos prema školi prepoznaje se kroz ponašanja usmjerena na izvršavanje zadataka, uvažavanje školskih pravila, usredotočenost na postignuća i učenje. Cilj je ovoga istraživanja analizirati odnos prema školi u populaciji učenika s teškoćama i njihovih tipično razvijenih vršnjaka u osnovnoj školi. U odnosu na osobna obilježja učenika, analizira se njihov doživljaj škole s obzirom na dob i spol. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 634 učenika iz 4., 6. i 8. razreda osnovne škole. Za obradu podataka korišten je program SPSS. Metodom glavnih komponenta i varimax rotacijom dobiveno je jednofaktorsko rješenje skale kojim se objašnjava 54,21% varijance, a koeficijent pouzdanosti Cronbach α iznosi ,715. Prosječne vrijednosti rezultata i korelacijski koeficijenti ukazuju na povoljniji odnos prema obrazovanju učenika ženskog spola, tipičnog razvoja i niže kronološke dobi.

Ključne riječi: učenici s teškoćama, odnos prema školi, tipično razvijeni učenici

Attitude towards School of Students with Disabilities and their Typically Developed Peers

Research of educational inclusion highlights the context of learning as an important factor in students' attitudes towards school and education. Also, the school context and environment are important for the connectedness and relationships between students. The students attitudes towards school could be recognized in students' behaviour and their interactions, and in their performance of school tasks. This relationship is influenced by received support that students get from their families, peers and teachers. Recent research suggests that girls attend classes more regularly; behave more appropriately than boys; they achieve higher school success, younger students have better school performance, exhibit less behavioural problems at school and are less absent from school. As they get older, students become increasingly negatively oriented towards school and have a poor relationship with their teachers. Research of the teaching context confirms that students with disabilities have a more negative attitude towards education and they spend significantly less time in collaborative activities. More positive attitudes toward school are recognized through task-oriented behaviour, adherence to school rules, achievement orientation and learning. The aim of the research is to analyze the attitudes towards school in the population of students with disabilities and their typically developed peers in primary school. In relation to students' personal characteristics, their experience of school is analyzed with respect to age and gender. A total of 634 students from the 4th, 6th and 8th grade of elementary school participated. The results were analyzed with an SPSS program. The principal component method with varimax rotation resulted in a one-factor scale solution. This explains the variance of 54.21%. Cronbach α reliability coefficient of scale was 715. Average scores and correlation coefficients indicate a more favourable attitude of female, typically developed, and younger students.

Keywords: school attitude, students with disabilities, typically developed students

IVANA BULJAN LEGATI

Akademija dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagreb, Zagreb, Hrvatska

Ekspresivne i impresivne značajke lirskih tekstova

Cilj je radionice da se govorenjem poezije (individualnim i kolektivnim) uspostavi bliska veza između autora i čitatelja. Ona omogućuje da ljudsko biće promotri sebe iznutra, identificira se s iskustvima i skupinom situacija drugoga. Psihološki mehanizam identifikacije omogućuje snažnu predanost emotivnom, intelektualnom i iskustvenom svijetu koje autor interpretira. Na taj se način oblikuje kolektivno tijelo analognih osjećanja. Program pruža sudionicima priliku da čuju i osjete svoj glas čime se postiže neobičan i nesvakidašnji terapijski učinak te da iskuse ugodu koja nastaje prepuštanjem umirujućim riječima drugoga. Mnogobrojna istraživanja potvrdila su blagotvorni utjecaj čitanja naglas na stres, tjeskobu, depresiju i razne fiziološke mehanizme organizma. Govorenje poezije možemo promatrati i kao autoreferencijalnu praksu koja pojedincu pomaže redefinirati pojam društva, vlastitog pripadanja ili isključenosti. Poetski tekstovi svojom konotativnom dimenzijom angažiraju cjelokupni čitateljev misaoni i doživljajni prostor i produbljuju njegovu egzistenciju. Izvorišna pitanja o smislu života i smrti, čežnji, prolaznosti, ljubavi, patnji izazivaju osjećaj utišanosti i oslobođenosti cjeline bića. Sudionici će se upoznati s fantazijskim mišljenjem koje otvara pristup dubinama i tajnama smisla, mudrostima koje se mogu naslutiti u svakodnevnom životu, ali se tek napuštanjem strogo racionalnog pristupa i razgovornog funkcionalnog diskursa mogu i iskusiti. Praktikum obuhvaća sljedeće: 1. vježbe disanja, 2. meditacija, 3. vježbe intuicije i prisutnosti, 4. vještina osluškivanja (ritam i zvuk tišine i mraka), 5. doživljaj istine i ljepote kroz estetsku vrijednost pjesme, 6. učinak uporabe drugog lica – *ti*, 7. susret s novim, zajedničkim glasom *mi* (ritualni učinak zbornog čitanja), 8. razumijevanje i prijenos vlastitih iskustava i percepcija, 9. razgovor; pitanja i nedoumice. Ova izuzetno konstruktivna govorna forma stoji uz bok dominantnim narativima jer ohrabruje čitatelja na vlastito otkrivanje, samorazumijevanje te poziva na promišljanje o mnogo inkluzivnijem konceptu društva u kojem bismo mogli živjeti.

Ključne riječi: govorenje poezije, identifikacija, terapijski učinak, društvo, pripadanje, fantazijsko mišljenje, vježbe disanja, meditacija, intuicija, razumijevanje

Expressive and Impressive Features of Lyric Texts

The main aim of the workshop is to establish a close connection between the author and the reader by reading a poem out loud. It enables the human being to look inside themselves and to identify with the experiences and situations of the Other. The psychological mechanism of identification enables a strong commitment to the emotional, intellectual and experiential world conveyed by the author. This is the way the collective body of analogous feelings is shaped. Participants will be given the opportunity to hear and feel their voice and to experience the contentment that comes with indulging in the soothing words of the Other. Numerous studies have confirmed the unusual therapeutic and beneficial effects of reading. Poetry can also be seen as a self-referential practice that helps an individual redefine the notions of society, belonging or being excluded. The connotative dimension of the poetic text deepens the reader's existence. Contemplation about fundamental questions such as the meaning of life and death, longing, impermanence, love, suffering gives a sense of quietness and liberation. Participants will be introduced to fantasy thinking that enables them to approach depths and secrets of existence that might be sensed in everyday life, but experienced only by abandoning a strictly rational approach and conversational discourse. Practicum covers: 1 breathing exercises; 2 meditation; 3 exercises of intuition and presence; 4 listening skills; 5 experience truth and beauty through the aesthetic value of the poem; 6 the effect of using a pronoun – *You*; 7 meeting the new, shared voice – *We* (ritual effect of a choral reading); 8 understanding and transferring experiences and perceptions; 9 open dialogue. This extremely constructive spoken form stands alongside dominant narratives as it instigates the reader to discover and understand themselves, and inspires reflections on a far more inclusive concept of the society we might live in.

Keywords: reading out loud, identification, therapeutic effect, society, belonging, fantasy thinking, breathing exercises, meditation, intuition, understanding

DINKA CAHA¹, TONI PRANIĆ¹

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Oснаživanje osoba s invaliditetom kroz tehnologiju mapiranja

Kakva će biti kvaliteta života građana, ovisi o interakciji fizičkih, socijalnih i ekoloških čimbenika kao i o njihovim individualnim karakteristikama te o ponašanju. Većina je ovih čimbenika promjenjiva u svojoj prirodi zbog čega je važno razumjeti kakvu politiku donosimo i kakve zajednice razvijamo. Dostupnost i lakoća kojom ljudi koriste resurse u okolini povezani su s tim koliko pojedinci ravnopravno sudjeluju u socijalnim i političkim aktivnostima, jesu li zaposleni, brinu li redovito za svoje zdravlje, osjećaju li pripadnost svojoj zajednici. Osobe dodatno osjetljive na posljedice socijalne isključenosti ranjive su skupine kojima pripadaju i osobe s invaliditetom. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda osvješćuje koliko je važno poticati samostalnost, produktivnost osoba s invaliditetom te prevenirati socijalnu marginalizaciju kroz potpuno i ravnopravno sudjelovanje u zajednici. Opseg u kojoj su osobe s invaliditetom svakodnevno uključene u život zajednice, među ostalim, ovisi i o tome koliko su usluge i okoliš zajednice prilagođeni njihovim specifičnim potrebama. Integracijom moderne tehnologije danas brže odgovaramo na potrebe korisnika. Geografski informacijski sustav (GIS) omogućuje da upravljamo prostornim podacima i osobinama koje su pridružene lokaciji na karti. Pomoću dobivenih kontekstualnih informacija možemo prikazati interakciju pojedinca i njegove okoline, razumjeti dostupnost resursa koji povećavaju dobrobit građana, prioritzirati potrebe u zajednici, planirati i implementirati intervencije te razvijati održive zajednice. Zbog rastućih gospodarskih i socijalnih nejednakosti današnjice rastu i očekivanja da se kroz lokalne i globalne programe potiče održiv razvoj zajednice i njezinih članova. Ovaj će rad prikazati koje uloge tehnologija mapiranja ima u osnaživanju osoba s invaliditetom.

Ključne riječi: mapiranje, osnaživanje, osobe s invaliditetom

Empowering People with Disabilities through Mapping Technology

Quality of life of citizens depends on the interaction of physical, social, and environmental factors as well as their individual characteristics and behaviour. Most of these factors are variable in their nature, which is why it is important to understand implications of current policies and opportunities for community development. The availability and ease by which people use resources in their environment are associated with their participation in social and political activities, employment, health, sense of belonging to community. People with disabilities are one of the vulnerable groups sensitive to the consequences of social exclusion. United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities recognizes how important it is to promote autonomy and productivity of people with disabilities, and to prevent their social marginalization through full and equal participation in the community. Involvement of disabled persons in community life, among other, depends on how well the services and built environment are adapted to their needs. We respond more quickly to the needs of service consumers by integrating modern technologies. The Geographic Information System (GIS) helps us manage spatial data as well as attributes that are associated with a location on the map. Such contextual data helps us visualize interactions between a person and their environment, understand the availability of resources that increase citizens' wellbeing, prioritize community needs, implement interventions, and develop sustainable communities. Due to increasing economic and social inequalities expectations of sustainable development in the community are also growing. This paper will present the empowering role the mapping technology has for people with disabilities.

Keywords: mapping, empowerment, people with disabilities

MATTEO CORBUCCI

Sapienza, Università di Roma, Rim, Italija

Igrati kazališnu igru: lutka kao alat u inkluziji

Projekt FONDAMENTA – Mreža mladih za društvena pitanja projekt je *Talijanske federacije kazališnih amatera*, financiran sredstvima dobivenim na Javnom pozivu Ministarstva rada i socijalne politike, a, između ostalog, uključuje dvadeset i jednu radionicu koje će se održati u svim talijanskim regijama. Radionice su namijenjene mladim ljudima zainteresiranima za različite načine korištenja umjetničko-ekspresivnih jezika u društvenoj intervenciji, a vode ihiskusni treneri i učitelji. Iskustvo s amaterskim teatrima prilika je za upoznavanje ljudi u situacijama nelagode ili krhkosti i druženje s njima u rekreacijskim aktivnostima. Tijekom projekta koji je trajao više od godinu dana, eksperimentirao sam s uporabom lutki kao alatom za olakšavanje komunikacije, stvaranja odnosa, učenje u različitim uvjetima i prigodama. Govorit ću o artikuliranom i uspješnom iskustvu u korištenju lutki kao obrazovnih alata tijekom socio-kulturne aktivnosti za inkluziju kroz amatersko kazalište. Projekt je imao za cilj omogućiti skupinama mladih da upoznaju ljude s različitim poteškoćama, da dijele rekreacijsko *wellness* iskustvo, uz priliku da svi dožive cjelovit i integriran jezik animiranog objekta. Ovo je iskustvo potvrdilo kako se upotreba lutaka iz obrazovne perspektive, mnogo prije nego što se potvrdila kao kazališna činjenica, pokazuje ekspresivnim instrumentom pogodnim za sve: dostupnim i pogodnim za uporabu. U stvari, spontana i kreativna upotreba ovih objekata proizlazi iz osnovnih osobina ljudske prirode i lako je s njima povezana čak i u krhkim uvjetima. Lutka je, dakle, moćan vodič stvaranja odnosa u zajednici i dijeljenja osobnih i kolektivnih biografija.

Ključne riječi: lutka, pedagogija predmeta, pedagogija animacije, igra, inkluzija, pedagogija izražavanja, obrazovanje za kreativnost, heuristički pristup, lutkarstvo, suprotnost obrazovnom siromaštvu.

To Play the Game of Theater: the Puppet as a Tool for Social Inclusion Activities

The FONDAMENTA project – A YOUTH NETWORK FOR THE SOCIAL FIELD of the Italian Amateur Theater Federation, funded by a call from the Ministry of Labor and Social Policies, includes, among other things, at least twenty-one workshops to be carried out in all regions of Italy: during which, it is offered to young people – interested in various ways in the use of artistic-expressive languages in the social intervention and guided by experienced trainers and teachers – an experience with amateur theater as an opportunity to meet people in situations of discomfort or fragility and get involved with them in a recreational activity aimed at wellness. During the project, which has lasted over a year, I experimented the use of the puppet as a facilitation tool for creating relationships, for learning, for sharing among people in different conditions and at any age. I will talk about an articulate and successful experience in using the puppet as an educational tool, during a socio-cultural activity for inclusion through amateur theater. The experience aimed to allow groups of young people to meet people with different disabilities, to share a recreational wellness experience: with the opportunity for everyone to experience the complete and integrated language of the animated object. What this experience has confirmed is how the use of the puppet from an educational perspective, long before reaching the theatrical fact, turns out to be an expressive instrument suitable for everyone: accessible in use and which favors participation. In fact, a spontaneous and creative use of this object derives from fundamental traits of human nature and is easily connected to them even in fragile conditions; it is therefore a powerful facilitator to create relationships within the community and to share personal and collective biographies.

Keywords: puppet, pedagogy of objects, pedagogical animation, play activity, inclusion, pedagogy of expression, education for creativity, heuristic approach, puppetry, contrast to educational poverty.

BILJANA CVETKOVA DIMOV

Univerzitet Sv. Kliment Ohridski Bitola, Pedagoški fakultet, Bitola, Republika Sjeverna Makedonija

Poboljšanje inkluzivne prakse u ranom razvoju djeteta vizualnim umjetničkim aktivnostima

Aktivnosti vizualne umjetnosti mogu se koristiti u različitim aspektima za poboljšanje inkluzivne prakse u ranom razvoju djece. Odgajatelji i stručnjaci za rani razvoj djeteta imaju važnu ulogu u razumijevanju dječjih posebnih obrazovnih potreba i stvaranju poticajnog inkluzivnog okruženja za učenje i razvoj. Odgojitelji i stručnjaci jedan su od ključnih čimbenika u promicanju dječje znatiželje, pružanju mogućnosti djeci da rješavaju probleme, donose odluke, razmišljaju o onome što su naučili i stvaraju interakciju međusobno te s odgajateljima unutar aktivnosti. Vizualne umjetničke aktivnosti trebaju odgovarati dobi i razvoju djece u skladu s interesima djeteta, što će pomoći u ispunjavanju odgovarajućih standarda ranog učenja i razvoja, kao i pružanju interakcije među djecom. U radu su prikazane metode i tehnike rada i mogući pristupi primjeni vizualnih umjetničkih aktivnosti u ranom razvoju djece, primjerice s djecom s posebnim obrazovnim potrebama, hiperaktivnom djecom koja imaju poremećaj pažnje (ADHD), djecom s tjelesnim invaliditetom, sa slušnim i vizualnim potrebama različitih vrsta oštećenja, s autističnim spektrom, s poremećajima u ponašanju, s intelektualnim teškoćama, s posebnim poteškoćama u učenju, nadarenom i talentiranom djeca itd. U radu su objašnjeni i primjeri kako odgajatelji i stručnjaci za rani razvoj djeteta mogu koristiti vizualnu umjetnost, kao što su aktivnosti za pomoć djeci u komunikaciji, izražavanju, za emocionalno izlječenje i reparaciju, razumijevanje izvora problema, rješavanje sukoba, bolje razumijevanje dječije osobnosti itd.

Ključne riječi: vizualne umjetničke aktivnosti, inkluzivna praksa, rani razvoj djece

Improving Inclusive Practice in Early Child Development with Visual Art Activities

Visual art activities can be used in different aspects to improve inclusive practice in early child development. Educators and specialists in early child development have a significant and important role in understanding children's special educational needs, and in creating a stimulating inclusive environment for learning and development. Educators and specialists are one of the main factors in promoting a child's curiosity, and in providing opportunities for children to solve problems, make decisions, reflect on what they have learned, and create interactions among themselves, with the educators, and with the activities. Visual art activities should match the age and development of the children in accordance with the interests of the children, which would help meet the adequate Early Learning and Development Standards, as well as provide opportunities for interaction among the children. The paper presents methods, techniques, and possible approaches in the application of visual art activities in early child development, namely in work with children with special educational needs: hyperactive and attention defective (ADHD), children with a physical disability, children with hearing and visual impairment, children with autistic spectrum, children with behavioural problems, children with intellectual disabilities, children with specific learning difficulties, gifted and talented children, etc. The paper explains and exemplifies how educators and specialists in early child development can use visual art activities to help children communicate, express themselves, heal emotionally, understand the source of their problems, solve conflicts, to understand the personality of children etc.

Keywords: visual art activities, inclusive practice, early child development

BILJANA CVETKOVA DIMOV

Univerzitet Sv. Kliment Ohridski Bitola, Pedagoški fakultet, Bitola, Republika Sjeverna Makedonija

Lutke i aktivnosti s lutkama u inkluzivnom obrazovanju

Sustavna i namjerna upotreba lutaka u psihoterapiji i zdravstvenom odgoju ideja je i koncept razvijen 1920. Ideja o korištenju lutki u terapiji i obrazovanju nije nova ni posebna. No, usprkos su tome, nova otkrića koja proizlaze iz znanstvene teorije i prakse te obrazovne teorije i prakse uvijek dobrodošla. Za sve one koji rade s pojedincima i obrazovnim i terapijskim skupinama lutke su prava pomoć i podrška, a lutke se mogu koristiti kao alat i tehnika za rad. Lutke i lutkarske igre mogu se koristiti na različite načine u inkluzivnom obrazovanju. U radu je prikazana važnost i značaj korištenja lutaka u inkluzivnom obrazovanju, metode i tehnike rada te mogući pristupi u primjeni lutaka i lutkarskih igara u radu s djecom s posebnim obrazovnim potrebama.

Ključne riječi: lutke, lutkarske igre, aktivnosti s lutkama, inkluzivno obrazovanje

Puppets and Activities with Puppets in Inclusive Education

Systematic and deliberate use of puppets and puppet plays in psychotherapy and health pedagogy is an idea and concept which was developed in 1920. The idea of using puppets in therapy and education is neither new nor special. Regardless, new discoveries arising from scientific theory and practice, and educational theory and practice are always welcome. For all those working with individuals and groups, educational or therapeutic, the puppets are really helpful, and can be used as a tool and technique. Puppets and puppet play can be used in different ways in Inclusive education. The paper presents the significance and importance of using puppets in inclusive education, methods and techniques of such education, and possible approaches in the application of puppets and puppet plays in work with children with special educational needs.

Keywords: puppets, puppet plays, activities with puppets, inclusive education

MARINA ČEPO

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Propuštanje razumne prilagodbe kao oblik diskriminacije osoba s invaliditetom na radnom mjestu u Republici Hrvatskoj

Zabrana diskriminacije po bilo kojoj osnovi zapravo proizlazi iz načela jednakosti i ima temelje u njemu, a ono je jedno od temeljnih načela svakog civiliziranog društva. Načelo jednakosti promovirano je i u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima gdje se navodi da svima pripadaju ista prava i slobode utvrđene deklaracijom bez ikakve razlike po bilo kojoj osnovi. Zaštita osoba s invaliditetom jedno je od najosjetljivijih područja zaštite od diskriminacije upravo jer se prava osoba s invaliditetom najčešće krše u praksi, izravno ili neizravno. U radu će se dati pregled europskog i međunarodnog pravnog okvira zaštite osoba s invaliditetom te će se dalje usmjeriti na diskriminaciju propuštanjem razumne prilagodbe. Prema članku 4. st. 2. Zakona o suzbijanju diskriminacije diskriminacijom će se smatrati i propust da se osobama s invaliditetom, sukladno njihovim specifičnim potrebama, omogući korištenje javno dostupnih resursa, sudjelovanje u javnom i društvenom životu te pristup radnom mjestu i odgovarajući uvjeti rada. U ovom će radu biti prikazana analiza razine razumne prilagodbe u Republici Hrvatskoj u odnosu na članak 4. Zakona o suzbijanju diskriminacije. Za potrebe će se rada provesti istraživanje koje će obuhvatiti najvažnije hrvatske javne, društvene i kulturne institucije, kao i druge institucije u kojima rade osobe s invaliditetom kako bi se mogla analizirati razina razumne prilagodbe čiji će rezultati biti prikazani u radu.

Ključne riječi: načelo jednakosti, diskriminacija, osobe s invaliditetom, propuštanje razumne prilagodbe

Lack of Reasonable Adjustments as a Form of Discrimination of Persons with Disabilities at the Workplace in the Republic of Croatia

The prohibition of discrimination on any basis has its foundation in the principle of equality, which is one of the fundamental principles of any civilized society. The principle of equality has also been promoted in the Universal Declaration of Human Rights, which states that everyone has the same rights and freedoms without any distinction on any basis. The protection of persons with disabilities is one of the most sensitive areas of protection against discrimination precisely because the rights of persons with disabilities are most often violated in practice, directly or indirectly. The paper will review the European and international legal framework for the protection of persons with disabilities and will further focus on discrimination by failing to make reasonable adjustments. Pursuant to Article 4, paragraph 2 of the Croatian Anti-Discrimination Law, discrimination will also be considered a failure to enable persons with disabilities, in accordance with their specific needs, use of publicly available resources, participation in public and social life, and access to the workplace as well as the appropriate working conditions. This paper will present an analysis of the level of reasonable adjustment in the Republic of Croatia in relation to Article 4 of the Anti-Discrimination Act. Research will cover the most important Croatian public, social and cultural institutions to determine the level of reasonable adjustment. The results of the research will be presented in the paper.

Keywords: equality principle, discrimination, persons with disabilities, reasonable adjustments

BILJANA ČINČURAK ERCEG¹, NIKOLINA MODRIĆ¹

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Prava osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti u autobusnom, željezničkom i zračnom prometu

Pravila o pravima putnika u Europskoj uniji usvojena su u svim granama prometa, a posebno su regulirana prava osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti. Omogućavanje slobodnog kretanja i pristupačnost javnog prijevoza nužni su za uključivanje osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti u svakodnevni život. Kako bi im se omogućilo i olakšalo samo putovanje, prijevoznici i ostale osobe koje sudjeluju u prijevozu moraju im, uz ispunjavanje propisanih uvjeta, pružiti adekvatnu pomoć. Dostupnost javnog prijevoza, pristupačnost prijevoznih sredstava, kao i dostupnost potrebnih informacija, ključni su za ostvarivanje mobilnosti osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti. Postojeći prijevoz svakako treba unaprijediti i odgovarajuće pravno urediti. U radu se prikazuju prava osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti u prometu, kao i obveze prijevoznika u autobusnom, željezničkom i zračnom prometu. Analiziraju se odredbe najvažnijih europskih i hrvatskih izvora prava, njihova primjena, problemi u praksi te se predlažu rješenja kojima će se osigurati bolja zaštita osoba s invaliditetom i osoba smanjene pokretljivosti u prometu. Rad sadrži i rezultate provedene ankete o prijevozu osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, osobe smanjene pokretljivosti, putnici, prava putnika, Europska unija, Republika Hrvatska

Rights of Passengers with Disabilities and Persons with Reduced Mobility in Bus, Rail and Air Transport

The rules on passenger rights in the European Union have been adopted in all modes of transport, in particular the rights of persons with disabilities and persons with reduced mobility. Enabling free movement and accessibility to public transport is necessary for the inclusion of persons with disabilities and persons with reduced mobility in everyday life. In order to facilitate and make their journey easier, carriers and other persons involved in transport must provide them with the fulfilment of the prescribed conditions, and with adequate assistance. The availability of public transport, accessibility of means of transport as well as the availability of the necessary information are essential for achieving the mobility of persons with disabilities and persons with reduced mobility. Existing transportation should certainly be improved and adequately regulated. The paper presents the rights of persons with disabilities and persons with reduced mobility as well as the obligations of carriers in bus, rail and air transport. The provisions of the most important European and Croatian sources of law are analysed as is their application and problems in practice. Solutions are proposed to provide better protection for people with disabilities and persons with reduced mobility in transport. The paper also contains the results of a survey on the transport of persons with disabilities in the Republic of Croatia.

Keywords: persons with disabilities, persons with reduced mobility, passengers, passengers rights, European Union, Republic of Croatia

KAROLINA DOUTLIK

Waldorfska škola Landshut, Landshut, Njemačka

Značenje ručnog rada za osobe s invaliditetom

Brojna dosadašnja istraživanja idu u prilog doprinosima rada rukama, odnosno ističu da rad u tekstilu i drugim materijalima nudi razne dobrobiti (psihološke, emocionalne, tjelesne, socijalne i dr.) osobama koje se njime bave. I upravo se u mnogim terapijama kao okupacija primjenjuje rad rukama. Pritom valja razlikovati terapiju umjetnošću koja se temelji na raznim umjetničkim aktivnostima kao što su art terapija, glazboterapija, psihodrama, terapija plesom/pokretom, biblioterapija ili kombinacije navedenog od terapijskog obrta, odnosno obrta kao terapijske metode. U ovom je radu naglasak stavljen na terapijski potencijal ručnog rada, tj. na rad rukama u tekstilu, a u koji se ubrajaju aktivnosti kao što su pletenje, kukičanje, šivanje, tkanje, vezenje i slične tehnike koje rezultiraju tekstilnom rukotvorinom. Terapeutski učinci ručnog rada ogledaju se u (psiho)fiziološkim, senzomotornim, perceptivnim, spoznajnim, bihevioralnim i drugim promjenama. Dakle provođenje vremena u pažljivo vođenim i osmišljenim aktivnostima ručnog rada može djelovati terapeutski. To je osobito važno za osobe s invaliditetom, odnosno za osobe s tjelesnim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim oštećenjima. U radu se prikazuje i opisuje jednogodišnje sudjelovanje u izvannastavnoj aktivnosti kukičanja učenice drugog razreda koja je rođena sa sindromom amnijskih tračaka, odnosno ima nerazvijene prste na desnoj šaci. Naime, učenica je unatoč svojem invaliditetu pokazala najveći napredak u psihomotoričkom području razvoja među svim učenicima drugog razreda te je prva u svom razredu dovršila mrežastu torbicu koju su učenici izrađivali na navedenoj izvannastavnoj aktivnosti.

Ključne riječi: kukičanje, osobe s invaliditetom, ručni rad, terapija

Importance of Handwork for Persons with Disabilities

Numerous research to date speaks in favour of the contributions of handwork, i.e. working with textile and other materials offers numerous benefits (psychological, emotional, physical, social, etc.) to people who engage in such work. Numerous treatments apply handwork as occupational therapy. In so doing, it is important to differentiate therapy through art which is based on various art activities such as art therapy, music therapy, psychodrama, dance/movement therapy, bibliotherapy or combinations of the mentioned such as craft therapy, i.e. craft as a therapeutic method. This paper places emphasis on the therapeutic potential of handwork, i.e. work with textile which implies activities such as knitting, crocheting, sewing, embroidery, weaving and other similar techniques which result in handcrafted textile. The therapeutic effects of handwork are evident in the (psycho)physiological, sensory-motor, perceptive, cognitive, behavioural and other changes. Therefore, time spent in carefully guided and conceptualized activities of handwork can have therapeutic effects. This is especially important for persons with disabilities, i.e. persons with physical, mental, intellectual or sensory disabilities. The paper presents and describes a year-long participation in an extracurricular activity – crocheting by a second-grade student born with amniotic band syndrome, specifically with undeveloped fingers on her right hand. Despite her disability, the student showed greatest advancement in the psychomotor area among all second-grade students and was the first in her grade to finish the net bag which the students produced during the mentioned extracurricular activity.

Keywords: crocheting, handwork, persons with disabilities, therapy

DRAGICA DRAGUN¹, IVANA KURILJ¹

¹Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Invaliditet u književnosti za djecu i mlade

U radu se razmatra invaliditet kao tematika u književnosti za djecu i mlade. Aktualnost teme proizlazi iz uvida u suvremeno društvo u kojem se ne može zaobići potreba progovaranja o statusu osjetljivih skupina društva pri čemu književnost, a posebice književnost za djecu i mlade, ima važnu ulogu u promicanju inkluzije i stvaranju inkluzivnog društva. Definiraju se osnovni pojmovi povezani s teškoćama u razvoju. Središnji dio rada upućuje na naslove koji tematiziraju teškoće u razvoju te istražuje, na odabranim naslovima, na koji je način djeci i mladima tematika predstavljena. Budući da je težište razvoja osobina i karaktera te usvajanja vrijednosti već u predškolskoj dobi, preporučuju se različiti mediji za poticanje emocionalnog razvoja djeteta, a kao jedan od medija ističe se *priča*. Književni tekstovi za djecu i mlade donose emocionalno nabijene situacije koje omogućavaju poistovjećivanje s književnim subjektom čega je krajnji cilj čitateljsku empatiju razviti u primarnu (ljudsku) empatiju, krajnje razumijevanje.

Ključne riječi: inkluzija, intelektualne teškoće, invaliditet, književnost za djecu i mlade

Disability in Literature for Children and Young People

The paper deals with disability as a topic in literature for children and young people. The relevance of the said topic originates from an insight into modern society, where the need to speak out about the status of vulnerable groups of society cannot be ignored, and where literature, especially that which is intended for children and young people, plays an important role in promoting inclusion and creating an inclusive society. Fundamental concepts related to developmental disabilities are defined. The central part of the paper points to titles that discuss the developmental disabilities and explores, in selected titles, how these topics are presented to children and young people. Since the development of character and the acquisition of values occurs for the most part in pre-school age, different media are recommended for the stimulation of the child's emotional development, and one such medium is the *story*. Literary texts for children and young people bring emotionally charged situations that allow identification with the literary subject, whose ultimate goal is to transform the reader empathy into primary (human) empathy, the ultimate understanding.

Keywords: inclusion, intellectual disabilities, disability, literature for children and young people

MARTINA DRVENTIĆ

Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Sloboda kretanja osoba s invaliditetom u EU – doprinos ujednačenih pravila o njihovoj zaštiti u prekograničnim postupcima

Države članice Europske unije suočene su s izazovom snažnih migracija koje uključuju i prekogranično kretanje osoba koje se mogu smatrati ranjivima s obzirom na dob ili invaliditet. Konvencija o zaštiti prava osoba s invaliditetom na snazi je u Europskoj uniji od 22. siječnja 2011. godine. U skladu s njezinom obvezujućom naravi sve europsko zakonodavstvo, politike i programi moraju biti u skladu s Konvencijom. Odbor za prava osoba s invaliditetom 2015. godine donio je svoja Zaključna zapažanja o provedbi Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u EU-u. U odnosu na slobodu kretanja osoba s invaliditetom Odbor je izrazio svoju zabrinutost zbog prepreka s kojima se osobe s invaliditetom i osobe čiji su članovi obitelji osobe s invaliditetom susreću prilikom seljenja u drugu državu članicu, bez obzira na duljinu trajanja boravka. Odbor je preporučio da se na razini EU-a hitno poduzmu radnje kojima će osigurati da osobe s invaliditetom i njihove obitelji uživaju pravo na slobodu kretanja na istoj razini s ostalim osobama. Rad propitkuje bi li višoj razini slobode kretanja osoba s invaliditetom doprinijelo uspostavljanje europskog pravnog okvira koji će osigurati da mjere za zaštitu osoba s invaliditetom, a koje su izrekla tijela država članica, imaju svoj učinak i u drugoj državi članici. Rad će prikazati standarde zaštite osoba s invaliditetom u Europskoj uniji te analizu rješenja koja nudi Haška konvencija o međunarodnoj zaštiti odraslih.

Ključne riječi: Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, invaliditet, odrasla osoba, Konvencija o međunarodnoj zaštiti odraslih osoba, sloboda kretanja, zaštitne mjere

Free Movement of Persons with Disabilities in the EU – the Contribution of Uniform Rules on their Protection in Cross-border Procedures

EU Member States are faced with the strong migration flows that have also affected persons who can be considered vulnerable by their age or disability. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities entered into force in the EU on 22nd of January 2011. In accordance with the binding nature of the Convention, all European legislation, policies and programs must comply with the obligations established by the Convention. The Committee on the Rights of Persons with Disabilities in 2015 adopted its concluding observations on the implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the EU. In view of freedom of movement of persons with disabilities, the Committee expressed its concern about the obstacles faced by persons with disabilities and other persons whose family members are persons with disabilities when moving to another Member State, regardless of the length of their stay. It recommended that urgent action be taken at EU level to ensure that persons with disabilities and their families enjoy the right to freedom of movement at the same level as other persons do. The paper questions whether establishing the EU legal framework, which will ensure that protective measures directed at persons with disabilities, which have been imposed by the authorities of one Member State, have their effect in another Member State would contribute to the higher level of freedom of movement of persons with disabilities. The paper will provide an overview of the standards for the protection of persons with disabilities in the EU and an analysis of the solution offered by the Hague Convention on the International Protection of Adults.

Keywords: Convention on the Rights of Persons with Disabilities, disability, adult person, Convention on the International Protection of Adults, freedom of movement, protective measures

SNJEŽANA DUBOVICKI¹, TOMISLAV TOPOLOVČAN²

¹Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

²Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Kreativna sveučilišna nastava u funkciji osnaživanja inkluzije studenata s invaliditetom

Globalna inicijativa u kojoj se već duži niz godina potiču načela inkluzivnog pristupa na svim razinama obrazovanja posebno se smatra važnom u sveučilišnom kontekstu. Kroz prizmu prava obrazovanja za sve te potpunu inkluziju svih sudionika nastavnog procesa dominantnim se smatra kreativna sveučilišna nastava. Nedovoljna participacija studenata s invaliditetom u sveučilišnom kontekstu svjedoči i o još uvijek nedovoljno osviještenom društvenom aspektu inkluzije. Dobrobiti kreativne nastave upućuju na specifične elemente inkluzije koje možemo primijeniti u sveučilišnoj nastavi kroz upotrebu kreativnih tehnika. U studiji se navodi primjer sveučilišne nastave koja bi se vodila ostvarivanjem preduvjeta za potpunu inkluziju kroz zastupljenost humanističkog pristupa, specifičnih kreativnih nastavnih metoda, izmjenu socijalnih oblika, različitih vrsta medija, dvosmjerne i kružne komunikacije te ugodne i demokratske klime. Rezultati istraživanja prikazuju mišljenja studenata učiteljskog studija o mogućnostima potpune inkluzije studenata s invaliditetom u sveučilišnu nastavu. Pri tome se posebno izdvajaju moguća ograničenja i poticatelji koji o(ne)mogućavaju stvaranje dodatnih preduvjeta važnih za (ne)uspješnost osnaživanja inkluzije studenata s invaliditetom.

Ključne riječi: inkluzija, kreativnost, kreativne tehnike, sveučilišna nastava, ugodna klima

Creative University Teaching in the Function of Empowering the Inclusion of Students with Disabilities

The Global Initiative, which has been promoting, for many years, the principles of the inclusive approach at all levels of education, is considered particularly important in the context of university. Through the prism of educational rights for everybody, and the inclusion of all participants of the teaching process, creative university teaching is considered to be the dominant field. Insufficient participation of students with disabilities in the university context also testifies to the still insufficiently considered social aspect of inclusion. The benefits of creative teaching point to specific elements of inclusion that can be applied in university teaching through the use of creative techniques. This study provides an example of university teaching that would lead to the achievement of preconditions for complete inclusion through the representation of the humanistic approach, specific creative teaching methods, changing of the social forms, different types of media, mutual and circular communication, and a positive and democratic climate. Research results reflect the opinions of the students of the Education study programme on the possibilities of full inclusion of students with disabilities in university teaching. In doing so, a particular emphasis is placed on the possible limitations and incentives that can make it (im)possible to create the additional preconditions important for the success of the inclusion of students with disabilities.

Keywords: inclusion, creativity, creative techniques, university teaching, positive climate

HRVOJE DUMANČIĆ

akademski kipar, samostalni umjetnik, Zagreb, Hrvatska

Kiparska radionica za slijepce i slabovidne osobe i za videće osobe

Kiparska radionica zamišljena je za slijepce i slabovidne osobe te za videće koji će imati povez na očima. Polaznici lišeni osjetila vida oslanjaju se na druga osjetila. Ovaj je projekt više od modeliranja i izazov koji svatko postavlja sam sebi. Tema je kiparske radionice modeliranje konjske glave te će se kroz radionicu istražiti i antropološka poveznica kolektivne memorije kroz figuru na temu konja. Procesom modeliranja polaznici će otkriti nešto o sebi što možda nisu znali i duboko utonuti u nove kutke svoje umjetničke strane i kreativnosti. Cilj je ove radionice otpustiti kreativni potencijal i u potpunosti se osloniti na sebe i svoja osjetila. Modeliranje u glini, sloboda izričaja, neopterećenost stvaranja na kraju procesa vode do spoznaje kako sve što želimo možemo stvoriti svojim rukama. Uz ambijentalnu glazbu koja dodatno opušta cilj je potaknuti na razmišljanje izvan okvira. Kiparska radionica pridonosi i prikazuje mogućnost slijepim i slabovidnim osobama da se aktivno uključe u kiparske programe. Cilj je ove radionice, također, potaknuti neopterećeno stvaranje oslanjajući se na vlastiti instinkt jer je dokazano kako uskraćeni za jedno osjetilo razvijamo drugo.

Ključne riječi: skulptura, konji, kolektivna memorija, taktilnost, slijepce i slabovidne osobe

Sculpture Workshop for the Blind and Partially Sighted and for Sighted Persons

The sculpture workshop is designed for the blind and partially sighted, and for the sighted persons who shall be blindfolded. When deprived of their sense of vision, the participants rely on other senses. This project is more than just modelling; it is a challenge that everyone sets for themselves. The topic of the sculpture workshop is modelling a horse's head, thus through the workshop, we shall also explore the anthropological link of the collective memory through the horse-themed figure. Through the modelling process, the participants shall discover something about themselves that they may not have known and delve deep into new corners of their artistic side and creativity. The goal of this experience is to unleash the creative potential and fully rely on yourself and your senses. In modelling clay, at the end of the process, the freedom of expression, the unencumbered creation, leads to the realization that whatever we want can be created with our own hands. With relaxing ambient music, the goal is to encourage thinking outside the box. The Sculpture Workshop contributes and demonstrates the opportunity for the blind and visually impaired to actively participate in sculpture programs. The goal of this workshop is to encourage unburdened creation, relying on our own instincts, as it has been proven that when we are deprived of one sense, we enhance others.

Keywords: sculpture, horses, collective memory, tactility, blind and partially sighted

DUNJA MARIJA GABRIEL¹, AMELIA KOVAČEVIĆ¹, ŽELJKA MIŠČIN¹

¹Hrvatsko knjižničarsko društvo, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Provedba Nacionalne kampanje *I ja želim čitati!* 2016. – 2019.

U listopadu 2016. godine Komisija za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama (Hrvatsko knjižničarsko društvo) pokrenula je Nacionalnu kampanju za osobe s teškoćama čitanja i disleksijom *I ja želim čitati!*. Partneri su kampanje Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska udruga za disleksiju, Hrvatsko logopedsko društvo, Poliklinika SUVAG i druge ustanove koje se bave osobama koje ne mogu čitati standardni tisak. Suorganizatori su Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu i Knjižnice grada Zagreba. Specifični su ciljevi kampanje donošenje izmjena u Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (stupio na snagu 8. 11. 2018.) kako bi se olakšao pristup knjižničnoj građi, poboljšala suradnja među ustanovama koje okupljaju stručnjake koji se bave osobama koje ne mogu čitati standardni tisak, proširenje mreže knjižnica koje provode specijalizirane programe, promicanje čitanja i zagovaranje kampanje kod donositelja odluka. Ciljnu skupinu čine osobe s teškoćama čitanja i disleksijom, njihove obitelji, skrbnici, nastavno i stručno osoblje u školama i fakultetima. Komisija je provela istraživanje u svim vrstama hrvatskih knjižnica prije pokretanja kampanje zbog stjecanja uvida u aktivnosti namijenjene ovoj skupini korisnika te nakon godinu dana provođenja kampanje zbog istraživanja napretka koji je kampanja polučila. U radu se prikazuju rezultati anketnih istraživanja, usporedba rezultata i ono najvažnije – doneseni zaključci i smjernice za daljnji rad. Inicijatori kampanje pokrenuli su stranicu na društvenoj mreži (*Facebook*) u svrhu uspostavljanja *online* komunikacije, predstavljanja aktivnosti te kao pomagalo u praćenju provedbe kampanje. Pokrenuta je mrežna stranica koja je zamišljena kao referentno mjesto koje okuplja korisne podatke o ovoj tematici. Prisutna je naglašena promotivna aktivnost. U okviru kampanje održavaju se izlaganja, objavljuju stručni članci u recenziranim publikacijama, gostuje putujuća izložba, održavaju se gostovanja na televiziji, organiziraju događanja na sajmu Interliber, manifestacijama Noć knjige, Mjesec hrvatske knjige. Tiskaju se plakati, leci, straničnici itd. Rezultati se očituju u većoj prepoznatljivosti kampanje i osviještenosti građana za teškoće ove skupine stanovnika.

Ključne riječi: Nacionalna kampanja *I ja želim čitati!*, teškoće čitanja, disleksija, knjižnice, istraživanje

National Campaign „I Wish to Read, Too!“: 2016-2019

In October 2016 the Committee for Library Services to the Handicapped and Persons with Special Needs (Croatian Library Association) has initiated the national campaign for People with Reading Difficulties and Dyslexia “I Wish to Read, Too!”. Campaign partners are the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences (University of Zagreb), Croatian Dyslexia Association, Croatian Logopedic Association, SUVAG Polyclinic, and other institutions which work with the print-disabled. Campaign co-organizers are the National and University Library in Zagreb and Zagreb City Libraries. Specific goals of the campaign are: to make changes to the Copyright law (effective from November 8th 2018) to ease access to library materials; improve co-operation among institutions that bring together experts who deal with the print-disabled; expand the network of libraries that run specialized programs, promoting reading, and advocating for the campaign with decision makers. The target group are people with reading difficulties and dyslexia, their families, care takers, teaching and professional staff in schools and colleges. The committee has conducted research in all types of Croatian libraries prior to the campaign’s launch to gain insight into the activities targeted at this user group, and after one year of conducting the campaign to investigate the progress the campaign has made. The paper presents the results of surveys, a comparison of the results and most importantly – the conclusions and guidelines for further work. Campaign initiators have launched a Facebook page to establish online communication, showcase activities and help monitor campaign implementation. A web site has been launched and is intended as a reference page that gathers useful information on this topic. Promotional activities are present. Presentations about the campaign are held, professional articles in peer-reviewed publications are published, travelling exhibitions, television appearances, events at book fair, Book Night, Croatian Book Month are organized. Posters, flyers, pages, etc. are printed. The results are evident in the increased visibility of the campaign and citizens’ awareness about the difficulties of this population.

Keywords: national campaign “I Wish to Read, Too!”, reading difficulties, dyslexia, libraries, research

IVANA GALIĆ-ŠANTIĆ

Osnovna škola za djecu s posebnim potrebama Mostar, Mostar, Bosna i Hercegovina

Govorim bojama

Osnovna škola za djecu s posebnim potrebama Mostar poznata je po specifičnim metodama i tehnikama likovnog izričaja učenika s teškoćama koje imaju za cilj potaknuti učenike u razvoju alternativnih oblika komuniciranja. Različitim likovnim sredstvima i metodama kroz likovne zadatke i vježbe, individualno ili grupno, potiče se razvoj vizualnih, motoričkih i kognitivnih sposobnosti učenika, a samostalan izbor materijala i boja za rad pokazuju terapijski učinak. Sama izložba radova Osnovne škole za djecu s posebnim potrebama Mostar prikazat će djela učenika s različitim poteškoćama s naglaskom na dva učenika kojima je jedini oblik komunikacije i emocionalnog izražavanja ostvaren bojama. Prilikom rada posvećena je pozornost na korelaciju s drugim nastavnim predmetima i unapređenje osnovnih životnih vještina. Izložbu radova prati video-prezentacija koja prikazuje proces rada i nastanka djela uz tekstualna pojašnjenja. Javnim izložbama učeničkih radova i predstavljanjem postignuća učenika škole omogućuje se svim osobama s poteškoćama da se osjećaju jednakovrijednim članovima društva, ali se i senzibilizira društvo da su i osobe s poteškoćama umjetnici koji više od drugih govore iz svog srca.

Ključne riječi: metode i tehnike, vježbe, alternativni oblik komuniciranja, terapijski učinak, integracija, umjetnici

Speaking with Colours

Elementary School for Children with Special Needs Mostar is recognized for its distinct methods and techniques of visual expression of students with difficulties. The goal is to encourage our students towards alternative ways of communication. By different visual means and methods, through visual tasks and exercises, by individual or group work, we inspire development of visual, physical and cognitive abilities of students while independent choice of working materials and colours affects the students therapeutically. The exhibition of artworks created by students of the Elementary School for Children with Special Needs will represent students with different difficulties with emphasis on two students whose only way of communication and emotional expression is through colours. During the work special attention has been given to correlation with other class subjects and improvement of basic life skills. The exhibition will be accompanied by video presentation which will demonstrate the process of work and creation of artworks with textual descriptions. By public display of these artworks and presentations of achievements of our students we hope to enable all persons with special needs to feel equally valuable members of society, but also raising awareness how persons with special needs are artists since – more than the rest of us – they speak straight from their HEART.

Keywords: methods and techniques, exercises, alternative way of communication, therapeutic benefits, artists

ĐENI GOBIĆ-BRAVAR

Arheološki muzej Istre, Pula, Hrvatska

Mogućnosti realizacije pristupačne muzejske izložbe kroz pilot-izložbu *Prapovijest u rukama*

Muzeji su namijenjeni umjetničkom, kulturnom, znanstvenom i socijalnom razvoju svih svojih korisnika pa tako i osoba s invaliditetom. Efektivna pristupačnost uglavnom nije u skladu sa željama kako korisnika, tako i muzealaca. Stare zgrade (često pod konzervatorskom zaštitom) u kojima su muzeji smješteni ograničavaju mogućnosti fizičke pristupačnosti. Financijska ograničenost sputava u realizaciji sadržaja u alternativnim formatima. Neznanje u polju pristupačnosti onemogućuje muzejsko osoblje da realizira pristupačne sadržaje. Arheološki muzej Istre bio je partner u projektu Interreg Central Europe COME-IN! koji je usmjeren na povećanje pristupačnosti muzeja. Rezultati su razumijevanje postojećih ograničenja, uvid u mogućnosti fizičke prilagodbe i realizacije alternativnih materijala te edukacija djelatnika o prilagodbi i odnosu prema osobama s invaliditetom. Sveobuhvatni rezultat projekta bila je realizacija pilot-izložbe prilagođene osobama s invaliditetom. Arheološki muzej Istre realizirao je izložbu *Prapovijest u rukama* koja je bila namijenjena fokus grupi slijepih i slabovidnih osoba, ali uz velik trud da bude prilagođena svima. Arheološka izložba prilagođena je kroz mnogobrojne segmente. Sadržajno na način da tekstovi budu kratki i lako razumljivi. Originalni su predmeti popraćeni replikama te su uklopljeni u replike realnih prostora i konteksta. Popratni materijali izložbe također su prilagođeni osobama s invaliditetom. Vitrine su oblikom i visinom prilagođene korisnicima invalidskih kolica. Uz legende velikog fonta u kontrastnim bojama realizirane su i legende na brajici. Postavljene su taktilne karte prostora, a kroz sam su prostor postavljene taktilne podne trake. Vodstva kroz izložbu osmišljena su prema načelu pričanja priče kako bi bila lakše razumljiva. Izložba je služila i kao sredstvo osvještavanja za potrebe slijepih i slabovidnih osoba. Izrađena je pećina kao primjer nastambe u paleolitičko doba koja je ujedno mogla postati tamna soba. Posjetiteljima su bile na raspolaganju tablice za pisanje brajice s uputama kako bi pokušali realizirati poruke i čitati tekstove na brajici. Suradnja s udrugama osoba s invaliditetom doprinijela je realizaciji izložbe.

Ključne riječi: pristupačnost, prilagodba, osobe s invaliditetom, muzeji

Possibilities for the Realization of an Accessible Museum Exhibition through the Pilot Exhibition Prehistory in Hands

Museums are intended for the artistic, cultural, scientific and social development of all its users, including people with disabilities. Effective accessibility is generally not in line with the wishes of both the users and the museum staff. Old buildings (often under conservation protection) in which museums are housed limit the options of physical accessibility. Financial constraints stop the realization of content in alternative formats. Not enough knowledge in the field of accessibility makes it difficult for museum staff to realize accessible content. The Archaeological Museum of Istria was a partner in the Interreg Central Europe COME-IN! project aimed at increasing the accessibility of museums. The results are an understanding of existing constraints, an insight into the possibilities of physical accessibility and the realisation of alternative materials, and the education of the employees on how to adapt to and treat people with disabilities. The overall result of the project was the realization of pilot exhibitions adapted for people with disabilities. The Archaeological Museum of Istria has realized the exhibition Prehistory in Hands, which was intended for the focus group of the blind and visually impaired but with great effort to be adapted to all. The archaeological exhibition has been adapted through numerous segments. Content wise it was adapted in such a way that the texts were short and easy to understand. The original items were accompanied by replicas and incorporated into replicas of real spaces and contexts. The accompanying materials of the exhibition were also adapted for persons with disabilities. Showcases were shaped and height-adjusted for wheelchair users. Along with large font legends in contrasting colours, legends in Braille were realized. Tactile maps of space and tactile floor strips were installed throughout the space. The guides through the exhibition were designed according to the principle of storytelling to make it easier to understand. The exhibition also served as a means for raising awareness on the needs of blind and visually impaired people. A cave was created as an example of habitation in the Palaeolithic era, which could at the same time become a dark room. Visitors were provided with Braille writing tables with instructions to try to realize the messages and read the Braille texts. Collaboration with organizations of persons with disabilities contributed to the realization of the exhibition.

Keywords: accessibility, adaptation, people with disabilities, museums

MONIKA GUDLIN¹, DEJANA BOUILLET¹

¹Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Mogućnosti primjene umjetne inteligencije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju

Djeca s teškoćama u razvoju uključuju djecu s dugoročnim oštećenjima koja, ovisno o fizičkim, društvenim, gospodarskim ili kulturnim preprekama, mogu ograničavati njihovu mogućnost da potpuno sudjeluju u društvu na jednakoj osnovi s drugima. Opredjeljenje Republike Hrvatske za obrazovnu inkluziju obvezuje sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (RIPOO) na osiguravanje svih potrebnih uvjeta za ostvarivanje ravnopravnosti djece s teškoćama u razvoju. Navedeno obuhvaća razumnu prilagodbu i učinkovite mjere potpore toj djeci i njihovim obiteljima, imajući u vidu da su ustanove RIPOO-a često jedino mjesto gdje oni mogu dobiti odgovarajuću potporu. Recentna literatura obiluje dokazima o sve većoj prisutnosti umjetne inteligencije u odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju. Rapidni napredak umjetne inteligencije potaknuo je eksplozivni razvoj pametnih uređaja koji djeci s teškoćama u razvoju pomažu u prevladavanju fizičkih i kognitivnih izazova. Riječ je o poboljšanim pametnim uređajima kao što su tableti, računala i mobiteli, ali i o aplikacijama, *online* platformama, softverima, pa čak robotima koji su dizajnirani da uvedu i vode djecu s teškoćama u razvoju kroz odgojno-obrazovni proces. U ovom se izlaganju razmatraju mogućnosti doprinosa umjetne inteligencije u osiguravanju primjerene potpore djeci s teškoćama u razvoju u Hrvatskoj, prikazom najvažnijih radova u tom području te preliminarnih rezultata istraživanja provedenog u Dječjem vrtiću Bukovac u Zagrebu. Ukazat će se na korake koje je potrebno poduzeti kako bi mogućnosti koje pruža umjetna inteligencija u većoj mjeri bili dostupni djeci rane i predškolske dobi u Hrvatskoj. Polazi se od pretpostavke da se u ustanovama RIPOO-a u Hrvatskoj umjetnoj inteligenciji pridaje vrlo malo pozornosti iako je poznato da je umjetna inteligencija jedan od važnih alata koji pridonose kvaliteti inkluzije djece s teškoćama u razvoju.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, obrazovna inkluzija, rani i predškolski odgoj i obrazovanje, umjetna inteligencija

Application of Artificial Intelligence in Early and Pre-school Education of Children with Developmental Disabilities

Children with disabilities include children who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which, due to various barriers, may limit their full and effective participation in society on an equal basis with others. The commitment of the Republic of Croatia to educational inclusion commits the system of pre-school education to ensure all necessary conditions for achieving equality of children with disabilities. This includes reasonable adjustment and effective support measures for these children and their families, given that pre-school institutions are often the only places where they can receive appropriate support. Recent literature is full of evidence of the increasing presence of artificial intelligence in the education of children with disabilities. Rapid improvement of artificial intelligence has initiated the explosive development of smart devices that help children with disabilities overcome their physical and cognitive challenges. These are enhanced smart devices such as tablets, computers and cell phones, but also applications, online platforms, software, and even robots designed to introduce and guide children with disabilities through their educational process. This presentation discusses the potential contribution of artificial intelligence in providing adequate support for children with disabilities in Republic of Croatia, presenting the most important papers in the field, and preliminary results of research conducted at the Kindergarten Bukovac in Zagreb. The paper describes the steps that need to be taken to make the opportunities provided by the AI more accessible to pre-school children in the Republic of Croatia. It starts from the assumption that not enough attention is given to artificial intelligence in pre-school institutions in the Republic of Croatia, although artificial intelligence is known to be one of the more important tools that contribute to the quality of inclusion of children with disabilities.

Keywords: artificial intelligence, children with disabilities, educational inclusion, pre-school education

**ALEKSANDRA GVOZDANOVIĆ DEBELJAK¹, ANDREA GAŠPAR ČIČAK²,
KATARINA ŠARČEVIĆ IVIĆ-HOFMAN³**

¹Osnovna škola Ljudevita Gaja, Osijek, Hrvatska

²Osnovna škola „Milan Amruš“, Slavonski Brod, Hrvatska

³Osnovna škola Milan Amruš, Slavonski Brod, Hrvatska, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Terapijsko jahanje kao podrška osobama s multiplom sklerozom

Multipla skleroza (MS) bolest je središnjeg živčanog sustava, kronična je i neizlječiva (Vuković, 2016). Kao takva zahtijeva holistički pristup i tretman koji pospješuje proces ozdravljenja i učinak medikamenata (Tuđman, 2018 prema Blažinić, 2016). Za rehabilitaciju osoba s MS-om važan je multidisciplinarni pristup u kreiranju rehabilitacijskih programa. Rehabilitacijske programe terapijskog jahanja provode voditelji terapijskog jahanja i fizioterapeuti, a najčešći su korisnici djeca i odrasle osobe s različitim teškoćama (Buljubašić-Kuzmanović, 2017), među ostalim, i osobe s dijagnozom MS-a s ciljem postizanja određenih terapijskih učinaka (spoznajnih, fizičkih, emocionalnih, socijalnih i edukacijskih) (Uremović, 2017). Terapijsko jahanje vrlo je prikladna aktivnost za osobu s MS-om koja je ili sposobna stajati i/ili hodati ili ima barem određeni stupanj ravnoteže. Jahanje može pomoći u održavanju pokreta trupa, zdjelice i kukova i fleksibilnosti koja je ugrožena zbog neaktivnosti i spastičnosti; može održati ili poboljšati ravnotežu sjedenja i koordinirano kretanje (Baker, 1997). Pretraživanjem literature uočava se nedostatak istraživanja o terapijskom jahanju kao podršci u rehabilitaciji osoba s MS-om. Prema tome je cilj ovog istraživanja utvrditi učinke terapijskog jahanja iz perspektive osoba s dijagnozom MS-a. Istraživanje je provedeno u listopadu 2019. godine. Sudjelovalo je 9 osoba s MS-om, kronološke dobi od 38 godina do 64 godine. Rezultati istraživanja pokazuju da je 55,6% ispitanika u potpunosti zadovoljno terapijskim jahanjem. Ispitanici ističu pozitivne učinke terapijskog jahanja na ovim područjima: poboljšanje raspoloženja (66,7%), smanjenje depresivnih misli (55,6%), smanjenje razine stresa (55,6%), relaksacija (77,8%), proširenje socijalnih kontakata (66,7%) te upotpunjavanje slobodnog vremena (66,7%). Može se zaključiti da su ispitanici uočili najveća poboljšanja na području psiholoških i socijalnih čimbenika kvalitete života. Stoga je važno provoditi daljnja istraživanja povezana s učincima terapijskog jahanja, kao i stvaranjem znanstveno utemeljenih činjenica ove rehabilitacijske metode kod osoba s dijagnozom MS-a.

Ključne riječi: multipla skleroza, terapijsko jahanje, učinci

Therapeutic Riding as Support to People with Multiple Sclerosis

Multiple sclerosis (MS) is a disease of the central nervous system, it is chronic and incurable (Vukovic, 2016). As such, it requires a holistic approach and treatment that enhances the healing process and the effects of medication (Tudjman, 2018 according to Blazinic, 2016). For the rehabilitation of people with MS, a multidisciplinary approach to creating rehabilitation programs is important. Therapeutic riding rehabilitation programs are conducted by therapeutic riding leaders and physical therapists, and the most frequent users are children and adults with various disabilities (Buljubašić-Kuzmanović, 2017), among which are people diagnosed with MS who aim to achieve certain therapeutic effects (cognitive, physical, emotional, social and educational) (Uremović, 2017). Therapeutic riding is a very appropriate activity for a person with MS who is able to stand and/or walk, or a person with at least some degree of balance. Riding can help maintain the movement of the torso, pelvis, hips and the flexibility compromised by inactivity and spasticity; can maintain or improve seating balance and coordinated movement (Baker, 1997). Through a literature search, we have identified a lack of research on therapeutic riding as support for the rehabilitation of people with MS. Accordingly, the aim of this study was to determine the effects of therapeutic riding from the perspective of people diagnosed with MS. The survey was conducted in October 2019. Nine people with MS, aged 38-64, participated in this study. The results of the research show that 55.6% of the respondents are completely satisfied with the therapeutic riding. Respondents highlight the positive effects of therapeutic riding in the areas of: improving mood (66.7%), reducing depressive thoughts (55.6%), reducing stress levels (55.6%), relaxation (77.8%), expanding social contacts (66.7%) and enjoying leisure time (66.7%). We can conclude that the respondents noticed the greatest improvements in the field of psychological and social factors of quality of life. Therefore, it is important to carry out further research regarding the effects of therapeutic riding as well as to generate scientifically based facts of this rehabilitation method in individuals diagnosed with MS.

Keywords: multiple sclerosis, therapeutic riding, effects

JERNEJA HERZOG¹, BRIGITA STRNAD², AKSINJA KERMAUNER³

¹Pedagoška fakulteta Univerza v Mariboru, Slovenija

²Umjetnička galerija Maribor, Maribor, Slovenija

³Pedagoška fakulteta Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija

Praktično manipulativne metode prilagođavanja statua Forma viva slijepim i slabovidnim osobama

Osnovna je svrha koju se želi predstaviti u radu upoznavanje s postupcima, praktično manipulativnim metodama i principima prilagođavanja objekata i rada slijepim i slabovidnim osobama, s ograničenjem na javnu plastiku u gradu Mariboru. To je bogato kulturno naslijeđe, a zbog ograničenog doživljavanja slijepih i slabovidnih u takvim se prilagodbama zanemaruje i o tome se premalo govori. Važno je biti svjestan razgovora o slijepim i slabovidnim osobama, upoznati se sa specifičnim čimbenicima razumijevanja, opažanja i kretanja slijepih i slabovidnih u prostoru, u vanjskom okruženju itd. Jedan je od ciljeva rada i analiza rezultata istraživanja kod slijepih i slabovidnih na području likovne umjetnosti. Naročito studente treba podsjetiti na različitost, isključenost i ranjivost grupa u našoj sredini. Potrebno je studente osvijestiti o važnosti suradnje i uključivanja različitih disciplina u takve prilagodbe. U kontekstu obrazovanja i usavršavanja studenata likovne pedagogije jako je važno kod njih razvijati potrebne kompetencije i znanja kako bi mogli i svoju kreativnost uključiti u rad sa slijepim i slabovidnim osobama. U radu će se predstaviti rezultati projekta TACTUS II u kojem je 19 umjetnina Forma Viva u Mariboru praktično manipulativnim metodama prilagođeno i sada dostupno slijepim i slabovidnim osobama da ih mogu spoznati, doživjeti i internalizirati.

Ključne riječi: praktično manipulativne metode, slijepi i slabovidni, kip, Forma Viva

Practical Manipulative Methods for Adapting Forma viva Statues to the Blind and Partially Sighted

The basic aim of the paper is to familiarize the public with the procedures, practical manipulative methods and principles for adapting objects and artwork for appreciation by blind and partially sighted persons. We will limit ourselves to public statuary in the city of Maribor. These monuments represent a rich cultural heritage, but given the limitations of experience for the blind and visually impaired, needed adaptations are ignored and under-exposed. It is important to be aware of discussions about the blind and visually impaired, and to become acquainted with specific factors that influence understanding, observations, and movements of the blind and visually impaired, in space and the external environment, etc. In particular, students should be reminded of the diversity, exclusion and vulnerability of groups in our community. Students need to be made aware of the importance of collaborating and incorporating various disciplines into such adjustments. In the context of the education and training of students of fine arts pedagogy, it is crucial that they develop the necessary competences and knowledge so that they can include their creativity in working with blind and visually impaired people. In this paper we will present the results of the TACTUS II project, in which we adapted 19 artefacts of public sculpture from the Forma viva in Maribor, using practical manipulative methods, so that these art works can now be accessible to the blind and partially sighted, to be learned, experienced and internalized.

Keywords: practical manipulative methods, blind and partially sighted people, statuary, Forma viva

MARINA HOJSAK¹, MARINA MIHIĆ¹

¹Centar za autizam, Osijek, Hrvatska

Primjena muzikoterapije kod osoba s poremećajima iz spektra autizma

Praktično iskustvena radionica s teorijskim uvodom bavit će se prikazom muzikoterapijskih modela, metoda i tehnika korištenih u radu s djecom s poremećajima iz spektra autizma. Autizam je definiran kao „...pervazivni razvojni poremećaj koji počinje u djetinjstvu, većinom u prve tri godine života, zahvaća gotovo sve psihičke funkcije i traje cijeli život.“ (Bujas – Petković, Frey Škrinjar i sur., 2010: 6). Osobe s autizmom imaju poteškoće u komunikaciji, socio-emocionalnim odnosima i ponašanju te se na istima temelji i edukacijsko-rehabilitacijski rad. Učinkovitost programa rada ovisi o preciznosti u postavljanju ciljeva, ustrajnosti u nastojanju da se povećaju adaptivne vještine osoba s autizmom, ali i dostupnosti raznovrsnih terapijskih pristupa. Ovaj rad prikazat će muzikoterapijska iskustva u koja se uključuju djeca s autizmom u svrsi ostvarivanja edukacijsko-rehabilitacijskih ciljeva, primjerice ostvarivanje kontakta pogledom s djetetom, stvaranje odnosa povjerenja između terapeuta i djeteta, poticanje na interakciju i komunikaciju, poštivanje pravila ponašanja, privikavanje na mogućnost izbora, prihvaćanje pravila, poticanje usmjeravanja i razvijanje kvalitete pažnje, osvještavanje vlastitog tijela, izgradnja slike o sebi i drugima, preoblikovanje nepoželjnog ponašanja u svrhovito ponašanje i slično. Sudionici će radionice aktivno sudjelovati u glazbenim aktivnostima (sviranje, pjevanje, skladanje pjesama) te će biti upućeni u osnovna načela rada muzikoterapeuta. Tijekom radionice bit će prikazane muzikoterapijske tehnike skladanja pjesama, improvizacijske tehnike, tehnike usmjeravanja i zadržavanja pažnje te vježbe iz neurološke i analitičke muzikoterapije.

Ključne riječi: muzikoterapija, poremećaj iz spektra autizma, dijete

Application of Music Therapy on Individuals with Autistic Spectrum Disorders (ASD)

The experiential workshop with a theoretical introduction addresses the presentation of music therapy models, methods and techniques used in working with individuals with ASD. Autism is defined as „pervasive developmental disorder beginning in childhood, within the first three years of life, affecting almost all cognitive functions and lasting a lifetime.“ (Bujas – Petković, Frey Škrinjar i sur., 2010:6). Persons with ASD have difficulties with communication, social interaction and behaviour which is the main issue of their education and rehabilitation. The effectiveness of the therapy programs highly depends on the precision in defining the educational goals, the perseverance in striving to increase adaptive skills, and the availability of the therapeutic methods. This paper presents the use of music therapy while working with individuals with ASD for the purpose of achieving educational and rehabilitation goals such as making eye-contact, building the relationship of trust, initiating communication and social interaction, choice-making possibility, compliance with socially acceptable rules, directing and developing attention, awareness of body parts, building a self-image and awareness of others, transforming maladaptation into functional behaviour, etc. Workshop participants will actively participate in music activities such as playing, singing and song writing. They will also learn the basic principles of the music therapists work. During the workshop, music therapy techniques for song writing, improvisation and attention directing techniques will be presented, as well as the exercises in neurological and analytical music therapy.

Keywords: music therapy, autistic spectrum disorder, child

VESNA IVKOV

Akademija umetnosti Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija

Harmonika – nova dimenzija života

Prisutnost i popularnost harmonike u okolini Sombora zasigurno je utjecala na buđenje zanimanja za glazbu i ovaj instrument primjerom brojnih glazbeno nadarenih pojedinaca, među kojima je i Nemanja Radojević iz Stapara. Kao invalidna osoba, koja živi u ruralnom području, Nemanja nije bio u mogućnosti sudjelovati u svim uobičajenim sportskim aktivnostima svojih vršnjaka. Zato je harmonika i narodna glazba za njega prozor u zanimljiv i nepoznat svijet, koji neprestano budi želju za novim znanjima. Prema modelu izvaninstitucionalnog učenja, ovaj je mladić savladao rad desne ruke na diskantu, a lijeve na bas-strani harmonike. Namjera autora ovog rada je da na primjeru osobe s invaliditetom spozna u kojoj su mjeri standardni principi i metode karakteristični za izvaninstitucionalno učenje harmonike. Jedan od ciljeva ovog rada je prepoznati prednosti bavljenja glazbom, izvođenjem glazbe na harmonici kao činom usmjerenom na poboljšanje kvalitete života osobe s invaliditetom.

Ključne riječi: glazba, harmonika, osobe s invaliditetom

The Accordion – A New Dimension of Life

The presence and popularity of the accordion in the vicinity of Sombor has undoubtedly affected kindling of interest in music and this instrument, which is evidenced in numerous musically gifted individuals, including Nemanja Radojevic from Stapar. As a disabled person living in a rural area, Nemanja was not able to participate in all the typical sports activities his peers could. That is the reason why he sees the accordion and traditional music as a window into an interesting and unknown world, which constantly arouses the desire for seeking new knowledge. Following a model of non-institutional learning, this young man has mastered the right hand operation on the discant and the left hand on the bass side of the accordion. The intention of the author of this paper is to use the example of a disabled person in order to identify the extent to which standard principles and methods characteristic of non-institutional accordion learning are represented in his learning. Another goal of this paper is to identify the benefits of engaging in music, that is, performing music on the accordion, as an activity aimed at improving the quality of life of a disabled person.

Keywords: music, accordion, people with disabilities

SANELA JANKOVIĆ MARUŠIĆ

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Obrasci razvojnog pokreta s primjenom u edukacijsko-terapeutskom i umjetničkom kontekstu

Praktično iskustvena radionica s teoretskim uvodom bavit će se temeljnim principima kretanja osvještavanjem zdravih faza razvojnog pokreta koji su upisani u neuromuskularnu memoriju te mogućnostima njihove primjene u umjetničkom i edukacijsko-terapijskom kontekstu. Oslanjajući se na Labanovu analizu pokreta i osnovne obrasce kretanja Bartenieff, iz kojih Peggy Hackney dalje razvija obrasce tjelesnog povezivanja kroz pokret na principu polariteta, te na razvojne obrasce kretanja po metodi Veronice Sherborne, radionica će se na iskustveno praktičan način baviti osobnim iskustvom i percepcijom temeljnih obrazaca kretanja izlaganjem kinestetičkoj memoriji tijela, kao i improvizacijom u pokretu na temelju istraživanja istih. Osvještavanjem svih faza, kao i manje osviještenih ili nepovezanih dijelova tijela u jednu cjelinu s ciljem ponovne integracije, uspostavlja se sposobnost autentičnog izričaja te time i bolja interakcija s okolinom. Radionica će obuhvatiti razvojnu tjelesnu organizaciju kroz pokret u 6 faza koja uključuje osnovni pokret disanja u obliku širenja i skupljanja, a koji je primarni pokret tijela, povezuje tijelo s vanjskom okolinom i omogućava protok energije, zatim vezu središta tijela s perifernim dijelovima u pokretu, gornjeg i donjeg te lijeve i desne strane tijela, povezanosti dijagonalnih dijelova tijela u kretanju te pokreta kralježnice koja povezuje glavu i sakrum. Radionica će također obuhvatiti razvojne obrasce kretanja koje povezuju tijelo s okolinom s naglaskom na utjecaj elementa težine te prisutnost kontrakcije i opuštanja mišića u tom odnosu. Ponovnim izvođenjem razvojnih obrazaca kretanja po objema metodama na osviješten način nastaju inteligentne veze u našem neuromuskularnom sustavu prema potpunoj tjelesnoj integraciji, podiže se razina i protok energije, djeluje se na ravnotežu uma i tijela potpunim psiho-fizičkim angažmanom te se time pogoduje jednako edukacijskim ili terapijskim ciljevima, kao i artikuliranoj umjetničkoj ekspresiji.

Ključne riječi: razvojni pokret, tjelesno povezivanje, neuromuskularna memorija, artikulirana tjelesna ekspresija, razvojna tjelesna organizacija

Developmental Movement Patterns and their Application in Educational, Therapeutic or Artistic Context

This practical experiential workshop with a short theoretical introduction will introduce basic movement principles, and rediscover stages of developmental movement patterns recorded in neuromuscular memory with a possibility of their application and integration in artistic, educational or therapeutic context. Based on Laban movement analysis and Bartenieff fundamentals from which Hackney further developed the concept of body connectivity, derived from body-based polarities, and by integrating Sherborne concept of developmental movement patterns this workshop will use individual experience and perception of basic movement patterns by opening up to kinaesthetic body memory and using movement improvisation with the same theme. Consciously re-experiencing all phases of developmental movement patterns, less conscious or disconnected body parts may be integrated and an authentic expression and improved interaction with others is developed. The workshop will cover body organisation through movement in 6 stages, which include basic movement of breath by widening and narrowing, which is a primal body movement; connecting the body with the outside world and allowing energy flow; connecting the centre with the periphery of the body; upper-lower, left-right and cross lateral body connectivity; head-tail body connectivity. The workshop will also include developmental movement patterns in relation to the body's environment, with an emphasis on the element of weight and muscle engagement in this relationship. As a result of repeatedly exposing our bodies to healthy stages of developmental movement patterns in a conscious way new intelligent connections appear in our neuromuscular system, which enhance full body integration and increase energy level and flow. A full psychophysical engagement affects the body-mind balance and it serves equally to educational and therapeutic goals, as well as articulated artistic body expression.

Keywords: developmental movement patterns, body connectivity, neuromuscular memory, articulated artistic body expression

IVANA JEDVAJ¹, GORAN LAPAT¹

¹*Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska*

Mišljenja učenika srednjih škola o osobama s tjelesnim invaliditetom

U svijetu živi oko 500 milijuna osoba s invaliditetom, dok ih je u Hrvatskoj, prema podacima HZJZ-a, oko 11,9%. *Na mladima svijet ostaje*, poruka je koja govori da je ulaganje u mlađi naraštaj iznimno važna za razvoj društva. Osobe s tjelesnim invaliditetom često trebaju pomoć drugih, neku vrstu pomagala ili barem prilagođenu okolinu. Ovaj rad govori o mišljenju učenika srednjih škola o osobama s tjelesnim invaliditetom. Cilj je bio ispitati povezanost mišljenja učenika obrazovnog gimnazijskog i medicinskog smjera o osobama s tjelesnim invaliditetom. Istraživanje je provedeno na uzorku od 120 ispitanika. Rezultati ukazuju na to da učenici gimnazijskog smjera imaju negativniji stav prema osobama s tjelesnim invaliditetom u odnosu na učenike medicinskog smjera, kao i ispitanici koji ne poznaju osobu s invaliditetom. Rezultati ukazuju na to da su kontakti mladih u svakodnevnom životu s osobama s tjelesnim invaliditetom iznimno važni jer na taj način osoba stječe određene stavove o bolesti, a s druge se strane smanjuju predrasude o osobama s tjelesnim invaliditetom.

Ključne riječi: tjelesna invalidnost, osobe s tjelesnim invaliditetom, učenici

Attitude of High School Students towards Persons with Disabilities

About 500 million people with disabilities live in the world, while according to Croatian Institute of Public Health data, in Croatia 11.9% of Croatian people. The message that the World remains on young people is that investing in the younger generation is of paramount importance to the development society. People with other physical disabilities often need the help of others, some kind of aids, or the least personalized environment. This paper addresses the opinion of high school students about people with other physical disabilities. The aim was to examine correlation about opinion of the students of educational high school and medical direction about persons with physical disabilities. The study was proven on a sample of 120 high school students. The results indicate that high school students have more negative attitudes towards people with other physical disabilities compared to student medical directions, as well as respondents who do not know the disabled person. The results indicate that the important contacts of young people in daily life with people with other physical disabilities are of the utmost importance, because in this way the person should highlight herds about diseases that are positive and, on the other hand, reduce prejudice about people with other physical disabilities.

Keywords: physical disability, people with physical disabilities, pupils

ANĐELA JERKOVIĆ¹, MIRJANA BABAN¹, TINA BOBIĆ¹, MAJA GREGIĆ¹

¹Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, Osijek, Hrvatska

Konj kao partner osobama s invaliditetom u sportu

Cilj je rada prikazati razvoj parakonjanštva kroz povijest, njegov ustroj u pojedinim zemljama, specifičnost te sportske rezultate. Parakonjanštvo je sport u kojem sudjeluje jahač s fizičkim oštećenjima koja ga djelomično sprječavaju u „normalnim“ aktivnostima, a za partnera ima konja. Jahačima s posebnim potrebama ovaj sport otvara potpuno novi svijet mogućnosti sudjelovanja u društvu. Konji kao partneri svojim jahačima pružaju nevjerovatnu podršku i odgovornost koju su stekli tijekom rada, treninga i slobodnog vremena. Parakonjanštvo je sport koji pokazuje kako radom, treningom, upornošću i snalažljivošću jahači postižu nevjerovatne rezultate. Njihova je komunikacija s konjem maštovita i kroz nju stvaraju zajedničku harmoniju. Konji tijekom treninga uče i prilagođavaju se jahaču te zajedno sudjeluju na natjecanjima. Trening konja započinje u njegovoj najranijoj dobi. Jahači na treningu uče komunicirati s konjima na gotovo nevidljiv način. S obzirom da neki jahači imaju veća tjelesna oštećenja, koriste se opremom koja mu nadoknađuje oštećenje, a konj se treba prilagoditi i prihvatiti tu opremu. Pokrete koje jahači stvaraju s konjima moraju biti usklađeni da se stvori dojam kao da su jedno. Na natjecanjima je dozvoljena oprema koja podržava i nadoknađuje jahačeve nedostatke, ali osim toga oprema ne smije jahaču pružiti nikakvu drugu prednost. U kratkoj povijesti parakonjanštva mnogi su se jahači istaknuli i dokazali da uz rad, trud, trening i volju mogu postići izvrsne rezultate, a osim toga pokazali su nevjerovatne sposobnosti komunikacije sa svojim partnerima, konjima.

Ključne riječi: parakonjanštvo, konj, jahač, sport

The Horse as a Partner to People with Disabilities in Sport

The aim of this paper is to present the development of Para-dressage throughout history, its structure in individual countries, specificity and sports results. Para-dressage is a sport that involves a rider with physical disabilities that is partially hindered in “normal” activities and has a horse for a partner. For riders with special needs, this sport opens a whole new world of opportunities to participate in society. Horses partner with their riders and provide them with incredible support and responsibility they have gained during work, training, and leisure. Para-dressage is a sport that shows how hard work, training, perseverance and resourcefulness make riders achieve incredible results. Their communication with the horse is imaginative and through it they create a common harmony. Horses learn and adapt to the rider through training and participate in competitions together. Horse training begins at its earliest age. Riders learn to interact with horses in an almost invisible way through training. Because some riders have major physical disabilities equipment needs to be used to compensate for the damage, and the horse needs to adjust to and accept the equipment. The movements that riders make with the horses must be coordinated to give the impression that they are one. Equipment that supports and compensates for a rider’s defects is permitted at competitions, but the equipment must not provide the rider any other advantage. Throughout the short history of Para-dressage, many riders have distinguished themselves and proven that through work, effort, training, and will they can achieve excellent results. In addition they have shown incredible communication skills with their partners, horses.

Keywords: Para-dressage, horse, rider, sports

EMINA JERKOVIĆ

Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Porezni tretman osoba s invaliditetom i njihov položaj na tržištu rada

Položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada predstavlja jedno od osjetljivijih područja koje zakonodavac mora imati na umu prilikom donošenja normativnih akata. Riječ je o području u kojem u obzir treba uzeti niz čimbenika, a osobe s invaliditetom ne smije se dovesti u nepovoljniji položaj u odnosu na ostale zaposlenike te je prioritet zajamčiti njihovu ravnopravnost na tom polju. Poslodavci koji zapošljavaju osobe s invaliditetom, kao i osobe s invaliditetom koje se samozapošljavaju, mogu ostvariti niz poticaja koje osigurava Zavod za vještačenje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom o kojima će u radu biti riječ. Također je važno osvrnuti se i na porezni tretman osoba s invaliditetom, pogotovo u segmentu plaćanja poreza na dohodak, tj. njegovog neoporezivog dijela koji je posebno normativno reguliran.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, poticaji pri zapošljavanju, porez na dohodak

Tax Treatment of Persons with Disabilities and their Position in the Labour Market

The position of persons with disabilities in the labour market is one of the more sensitive areas that the legislator must keep in mind when passing normative acts. This is an area where a number of factors need to be taken into account, and persons with disabilities should not be disadvantaged compared to other employees; it is a priority to guarantee their equality. Employers who employ people with disabilities, as well as people with disabilities who are self-employed, can achieve a range of incentives provided by the Institute for the Expertise, Vocational Rehabilitation and Employment of Disabled Persons, which will be discussed in the paper. It is also important to look at the tax treatment of persons with disabilities, especially in the segment of personal income tax payment, i.e. its non-taxable part, which is particularly normatively regulated.

Keywords: persons with disabilities, employment incentives, personal income tax

IVANA JEŽIĆ

nastavnica povijesti umjetnosti i arheologije i učiteljica likovne kulture u mirovini, likovna terapeutkinja, Zagreb, Hrvatska

Prednosti likovne kulture i likovne terapije u odgoju i obrazovanju djece i mladih s teškoćama i poremećajima s naglaskom na kreativnost i stvaralaštvo

Često se smatra da djeca / mlade osobe s teškoćama, poremećajima, posebnim potrebama i različitim rizicima ne mogu biti kreativni ni uspješni u školovanju jer po testovima često ne zadovoljavaju verbalne i kognitivne zahtjeve. Može li se takvoj populaciji omogućiti da uz posebne metode komuniciranja i poučavanja u odgojno-obrazovnom procesu postignu cjelovit razvoj i školski uspjeh? Metode i postupci neverbalne komunikacije, uz primjenu likovnih materijala, pod vodstvom učitelja, odgojitelja, stručnih suradnika i drugih stručnjaka s dodatnom naobrazbom iz područja likovne kulture, terapije i rehabilitacije mogu omogućiti i/ili pospješiti poželjne odgojno-obrazovne ishode u vrtiću i osnovnoj školi ili u drugim oblicima obrazovnih, rekreativnih ili terapijskih radionica. Možda se pitamo što je kod kreativnih osoba posljedica nadarenosti, odnosno odgoja i obrazovanja, to jest kakve mogućnosti imaju učenici s teškoćama i različitim poremećajima u području likovne kreativnosti i stvaralaštva. Možda se pri procjeni kreativnih sposobnosti osoba i vrjednovanju izuzetnih likovnih djela pitamo nastaju li kao posljedica nadarenosti ili su uvjetovane sustavnim odgojem i obrazovanjem i vježbama. Uz te pretpostavke možemo sustavno ispitivati i unaprijediti rezultate učenika s teškoćama i poremećajima u području likovne kreativnosti i stvaralaštva. Što možemo zaključiti ako pogledamo odabrane likovne radove koji svjedoče o umjetničkom transferu, opažanju i individualnoj interpretaciji umjetničkih djela, upoznavanju različitih sadržaja vezanih uz kulturnu baštinu, građanska prava, demokraciju i domoljublje, humanističke vrijednosti, toleranciju, empatiju, svjetonazor, očuvanje zdravlja, osvješćivanje o odgovornosti za zaštitu prirode i okoliša itd.? Te su uratke, pod vodstvom učitelja likovne kulture / terapeuta u školi s posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja (Centar za autizam Zagreb) ,napravili učenici s poremećajem iz spektra autizma (PAS), s intelektualnim teškoćama (IT) i s višestrukim rizicima / oštećenjima. Pokušat ćemo promotriti omogućuje li odgojno-obrazovni sustav uz terapijski i rehabilitacijski pristup, bez predrasuda i diskriminacije, razvoj izuzetnih kreativnih i stvaralačkih likovnih sposobnosti djece / mladih s teškoćama i poremećajima, uz njihovu osobnu afirmaciju i društveno priznanje.

Ključne riječi: odgoj i obrazovanje, likovna kultura, likovna terapija, neverbalna komunikacija, kreativnost u likovnom izričaju, likovno stvaralaštvo, djeca / mladi s teškoćama i poremećajima, osobna afirmacija, društveno priznanje

Advantages of Visual Art Teaching and Art Therapy in Education of Children and Youth with Disturbances and Disorders, Paying Special Attention to Creativity in Expression and Artistic Creation

Children/youth with disturbances, disorders, special needs and different risks are rarely considered capable of being creative or successful in learning, often because they do not fulfil requirements in verbal and cognitive tests. Is it possible to enable that population to meet the goals of holistic development and academic achievement in the educational process using special methods in communication and teaching? Methods and procedures of non-verbal communication, while using artistic kit under guidance of teachers, staff members, and other professionals with additional competences in visual art teaching, art therapy and rehabilitation, can enable or improve the learning outcomes in kindergarten, elementary school, or other forms of educational, recreational, or therapeutic workshops. We might ask ourselves, when estimating creative capacities of persons and evaluating outstanding artworks, whether they are a consequence of giftedness, or of systematic education and training. With these presumptions we could systematically examine and/or improve the achievements of children/youth with disturbances and disorders in the field of creativity in expression and artistic creation. What can we conclude from a closer look at selected children's artworks which serve as testimony of artistic transfer, perception and individual interpretation of works of art, acquaintance with aspects of cultural heritage, civil rights, democracy and patriotism, humanistic values, tolerance, empathy, worldview, health issues, responsibility concerning protection of nature and environment, etc.? These artworks were made under the guidance of an art teacher/therapist in a school with special educational conveniences (Zagreb Centre for Autism) by children/youth with Autistic Spectrum Disorder (ASD), intellectual disturbances (ID) or multiple risks/deficiencies. Let us see whether the educational system offering therapy and rehabilitation, without prejudices and discrimination, can achieve the development of exquisite creative and artistic capacities of children/youth with disturbances, disorders and risks, enabling their self-affirmation and social acknowledgement.

Keywords: education, visual art teaching, art therapy, non-verbal communication, creativity in expression, artistic creation, children/youth with disturbances and disorders, self-affirmation, social acknowledgement

ANKA JURČEVIĆ LOZANČIĆ¹, JASNA KUDEK MIROŠEVIĆ¹, SINIŠA OPIĆ¹

¹Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Inkluzivna praksa i partnerstvo s roditeljima iz perspektive odgojitelja/učitelja

Inkluzivno obrazovanje, temeljno načelo suvremene politike i prakse, duboko je utkano u redovite obrazovne programe, a nespecifična intervencija kojom se rješavaju problemi određene osjetljive skupine. Istraživanja pokazuju da je pružanje stručne podrške djeci od najranijih dana izravno povezano s rezultatima koje oni postižu u daljnjem odgoju i obrazovanju, da su njihovi roditelji kompetentniji za odgoj svoje djece te da cijela obitelj postaje bolje socijalno uključena u društvenu zajednicu. U suvremenom pedagoškom diskursu govori se o vrijednostima inkluzivne prakse koja podrazumijeva otvoren obrazovni sustav, poštivanje osobnosti i različitosti drugoga, njegove razvojne, etničke i kulturne pripadnosti te aktivno djelovanje za dobrobit drugoga. Cilj je istraživanja utvrditi postoje li razlike između odgojitelja u redovitim predškolskim ustanovama i učitelja u redovitim osnovnim školama u poimanju njihove realizacije inkluzivne prakse te postoje li razlike između odgojitelja i učitelja s obzirom na provođenje suradnje i partnerstva s roditeljima djece/učenika, odnosno u kojoj se mjeri osjećaju kompetentnim u stvaranju partnerstva s roditeljima. Rezultati će biti prikazani osnovnim deskriptivnim vrijednostima te će biti provedena eksplanatorna faktorska analiza.

Ključne riječi: inkluzija, istraživanja, osposobljenost, partnerstvo s roditeljima, odgojitelji, učitelji

Inclusive Practice and Partnership with Parents from the Perspective of Preschool Teachers and Primary School Teachers

Inclusive education is a fundamental principle of contemporary politics and practice, deeply embedded in regular education programs, and not a specific intervention that addresses the problems of a particular vulnerable group. Research has shown that providing professional support to children from an early age is directly related to the results they will achieve in further education; furthermore, parents will be more competent in the upbringing of their children, and the whole family will experience a better quality of social involvement in the community. Contemporary pedagogical discourse discusses the values of inclusive practice involving an open educational system, acknowledgement of a personality and diversity, including different developmental, ethnic and cultural backgrounds and active work towards the benefit of one another. The aim of this study is to determine whether there are differences between kindergarten teachers in regular preschool institutions and teachers in regular primary schools, specifically in their understanding of implementation of inclusive practice, as well as whether there are differences between kindergarten and primary school teachers with regard to collaboration and partnership with children's/ students' parents, and to what degree they feel competent in forming partnerships with parents. The results will be presented through baseline descriptive values, and explanatory factor analysis will be performed.

Keywords: inclusion, research, opinions, partnership with parents, preschool teachers, primary school teachers

BRANKA JURIĆ

Osnovna škola „Miroslav Krleža“, Zenica, Bosna i Hercegovina

Iskustvo u obrazovanju gluhog djeteta u nižim razredima osnovne škole u Bosni i Hercegovini

I sama sam gluha osoba, ali i tumač znakovnog jezika te sam čitav život podredila upravo ovom problemu i njegovom rješavanju u svakodnevnom životu gluhih i nagluh osoba u lokalnoj zajednici, pogotovo u obrazovanju gluhe djece. Pokazni mi je primjer dječak koji živi u vrlo nezavidnoj obiteljskoj zajednici jer se o njemu ne brinu roditelji nego staratelji. Moj je problem kao njegovog asistenta u nastavi taj što su njegovi staratelji nepismeni te mu nakon škole ne mogu pomoći kod domaćih zadataka. Drugi je problem logoped i nevelik broj sati tjednog rada s dječakom. Treći je problem što je dječak naučio i osmislio svoj znakovni jezik. To je sasvim prirodno ponašanje svake gluhe osobe koja nedovoljno rano usvoji znakovni jezik. Završni dio mog kratkog izlaganja odnosi se na načine i mogućnosti kako pomoći mladoj gluhoj osobi da postane ravnopravan sudionik života jedne zajednice, pogotovo svakodnevni sudionik života zajednice na lokalnoj razini.

Ključne riječi: dijete mlađe školske dobi, znakovni jezik, asistent u nastavi, osnovna škola

Experience in Educating a Deaf Child in a Primary School in Bosnia and Herzegovina

As a deaf person, and a sign language interpreter, I have dedicated my entire life to the problems of deaf and partially deaf persons in my community, with a focus on educating deaf children. I will present the example of a boy who lives in a less than ideal family environment, specifically he lives with guardians and not his parents. As his assistant in the classroom I have encountered a problem since his guardians are illiterate and as a result cannot help him with his homework after he comes home from school. Another problem is the low weekly number of hours the boy spends with a speech therapist. The final problem is that the boy developed his own sign language. This is perfectly natural for a deaf person who was not taught a sign language early enough. In the final part of my short presentation I will explore the ways to help a deaf young person become an equal member of the community and everyday life.

Keywords: child in early primary school, sign language, teaching assistant, primary school

MARTINA JUZBAŠIĆ

Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek, Osijek, Hrvatska

Važnost oralne higijene i održavanja oralnog zdravlja kod osoba s invaliditetom

Više od milijardu ljudi, odnosno oko 15% svjetske populacije, ima neki oblik invaliditeta. Osobama s invaliditetom često je potrebna dodatna pomoć za postizanje i održavanje dobrog zdravlja, pri čemu oralno zdravlje nije iznimka. Oralna je higijena postupak čišćenja tvrdih i mekih tkiva usne šupljine (zubi, desni i jezika), prisutnih fiksnih ili mobilnih nadomjestaka te zubnih aparatića. Neredovito ili nedovoljno učinkovito održavanje oralne higijene rezultira povećanjem broja i raznolikošću bakterija koje čine zubni plak. Zubni plak ima glavnu ulogu u razvoju dvije najčešće oralne bolesti, karijesa zuba i bolesti parodonta. Edukacija i osvještavanje osoba s invaliditetom i njihovih skrbnika o važnosti oralnog zdravlja ključno je u postizanju i održavanju istog. Prvenstveno je potrebno uspostaviti kontrolu nad plakom, a to je moguće postići mehaničkim i kemijskim putem. Preporuča se korištenje mekih četkica za zube, ali i električnih četkica, posebno kod osoba sa smanjenim udjelom motoričkih sposobnosti. Isto je tako važno očistiti međuzubne prostore pomoću interdentalnih četkica i zubnog konca, a osobama s invaliditetom svakako će biti praktičniji za korištenje konac na dršci. Uz mehaničko je čišćenje vrlo značajna i kemijska potpora, npr. zubna pasta, gel, tekućina za usta s posebnim zaštitnim dodacima kao što je klorheksidin. Važno je redovito posjećivati izabranog doktora dentalne medicine koji će pratiti oralno zdravlje i individualno pružiti dodatne upute o oralnoj higijeni prilagođene perceptivnim i kognitivnim mogućnostima pacijenta. U edukaciju bi svakako trebalo uvrstiti i važnost zdrave i uravnotežene prehrane koja je važan čimbenik oralnog zdravlja. Loša oralna higijena može utjecati na kvalitetu života osobe zbog nelagode prilikom jela, zadaha i sniženog samopoštovanja, kao i boli i poremećenog sna koji su posljedica karijesa ili drugih bolesti usne šupljine. Održavanje oralnog zdravlja iznimno je važno za cjelokupno zdravlje.

Ključne riječi: oralna higijena, oralno zdravlje, osobe s invaliditetom

Importance of Oral Hygiene and Maintaining Oral Health of Persons with Disabilities

Over 1 billion people, which is around 15% of the world's population, have some form of disability. Persons with disabilities often need extra help to achieve and maintain healthiness, and oral health is no exception. Oral hygiene is a process of cleaning the hard and soft tissues of the oral cavity (teeth, gums and tongue), fixed or mobile substitutes, and dental appliances. Irregular or poor oral hygiene results in an increase in a number and variety of bacteria that form plaque. Dental plaque plays a major role in the development of the two most common oral diseases: dental caries and periodontal disease. Persons with disabilities and their caregivers need to be educated and conscious about importance of oral health: how to achieve and maintain it. Primarily, it is necessary to establish plaque control, which can be obtained mechanically and chemically. It is recommended to use soft toothbrushes as well as electric ones especially for people with reduced motor skills. Cleaning the interdental spaces with interdental brushes and floss is quite important, and for persons with disabilities it will be more convenient to use floss with a holder. In addition to mechanical cleaning, chemical support is also essential: toothpaste, gel, and mouthwash with special protective additives such as chlorhexidine. It is relevant to visit a chosen dental doctor regularly in order to monitor oral health and provide oral hygiene instructions tailored to the patient's perceptual and cognitive capabilities. Healthy and balanced nutrition is an important part of oral health and should also be included into education. Poor oral hygiene can affect a person's quality of life due to the discomfort during eating, bad breath, poor self-esteem, pain and disturbed sleep which is result of caries or other diseases of the oral cavity. Maintaining oral health is an important part of overall health.

Keywords: oral hygiene, oral health, persons with disabilities

LEJLA KAFEDŽIĆ¹, SANDRA BJELAN-GUSKA¹

¹Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Sada možemo – jačanje inkluzivnog univerziteta i podrška studentima s invaliditetom

Kvalitetno obrazovanje i zapošljavanje važno je svakom, tako i osobama s invaliditetom jer pruža mogućnosti učenja i razvoja, financijske neovisnosti, ostvarivanje pozitivno vrednovanih društvenih uloga, ostvarivanje prava, mogućnost izbora i donošenja odluka o životu. Izazovi s kojima se u životu susreću osobe s invaliditetom brojni su i determinirani različitim faktorima. Obrazovni neuspjeh i socijalna isključenost pojedinaca ili skupina iz sustava obrazovanja generirat će, u konačnici, ozbiljne društvene i ekonomske posljedice za društvo. Kapaciteti za osobni razvoj, koji bi se u podržavajućim društveno-obrazovnim prilikama kvalitetno mogli angažirati u funkciji individualnog razvoja i razvoja društva, ostaju najčešće neprepoznati i neiskorišteni. Pravo na jednak pristup obrazovanju predstavlja temelj izgradnje društva koje se u svojoj razvojnoj agendi opredijelilo za maksimalno korištenje svih raspoloživih resursa, prvenstveno ljudskih potencijala, u svoj njihovoj posebnosti. Osnovna djelatna orijentacija Ureda za podršku studentima (UPS!) Univerziteta u Sarajevu usmjerena je k pomoći i podršci pri odabiru studija, unapređenju pristupa obrazovanju, osiguranju uvjeta za zadovoljavanje potreba i uživanje prava, psihološkoj pomoći, informiranju i obrazovanju studenata, poboljšanju iskustva studiranja studenata s invaliditetom, istraživačkim aktivnostima, organizaciji i realizaciji obuka za nastavno i nenastavno osoblje, učešću u donošenju i izmjenama zakonskih i podzakonskih akata u vezi s obrazovanjem, stipendiranjem studenata itd. Cilj je ovog rada prikazati aktivnosti koje se ostvaruju u Uredu za podršku studentima kako bi se unaprijedila kvaliteta života studenata s invaliditetom. Inkluzija na tercijarnoj razini obrazovanja izazovan je proces, ali je neupitna opredijeljenost Univerziteta u Sarajevu za osiguranje pretpostavki kako bi kvalitetno obrazovanje bilo dostupno svima. Ured za podršku studentima prepoznat je kao važan partner organizacijskih jedinica u tom procesu, a znanstvene, stručne i umjetničke aktivnosti Ureda doprinose kreiranju poticajnog okruženja za sve studente, pa i studente s invaliditetom.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, visoko obrazovanje, podrška, inkluzija, kvalitetno obrazovanje

Now We Can – Strengthening an Inclusive University and Supporting Students with Disabilities

Quality education and employment is important to everyone, including people with disabilities, because it provides learning and development opportunities, financial independence, the exercise of positively valued social roles, realization of rights, the ability to make choices decisions about their lives. The challenges faced by people with disabilities in life are numerous and determined by various factors. The educational failure and social exclusion of individuals or groups from the education system will ultimately produce serious social and economic consequences for a society. Personal development capacities, which, in supportive socio-educational circumstances, could be qualitatively engaged in the function of individual and social development, remain most often unrecognized and unused. The right to equal access to education is the basis for building a society that, in its development agenda, has opted for the maximum use of all available resources, primarily human resources, in their specificity. The main orientation of the Student Support Office (UPS!) of the University of Sarajevo is focused on assistance and support in selecting studies, improving access to education, ensuring conditions for meeting the needs and enjoyment of rights, psychological assistance, information and education of students, improving the experience of students studying with disability, research activities, organization and implementation of training for teaching and administrative staff, participation in the adoption and amendment of laws and regulations related to education, student scholarships, etc. The aim of this paper is to present activities implemented through the Student Support Office improving the life quality of students with disabilities. Inclusion at the tertiary level of education is a challenging process, but the University of Sarajevo's unquestionable commitment is to secure the preconditions for making quality education accessible to all. The Student Support Office is recognized as an important partner to organizational units in the process, and the Office's scientific, professional and artistic activities contribute to creating a supportive environment for all students, including students with disabilities.

Keywords: students with disabilities, higher education, support, inclusion, quality education

KRISTINA KALINIĆ¹, SANJA MAJKIĆ¹

¹Centar za odgoj i obrazovanje Rijeka, Rijeka, Hrvatska

Izvannastavne aktivnosti u radu s učenicima s intelektualnim teškoćama

Izvannastavna aktivnost oblik je aktivnosti koji škola planira, programira, organizira i realizira, a u koju se učenik samostalno, neobvezno i dobrovoljno uključuje. Provođenjem izvannastavnih aktivnosti učeniku se pruža sloboda izbora, mogućnost da zadovolji svoje stvarne interese, rasterećuje ga se borbe i pritiska za željenom ocjenom, omogućuje mu se osjećaj uspjeha i uključuje ga se u širu društvenu zajednicu. Izvannastavne aktivnosti trebale bi biti važan i neizostavan dio školovanja učenika s intelektualnim teškoćama kako u osnovnoj, tako i u srednjoj školi. Kurikulumi izvannastavnih aktivnosti trebaju biti prilagođeni individualnim potrebama i interesima svakog pojedinog učenika, a posebno učenika s intelektualnim teškoćama. Cilj je ovog rada prikazati dva programa izvannastavnih aktivnosti namijenjenih učenicima s intelektualnim teškoćama. Programi se provode u osnovnoj i srednjoj školi Centra za odgoj i obrazovanje Rijeka od 2016. godine, a osmislili su ih i prilagodili edukacijski rehabilitatori. Izvannastavne aktivnosti naziva *Ajmo, Rijeka* potaknuo je projekt „HNK Rijeka – prijatelj djece“ pokrenut 2013. godine kao jedinstveni projekt ovakve vrste u Republici Hrvatskoj. Osnovni su ciljevi INA-e poticanje interesa za sport i zdrav način života, razvoj osjećaja pripadnosti i ljubavi prema rodnom gradu te navijačka podrška riječkom nogometnom klubu. INA „Moja Rijeka“ pokrenut je po uzoru na dvogodišnji program koji se u redovnim osnovnim školama grada Rijeke provodi od 2012. s ciljem stjecanja većih znanja o vlastitom gradu. Osim toga, programom se vrlo uspješno potiče učeničko jezično i stvaralačko izražavanje vezano uz brojne znamenitosti grada Rijeke, promiču se nenasilje, tolerancija i solidarnost te se kod učenika razvijaju temeljne ljudske vrijednosti. Navedeni primjeri potvrđuju kako se prilagođavanjem postojećih ili kreiranjem novih programa izvannastavnih aktivnosti, prema interesima, potrebama i mogućnostima učenika s intelektualnim teškoćama, doprinosi njihovom kvalitetnijem obrazovanju. Uz to se pozitivno utječe na podizanje kvalitete njihova života, pomažući im da otkrivaju vlastite sposobnosti, osamostaljuju se, samoaktiviraju i razvijaju samopouzdanje kao neophodan preduvjet za uspješno uključivanje u život i rad.

Ključne riječi: izvannastavne aktivnosti, učenici s intelektualnim teškoćama, programi, prilagođavanje

Extracurricular Activities in Working with Students with Intellectual Disabilities

Extracurricular activity is a form of activity that is planned, programmed, organized and implemented by the school, and in which the student engages independently and voluntarily. Performing extracurricular activities gives students the freedom of making their own choices and satisfying their real interests. It relieves the burden of struggle and pressure to achieve the desired grade, giving students a sense of accomplishment and integrating them into a wider community. Extracurricular activities should be an important and indispensable part of the education of students with intellectual disabilities in both primary and secondary schools. Programs of extracurricular activities should meet the individual needs and interests of each student, especially when it comes to students with intellectual disabilities. This paper aims at presenting two programs of extracurricular activities for students with intellectual disabilities. Since 2016, the programs have been implemented at the primary and secondary schools of the Centre for Education and Upbringing in Rijeka. They have been designed and adapted by experts in educational rehabilitation. Extracurricular activity named “Come on, Rijeka” is inspired by the project “Rijeka Football Club – Friend of Children” launched in 2013 as a unique project of its kind in the Republic of Croatia. The main goals of extracurricular activities are to stimulate interest in sports and a healthy lifestyle, to develop a sense of belonging and love for the hometown, and to support Rijeka’s football club. Extracurricular activity “My Rijeka” follows the model of a two-year program that has been carried out in mainstream primary schools in Rijeka since 2012, aimed at providing children with better knowledge about their city. In addition, the program successfully promotes students’ linguistic and creative expression related to numerous landmarks in the city of Rijeka. It promotes non-violence, tolerance, and solidarity and helps students develop basic human values. The above-mentioned examples show that adjusting the old programs of extracurricular activities or creating new ones suited to the needs, interests, and abilities of students with intellectual disabilities enhances the quality of their education. It also raises the quality of their lives by helping them discover their abilities, become independent, self-activate, and develop self-esteem as a prerequisite for successful integration in daily and professional life.

Keywords: extracurricular activities, students with intellectual disabilities, programs, adjusting

AKSINJA KERMAUNER

Pedagoška fakulteta Univerza na Primorskem, *Koper, Slovenija*

Inkluzija kroz umjetnost kamišibaja

Kamišibaj (*kamishibai*), papirnato kazalište, japanska je tehnika pripovijedanja najrazličitijih priča. Slike se izvlači iz malog drvenog kazališta zvanog *butai*. Narator, *kamišibajkar*, sjedi ili stoji uz *butaj* koji je obično na stolu. Kazalište *kamišibaj* kombinira pripovijedanje, to jest slušne dojmove, kao i vizualne, pa se pripovijedanje i njegova poruka prihvaćaju kroz nekoliko osjetilnih kanala: vizualni, slušni i kinestetički (izvlačenje slika). Osobama s invaliditetom često je teško komunicirati na normativan način. Možemo im ponuditi brojne iskustveno-pedagoške razvojne i kreativne mogućnosti na umjetničkom, glazbenom i književnom području. Kreativnost u umjetnosti može im, međutim, omogućiti da izraze svoje ideje, identificiraju svoje osjećaje, ojačaju samopoštovanje i poboljšaju samopouzdanje te na taj način poboljšaju kvalitetu svog života. Aktivno sudjelovanje, priprema za inscenaciju, verbalna i glazbena inscenacija *kamišibaja*, posebno kod osoba s intelektualnim teškoćama, potiču multisenzorno učenje i motiviraju ih uspjehom koji doživljavaju odazivom publike. *Kamišibaj* ne funkcionira toliko intelektualno već, prije svega, emocionalno. Osobe s intelektualnim teškoćama nemaju visoke kognitivne sposobnosti, ali sigurno imaju visoku emocionalnu inteligenciju. Javni nastupi i prikaz umjetničkih dostignuća osoba s invaliditetom također dugoročno mijenjaju predrasude o ljudima iz ranjivih skupina. Kada im pružimo razne mogućnosti društvenog osnaživanja, to samo pokazuje da su na umjetničkom području potpuno ravnopravni jer se na polju umjetnosti najviše prihvaćaju i cijene baš različitost i raznolikost među ljudima.

Ključne riječi: *kamišibaj*, osobe s invaliditetom, multisenzoran pristup

Inclusion through the Art of Kamishibai

Kamishibai, literally paper theatre, is a Japanese technique for telling a wide variety of stories. Pictures are created by means of a small wooden theatre called a butai. The narrator, a Kamishibai, sits or stands next to the butai, which is usually on a table. The kamishibai theatre combines storytelling, that is, auditory impressions as well as visuals, so that storytelling and its message are accepted through several senses: visual, auditory and kinaesthetic (image extraction). It is often difficult for people with disabilities to communicate in a normative way. We can offer them a number of experiential-pedagogical developmental and creative opportunities in the artistic, musical and literary fields. Creativity in the arts, however, can allow them to express their ideas, identify their feelings, strengthen and enhance their self-esteem, and thus improve the quality of their lives. Active participation in the preparation for staging, and the verbal and musical staging of kamishibai, especially for people with intellectual disabilities, can encourage multi-sensory learning and motivate them to succeed with the audience response. Kamishibai does not function primarily on the intellectual level, but, above all, emotional. People with intellectual disabilities do not have high cognitive abilities, but they certainly have high emotional intelligence. Public appearances and the display of artistic achievements by people with disabilities can, in the long run, change prejudices about people from vulnerable groups. When we provide them with various opportunities for social empowerment, it only shows that they are completely equal in the artistic field, because in the field of art, diversity, and diversity among people are most accepted and appreciated.

Keywords: kamishibai, people with disabilities, multisensory approach

IRENA KLASNIĆ¹, MARINA ĐURANOVIĆ¹, FILIP BRČIĆ¹

¹Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Samoprocjene studenata o kompetencijama za odgojno-obrazovnu inkluziju

Odgojno-obrazovna inkluzija velik je izazov suvremenim pedagoškim stremljenjima. Ona danas nije pitanje izbora i htijenja, nego imperativ i potreba društva i vremena u kojem živimo. Pod odgojno-obrazovnom inkluzivnom praksom u školskom kontekstu podrazumijeva se uključivanje svakog djeteta kao jednakopravnog člana društva u odgojno-obrazovni sustav, uvažavanje njegovih specifičnih potreba i omogućavanje maksimalnog razvoja svih njegovih potencijala. Temeljne odrednice inkluzivnog odgojno-obrazovnog sustava jesu otvorenost, fleksibilnost, uvažavanje različitosti svakog pojedinog učenika, spremnost na pomoć i suradnju, aktivno sudjelovanje u svim školskim aktivnostima. Kako bi se inkluzija uspješno i kvalitetno provodila i implementirala, potrebne su promjene na svim razinama – na razini učionice, odgojno-obrazovne ustanove, uže i šire lokalne zajednice te cijelog društva. Razvoj i kvaliteta odgojno-obrazovne inkluzije ovisi o svim dionicima odgojno-obrazovnog procesa: učiteljima, učenicima, roditeljima, stručnim suradnicima i ravnateljima. Ostvarivanje inkluzivnog pristupa, među ostalim, uvelike ovisi i o stavovima koje učitelji i nastavnici imaju o kompetencijama koje posjeduju za njegovo provođenje. Budući da su stavovi relativno trajna kategorija, važno je dobiti uvid u procjene budućih učitelja i nastavnika o kompetencijama koje imaju za uspješnu primjenu inkluzije u odgojno-obrazovnom procesu. Upravo je stoga cilj istraživanja ispitati razlike u samoprocjeni kompetencija za odgojno-obrazovnu inkluziju među studentima, budućim magistrima primarnog obrazovanja i budućim predmetnim učiteljima / nastavnicima, odnosno studentima nastavničkih usmjerenja. Ispitivanjem će se obuhvatiti studenti završne godine Učiteljskog fakulteta te završnih godina nekoliko fakulteta koji imaju nastavnička usmjerenja Sveučilišta u Zagrebu. Osim toga, ispitat će se i spolne razlike u samoprocjeni studenata o kompetencijama za odgojno-obrazovnu inkluziju. Dobiveni rezultati mogli bi ukazati na postojanje spolnih razlika te razlika u procjenama kompetencija studenata različitih fakulteta za odgojno-obrazovnu inkluziju što bi moglo implicirati potrebu redefiniranja postojećih studijskih programa sa svrhom promoviranja inkluzivne kulture škole.

Ključne riječi: odgojno-obrazovna inkluzija, spolne razlike, studijski programi, učenici s teškoćama u razvoju, učitelji

Students' Self-assessments about the Competences for Inclusive Education

Inclusive education is a great challenge for contemporary pedagogic tendencies. Today, it is not only a question of choice and volition, but also the imperative and need of society, and the times we live in. Inclusive education's practice in the school context entails every child's involvement into the education system as an equal member of society, respecting their specific needs and facilitating maximal growth of their potentials. Basic determinants of inclusive education system are openness, flexibility, respecting differences of each individual student, readiness for help and cooperation, active participation in all school activities. Realisation and implementation of quality inclusion requires changes on all levels – the classroom, educational institution, narrower and wider local community, and the entire society. Educational inclusion's development and quality depends on all stakeholders in the educational process: teachers, students, parents, professional associates, and principals. Among other things, realisation of the inclusive approach greatly depends on the attitudes teachers have regarding their own competences for its implementation. Since attitudes are a relatively permanent category, it is important to gain insight into the future teachers' assessments of the competences they have for the implementation of inclusion in the educational process. Precisely for this reason, the goal of the research is to examine the differences in self-assessments of competences for educational inclusion between students, future masters of primary education, and future subject teachers, i.e. students of teaching specialisations. The survey will include students in their final year at the Faculty of Teacher Education and those, also in the final year, at a couple of faculties with teaching specialisations at the University of Zagreb. In addition, gender differences in the students' self-assessments of the competences for educational inclusion will also be examined. The obtained results could indicate the existence of gender differences and the differences in assessments about competences for educational inclusion of students from different faculties, which could imply the need to redefine the existing study programmes with the purpose to promote school's inclusive culture.

Keywords: educational inclusion, gender differences, students with developmental disabilities, study programmes, teachers

KATARINA KNOL RADOJA¹, MATEA FEGEŠ¹

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Pravo osoba s invaliditetom na saslušanje kao pretpostavka ostvarenja njihova prava na pristup sudu

Uobičajena je praksa hrvatskih sudova da se osobe s invaliditetom smatraju objektom umjesto subjektom prava, a ta je praksa u više navrata bila predmetom odlučivanja pred Europskim sudom za ljudska prava (dalje: ESLJP). Sukladno praksi ESLJP-a, kao i Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, te su osobe, ravnopravno svima drugima, nositelji određenih prava i obveza. ESLJP je zaključio da je u suprotnosti s načelom kontradiktornog postupanja donijeti odluku o sporu bez da se prije toga vidjelo i saslušalo stranku. Pravo na saslušanje pretpostavka je kontradiktornog raspravljanja na sudu jer strankama omogućuje da iznose činjenice i osporavaju dokaze. Poštivanjem prava na saslušanje i u slučajevima kada su u pitanju osobe s invaliditetom ostvaruje se njihovo temeljno pravo na pristup sudu ravnopravno s ostalim osobama. Dok je Obiteljskim zakonom za određene vrste postupaka, izmjenama iz 2015. godine, proširena mogućnost osoba s invaliditetom na pristup sudu, Zakon o parničnom postupku, unatoč nedavnim izmjenama, i dalje ne predviđa mogućnost samostalnog obavljanja radnji u postupku tim osobama, a pravo na saslušanje ostavljeno je, bez izuzetaka, na diskrecijskoj ocjeni suda. U zaključku se iznosi stajalište da bi, sukladno zdravstvenim mogućnostima, saslušanje osobe s invaliditetom trebalo biti omogućeno i u drugim postupcima koji se tiču te osobe, a ne samo u odnosu na nekolicinu onih navedenih u Obiteljskom zakonu.

Ključne riječi: pravo na saslušanje, pravo na pristup sudu, parnična sposobnost, ravnopravnost

The Right of Persons with Disability to be Heard as a Presumption for the Exercise of their Right of Access to the Court

Considering persons with disabilities as an object rather than a subject of law is a common practice of the Croatian courts, which has repeatedly been the subject brought before the European Court of Human Rights (hereinafter: ECtHR). In accordance with the practice of the ECtHR, as well as the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, these persons are equal with all other holders of certain rights and obligations. The ECtHR concluded that it was contrary to the principle of contradictory procedure to decide on a dispute without having first seen or heard the party. The right to be heard is the assumption of contradictory court debate because it allows the parties to present the facts and challenge the evidence. By respecting the right to be heard in cases involving persons with disabilities their fundamental right to access the court is accomplished on a basis equal to other persons. Even though, according to the 2015 Family Law amendments, the competence of persons with disabilities to access to court was expanded for certain types of proceedings, The Law on Civil Procedure, despite recent amendments, still does not provide the possibility of performing actions in the proceedings of aforementioned persons on their own, and their right to be heard is left at the discretion of the court, without exception. In conclusion, the authors state that, in accordance with health options, the hearing of a person with a disability should be possible in other proceedings concerning that person, not only in a few proceedings that are specified in the Family Law.

Keywords: right to be heard, right of access to the court, procedural ability, equality

TIBOR KOMAR

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Sport kao model inkluzije osoba i djece s invaliditetom

U radu će biti riječi o četverogodišnjem projektu *Sport, diskriminacija i integracija. Sport kao medij društvene inkluzije i participacije* (2019. – 2022.), koji financira Hrvatska zaklada za znanost, a prikazat će se i neki temeljni elementi istraživanja. Pitanje društvene kohezije nerazdvojivo je povezano s problemima integracije i diskriminacije, osobito prema rasi, regionalnoj, etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti, ali i svakoj drugoj kulturnoj različitosti. Istraživanje je utemeljeno na različitim praksama kvalitativne i kvantitativne metodologije, posebno na diskurzivnoj analizi, sudioničkom promatranju, etnografskom bilježenju, slobodnim i strukturiranim intervjuima. Govorit će se najviše o području na kojem je autor više angažiran u sklopu ovog projekta, a to je inkluzija osoba s invaliditetom kroz sport. Napredak koji je do sada postignut u sportu za osobe s invaliditetom odnosio se većinom na integracijski dio – pružanje platformi za osobe s invaliditetom da bi im se omogućilo natjecanje i sudjelovanje. Te vrste organizacija i događaja uključuju, primjerice, Paraolimpijske igre, Olimpijske igre gluhih i Specijalne olimpijske igre. Takve mogućnosti integriranja pružaju osobama s invaliditetom priliku da se natječu u sportu s drugim osobama s invaliditetom, s ciljem prihvaćanja svih dobro poznatih benefita uživanja i koristi od sporta. Iako je integracija velik korak i potreban je za uživanje u sportu osoba s invaliditetom, potrebno je učiniti još mnogo toga – riječ je o inkluziji. Planirana je realizacija nekoliko istraživanja u Zagrebu i Splitu koja će se provesti metodom kvalitativnih istraživanja, tj. intervjuima s dionicima uključenim u razne faze sportske integracije. Pritom se misli na razne aktere uključene u rad udruga i institucija koje se bave osiguravanjem jednakih mogućnosti za djecu s raznim poteškoćama u razvoju te im omogućavaju pristup društvenim (sportskim) resursima kojima inače ne bi imali pristup. Planira se da djeca s invaliditetom uključena u sportske aktivnosti budu aktivni kazivači, dok će kasnije faze istraživanja kao kazivače obuhvatiti roditelje djece s invaliditetom te pojedince iz udruga i institucija.

Ključne riječi: integracija, inkluzija, djeca s invaliditetom, sport

Sport as a Model for Inclusion of Persons and Children with Disabilities

As a part of a four-year project “Sport, discrimination and integration. Sport as a vehicle of social inclusion and participation” (2019-2022), funded by the Croatian Science Foundation, I will present some basic objectives of research. The issue of social cohesion is inextricably linked to the problems of integration and discrimination, especially by race, regional, ethnic or national origin, but also by any other cultural diversity. The research is based on different practices of qualitative and quantitative methodology, in particular on discursive analysis, participant observation, ethnographic recording, as well as free and structured interviews. I will talk about an area where I am more involved within this project, which is the inclusion of people and children with disabilities through sport. The progress made so far in sports for people with disabilities has been largely in the integration domain – providing platforms for people with disabilities to enable them to compete and participate. These types of organizations and events include, for example, the Paralympics, the Deaf Olympics, and the Special Olympics. Such integration opportunities offer people with disabilities the opportunity to compete in sport with other persons with disabilities, with the aim of reaping all the well-known benefits of physical activities and sport. Although integration is a big and necessary step for people with disabilities to enjoy sports, there is much more to be done in the scope of inclusion. The realization of several field researches in Zagreb and Split is planned, which will be carried out by the method of qualitative research, i.e. by doing interviews with stakeholders involved in various stages of sports integration. This includes various people involved in the functioning of associations and institutions concerned with the provision of equal opportunities for children with various developmental disabilities, giving them access to social (and sports) resources that they would not otherwise have access to. It is planned that children with disabilities involved in these sporting activities will also be active informants, while later stages of the research will include parents of children with disabilities and individuals from associations and institutions as informants.

Keywords: integration, inclusion, sport, children with disabilities

JELENA KOVAČEVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Pripovjedno platno kao art terapijska aktivnost u nastavi

Radionica je osmišljena na temelju iskustava iz prakse provedenih u radu sa studentima Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti te učenicima različitih uzrasta iz Osijeka. Tijekom tih radionica sudionici su u tehnici šivanja ostvarivali predložene motive na različitim formatima platana. S obzirom da se uzrast sudionika kretao od 6 do 19 godina, uočen je potencijal šivanja u nastavi. Razvijanje vještine šivanja u ovom slučaju nije praktične naravi, već je cilje uaranjanje u rasterećujuću aktivnost koja svojim karakteristikama djeluje umirujuće na pojedinca, doprinosi razvoju fine motorike, ustrajnosti u realizaciji ideje, usredotočenosti i sposobnosti planiranja. Navedene su osobine, uz poticanje kreativnosti, nužne u odgoju i obrazovanju svakog čovjeka. Sudionici radionice *Pripovjedno platno kao art terapijska aktivnost u nastavi* imat će priliku vidjeti dosadašnja ostvarenja u ovoj tehnici, uočiti na koji način i kada uvesti rad na pripovjednom platnu u sklopu nastave te, najvažnije, osobno proživjeti opisani proces radeći na vlastitom pripovjednom platnu malog formata.

Ključne riječi: art terapija, nastava, pripovjedno platno, proces, šivanje

Story Cloth as an Art Therapy Activity in Teaching

Workshop was created as a result of practical experience in the work of the Faculty of Education, with pupils from Osijek of different ages. In the course of these workshops the participants realized proposed motifs on various formats of cloths by using a sewing technique. Considering that the age of participants varied from 6 to 19 years the potential of sewing in the teaching process was noted. The development of sewing skills in this case is not of practical nature, but had the aim of immersion in an unburdening activity, which soothes an individual and contributes to the development of fine motility, persistence, idea realization, concentration, and planning ability. The cited characteristics, along with creativity, are necessary in the education of each person. The participants of the workshop “Story Cloth as an Art Therapy Activity in Teaching” will have a chance to see the former realisations of this technique, to learn how and when to introduce the story cloth within the teaching process and, most importantly, personally experience the described process working on their own small story cloth format.

Keywords: art therapy, teaching, story cloth, process, sewing

NIKOLA LIVANČIĆ¹, MARTINA TERZIĆ¹

¹Glazbena škola Franje Kuhača Osijek, Osijek, Hrvatska

Pokret i ples kao izostavljene karike učenja i poučavanja

Školski je odgojno-obrazovni sustav dominantno prilagođen vizualnom i auditivnom načinu percipiranja znanja koji pretpostavlja tjelesno pasivnog učenika. Na taj je način u potpunosti isključen kinestetički doprinos primanja informacija. U radu će se primijeniti pokret i ples kao strategija usvajanja nastavnog sadržaja pojedinih osnovnoškolskih predmeta kod učenika s teškoćama, s posebnim naglaskom na one s poremećajem pozornosti. Korisnim primjerima iz dobre prakse ukazat će se na konkretne načine stjecanja znanja pomoću pokreta i plesa, a navedeni će postupci biti koristan način nadopune svake odgojno-obrazovne prakse, a koja teži aktiviranju svih učenika i uspješnoj inkluziji učenika s teškoćama.

Ključne riječi: učenici s poremećajem pozornosti, pokret i ples, nastavne strategije

Movement and Dance as Missing Links of Teaching and Learning

Educational system in public schools is adjusted mostly for visual and auditory learning styles, which consequently results in the passiveness of a student's body. That kind of approach excludes the benefits of a kinaesthetic way of perceiving information. We will apply movement and dance as learning strategy for students with learning disabilities in elementary school subjects, mainly focusing on children with an attention deficit/ hyperactivity disorder. We will use examples of good practice and indicate practical methods of learning through movement and dance. Stated examples are useful tools in any teaching practice which aspires to activate all students and successfully include students with learning disabilities.

Keywords: students with learning disabilities, movement and dance, learning strategies

VALENTINA MAJDENIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Tragom filmske zbilje – dokumentarni film *Prolaz za Stellu*

Dokumentarni film nastao je iz težnje za cjelovitom reprodukcijom zbilje, a sve što je reproducirano, što je kao duplikat, ujedno je i dokument o izvornom uzorku. Dokumentarni film široko je prihvaćen naziv za skupinu filmova koji prikazuju prizore iz zbilje i koji se trude ostaviti dojam izravne referencije na stvarni svijet. U radu se govori o dokumentarnom filmu *Prolaz za Stellu* dokumentaristice Ljiljane Šišmanović. Film prikazuje izvanfilmsku stvarnost i djevojčicu Stellu čiji je svijet ograničen bolešću i invaliditetom, ali i beščutnošću susjeda koji Stelli i njezinoj obitelji uskraćuju dozvolu prolaza dvorištem. U radu se otvara i pitanje je li slučaj Stelle i njezine obitelji izolirani slučaj ili je riječ o neempatičnosti hrvatskog sustava te koliko su teme invaliditeta djece zastupljene u medijima.

Ključne riječi: dokumentarni film, izvanfilmska stvarnost, invaliditet, mediji

In Search of Film Reality – The Documentary *Prolaz za Stellu* [*Passage for Stella*]

The documentary was made out of a desire for a complete reproduction of reality, and everything that is being reproduced as a duplicate, is also a document on the original sample. The term documentary is a widely accepted name for a group of films that show scenes from reality which seek to give a direct reference to the real world. The present paper discusses the documentary film *Passage for Stella* by documentary writer Ljiljana Šišmanović. The movie depicts an out-of-film reality, a girl named Stella, whose world is limited by illness and disability, but also by the insensitivity of neighbours who deny her and her family permission to cross the yard. The paper also raises the question of whether the case of Stella and her family is an isolated case or whether it is actually a movie about non-existing empathy of the Croatian system in general, and the extent to which the issues of children's disability are represented in the media.

Keywords: documentary movie, disability, media

TANJA MALTAR OKUN¹, KAROLINA DOUTLIK²

¹Osnovna škola Sveti Petar Orehovec, Sveti Petar Orehovec, Hrvatska

²Waldorfska škola Landshut, Landshut, Njemačka

Uključenost učenika s invaliditetom u osnovnoškolske izvannastavne aktivnosti

Roditelji, dječji vrtić, škola i šira društvena zajednica snose odgovornost i trebaju brinuti o dobrobiti djece i njihovu razvoju. U to se ubraja i način na koji djeca provode svoje slobodno vrijeme, a to pak ovisi o navikama koje su stekla, situacijama i prilikama kojima su bila okružena i izložena od najranije dobi. Najodgovornije su instance odgoja svakako roditelji i odgojno-obrazovne ustanove koji djeci trebaju osigurati zdravu i poticajnu okolinu te prilike za stvaranje. Djeca s invaliditetom predstavljaju najosjetljiviju društvenu skupinu, a pitanje njihova kvalitetnog i svrhovito provedenog slobodnog vremena nikako ne smije biti zanemareno. Jedan od istaknutijih imperativa u odgojno-obrazovnim ustanovama 21. stoljeća predstavlja i inkluzija, stoga tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja učenika ne bi trebala predstavljati prepreku za uključivanje učenika u izvannastavne aktivnosti, odnosno za ravnopravno sudjelovanje učenika s invaliditetom u cjelokupnom odgojno-obrazovnom radu u školi. Dobrovoljnim sudjelovanjem učenika u izvannastavnim aktivnostima mogu se nadoknaditi one potrebe učenika koje redovita nastava nije u mogućnosti zadovoljiti te se u većoj mjeri može individualno i individualizirano pristupiti svakom učeniku. Pritom treba uzeti u obzir mogućnosti, potrebe i interese učenika s invaliditetom te im osigurati potrebne uvjete. U središtu je ovog rada provođenje slobodnog vremena učenika s invaliditetom u izvannastavno vrijeme, odnosno predstavljanje rezultata istraživanja kojem je cilj bio ispitati u kojoj su mjeri i u koje osnovnoškolske izvannastavne aktivnosti uključeni učenici s određenim oštećenjima.

Ključne riječi: inkluzija, izvannastavne aktivnosti, osnovna škola, učenici s invaliditetom

Involvement of Students with Disabilities in Primary School Extracurricular Activities

Parents, kindergartens, schools, and the wider community are responsible for and should take care of the well-being of children and their development. This includes the way children spend their free time, which in turn depends on the habits they have acquired, the situations, and opportunities they have been surrounded by and exposed to from an early age. Parents and educational institutions are certainly the most responsible for upbringing, which should provide children with a healthy and stimulating environment and creative opportunities. Children with disabilities are the most sensitive social group, and their quality, purposeful leisure time should not be overlooked. Inclusion is one of the most prominent imperatives in educational institutions of the twenty-first century, and as a result the physical, mental, intellectual, or sensory impairment of students should not be an obstacle for the inclusion of pupils in extracurricular activities, or for an equal participation of pupils with disabilities in the entire educational system. The voluntary participation of students in extracurricular activities can compensate for the needs of students that regular teaching cannot fulfil, and can be more individually addressed to each student. In doing so, the opportunities, needs, and interests of students with disabilities should be taken into account and the necessary conditions provided. This paper focused on the extracurricular, leisure time of students with disabilities, that is, on presenting the results of research aimed at examining which elementary extracurricular activities students with certain impairments are involved in and to what extent.

Keywords: inclusion, extracurricular activities, elementary school, students with disabilities

DOBRILA MARIČIĆ

Osnovna škola Jagode Truhelke, Osijek, Hrvatska

Iskustva učiteljice – paraplegija i povratak radu u razredu

U radu se opisuje životno i profesionalno iskustvo učiteljice u kolicima. Učiteljica razredne nastave, nakon 27 godina radnog staža u osnovnoj školi, doživjela je pad s drveta i povredu kralježnične moždine. Nakon bolničke rehabilitacije kreće se u invalidskim kolicima, ali se ipak vraća na posao u školi – odgojno-obrazovni rad. Presudnu motivaciju za povratak na rad u razredu dali su joj upravo njezini učenici kojima nije smetalo to što je ona u kolicima. Opreznu podršku povratku iskazivali su dugogodišnje kolegice i kolege. Dobra je okolnost bila i obnova dotrajale školske zgrade. Iako obnovljena po europskim standardima te „prilagođena“ invalidima, pokazalo se da školski uvjeti u koje se učiteljica u kolicima vraća nisu dovoljno odgovarajući. Uz opću dobru volju te stručnu pomoć školskog domara i supruga učinjene su neke preinake da učiteljica s posebnim potrebama može dostatno funkcionirati. Daljnja olakotnost integraciji u rad s djecom proizašla je iz provedbe projekta „asistent u nastavi“. Gradske strukture omogućile su da učiteljici u njezinom radu pomažu asistentice (studentice razredne nastave). Tako se u razredu uvijek može priskočiti u pomoć kada to zatreba. Budućim je učiteljicama to dragocjena praktična obuka, a s njima učiteljica-mentorica gradi poseban odnos te ima vrlo lijepa iskustva.

Ključne riječi: učiteljica, paraplegija, invalidska kolica, prilagodba invalidima, povratak na rad

Teacher Experiences – Paraplegia and Return to Classroom Work

This paper describes the life and professional experience of a primary school teacher in a wheelchair. Primary school teacher, after 27 years of work in a primary school, fell from a tree injured her spinal cord. After hospital rehabilitation she now moves in a wheelchair, but still comes back to her workplace, a primary school, to do educational work. Crucial motivation for going back to work in a class came from her students who did not mind her being in a wheelchair. Long-time working colleague gave careful support. One of the positive factors was the renovation of the old school building. Although it was renovated according to European standards and adapted for the disabled people, it became obvious that conditions in the school were not suitable for a teacher in a wheelchair. With the good will and help of all staff and with the professional help of the janitor and teacher's husband some changes were made so that the teacher with special needs can function adequately. Of further help in integration was the project „Teacher assistant“. City council made possible for assistants (future primary school teachers) to help the teacher in her work. So, it is possible for someone to help the teacher when she needs help. For future teachers this is very valuable practice and the teacher-mentor builds a special relationship with them, which results in a pleasant experience.

Keywords: teacher, paraplegia, wheelchair, adaptation for disabled, return to class work

DENIS MARIJON¹, NEVENA ZUBČIĆ¹

¹Hrvatski savez za mlade i studente s invaliditetom Sumsi Zagreb, Zagreb, Hrvatska

Odbor za studente s invaliditetom na nacionalnoj razini

Odbor za studente s invaliditetom djeluje od 2012. godine u sklopu Saveza udruga mladih s invaliditetom SUMSI. Pokrenut je nakon što je Savez *Sumsi* bio jedan od inicijatora i aktivnih izlagača tematske saborske sjednice Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu na temu *Visoko obrazovanje osoba s invaliditetom* održane 25. svibnja 2011. godine. Cilj je Odbora povezivanje različitih institucija, udruženja i pojedinaca te izgradnja socijalnog partnerstva i stvaranje poticajnog okruženja za mlade s invaliditetom radi njihova snažnijeg uključivanja u sustav visokog obrazovanja. Članovi su Odbora predstavnici fakulteta sveučilišta u Republici Hrvatskoj, ministarstava, nevladinih udruga koje djeluju na području pružanja podrške osobama s invaliditetom, ostale institucije koje rade u korist osoba s invaliditetom, kao i sami studenti s invaliditetom te djelatnici akademske zajednice. Do sada su održana 23 tematska sastanka, a neke od tema o kojima se raspravljalo bile su: prilagodba literature, asistenti na fakultetima, pravo prednosti studenata s invaliditetom pri upisu, isplata naknade za prijevoz studenata s invaliditetom, podrška studentima s invaliditetom i dr.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, obrazovanje, podrška

National Committee for Students with Disabilities

In 2012, Croatian Union of Youth and Students with Disabilities “SUMSI” established The Committee for Students with Disabilities. The need for such a committee was recognized after „SUMSI“ initiated a thematic parliamentary sitting of the Committee on Education, Science and Culture on “Higher Education for Persons with Disabilities” held on May 25, 2011. The committee aims to connect different institutions, associations, and individuals, and also to build social partnerships and create a stimulating environment for young people with disabilities, with the goal of their greater involvement in the higher education system. Members of the committee are representatives of faculties of universities in Croatia, ministries, non-governmental organizations active in the field of support for persons with disabilities, other institutions working for the benefit of persons with disabilities, as well as students with disabilities themselves and other members of the academic community. So far, 23 thematic meetings were held and some of the topics discussed were: adaptation of literature (*for blind and visually impaired students*), faculty assistants, priority for students with disabilities in college enrolment, fees for transportation of students with disabilities, support for students with disabilities, and many others.

Keywords: students with disabilities, education support

VANJA MARKOVIĆ

Škola za odgoj i obrazovanje Pula, Pula, Hrvatska

Uključenost učenika s teškoćama u razvoju u izvanškolske sportske organizacije u Istarskoj županiji

Cilj je ovog rada ispitati uključenost učenika s teškoćama u razvoju koji svladavaju posebne programe odgoja i obrazovanja u izvanškolske sportske organizacije u Istarskoj županiji. Upitnikom za roditelje ispitano je stanje uključenosti u izvanškolske sportske organizacije 73 učenika osnovnih škola iz Pule, Pazina, Labina, Buja i Buzeta, što predstavlja 82,95% ukupne populacije učenika s teškoćama u razvoju koji svladavaju posebne programe odgoja i obrazovanja u Istarskoj županiji. Učenici su u dobi od 6 do 21 godine, s obzirom na trajanje osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja za učenike koji svladavaju Posebne programe za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke. Cilj je bio da se odgovori na pitanja jesu li učenici s teškoćama u razvoju s područja Istarske županije uključeni u izvanškolske sportske organizacije, u koje su sportove i koliko redovito uključeni, koje sportove smatraju najpoželjnijima te koji su razlozi uključenosti i neuključenosti tih učenika u sportske organizacije. Podaci su analizirani s obzirom na dob, spol, mjesto stanovanja te vrstu programa koju učenici svladavaju. U obradi podataka, uz izračunavanje osnovnih statističkih parametara, korišten je χ^2 -test. Rezultati ukazuju na to da postoje određene statistički značajne razlike u uključenosti učenika u izvanškolske sportske organizacije s obzirom na spol, mjesto stanovanja i program koji učenici svladavaju, dok nisu pronađene razlike u uključenosti učenika s obzirom na dob. Analizirani podaci također ukazuju na to da je uključenost učenika s teškoćama u razvoju u izvanškolske sportske organizacije znatno manja od uključenosti opće populacije učenika. Vrijednost je rezultata u tome što ukazuju na potrebu šire procjene uključenosti učenika s teškoćama u razvoju u izvanškolske sportske organizacije te iznalaženja načina za veću uključenost u iste, s obzirom na benefite koje fizička aktivnost ima za pojedinca i društvo u cjelini.

Ključne riječi: učenici s teškoćama u razvoju, izvanškolske sportske organizacije, uključenost

Involvement of Pupils with Developmental Disabilities in Extracurricular Sport Organizations in the Istria County

The purpose of this paper is to examine the involvement of pupils with developmental disabilities, enrolled in special educational programs, in extracurricular sport organizations in the Istria County. The parents' questionnaire examined the state of involvement in extracurricular sport organizations of 73 elementary school pupils from the areas of Pula, Pazin, Labin, Buje and Buzet, representing 82.95% of total population of pupils with developmental disabilities who are enrolled in special educational programs in Istria County. Pupils were 6 to 21 years of age, due to the duration of primary education for pupils who are enrolled in special programs for the acquisition of competences in the activities of everyday life and work with individualized procedures. We wanted to answer whether pupils with developmental disabilities from Istria are involved in extracurricular sport organizations, in which sports and how regularly, which sports are considered the most desirable and what are the reasons of inclusion and non-inclusion of these students in sport organizations. The data was analyzed based on age, gender, place of residence and the type of program that students were enrolled in. In the data processing, in addition to calculating basic statistical parameters, the χ^2 -test was used. The results show that there are certain statistically significant differences in the involvement of pupils in extracurricular sport organizations, in relation to gender, place of residence and program, while no differences have been found regarded to age. The data suggests that the involvement of pupils with developmental disabilities in extracurricular sport organizations is considerably lower than in the general population of students. The value of the results is that they point to the need for a broader assessment of involvement of pupils with developmental disabilities in extracurricular sport organizations, and a need to find pathways for greater involvement in these organizations, given the benefits that physical activity has for the individual and society as a whole.

Keywords: pupils with developmental disabilities, extracurricular sport organizations, inclusion

VEDRANA MARKOVIĆ

Muzička akademija, Univerzitet Crne Gore, Cetinje, Crna Gora

Glazbeno obrazovanje učenika s oštećenjem vida – mogućnosti, prepreke i izazovi

Analizirajući aktualno stanje u glazbenim školama u Crnoj Gori i regiji, može se zaključiti kako je vrlo malen broj učenika s oštećenjem vida uključen u rad glazbenih škola. Iako je glazba područje kojom se slijepe i slabovidne osobe mogu baviti gotovo bez ograničenja, nevelik je broj onih koji steknu profesionalno glazbeno obrazovanje. Među djecom s oštećenjem vida sasvim izvjesno postoje ona koja imaju glazbene sposobnosti, ali je malen broj slijepih i slabovidnih učenika koji redovno pohađaju nastavu u glazbenim školama, a razlozi su brojni. Glazbene sposobnosti roditelji i odgojitelji u predškolskim ustanovama vrlo često ne prepoznaju na vrijeme, pa se tako propušta dragocjeno razdoblje ranog školskog uzrasta koje je idealno za početak stjecanja glazbenog obrazovanja. Iako postoji pozitivan stav o inkluzivnom obrazovanju kao najboljem modelu stjecanja znanja za sve učenike s posebnim obrazovnim potrebama, zgrade glazbenih škola u većini slučajeva nisu prilagođene specifičnim obrazovnim potrebama učenika s oštećenjem vida. Također, glazbeni pedagozi iskazuju sumnju u vlastite kompetencije, ističući da tijekom akademskog školovanja nisu stekli znanja potrebna za rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama, tako ni za rad s djecom oštećenog vida. Praksa ipak pokazuje da uz zadovoljenje nekih osnovnih preduvjeta koje podrazumijeva inkluzivno obrazovanje ti učenici mogu biti vrlo uspješni u glazbenom obrazovanju. Pozitivni utjecaji koje glazbeno obrazovanje ima na razvoj djeteta s oštećenjem vida višestruki su. Prepoznaju se, prije svega, u području razvoja govora, motoričkih sposobnosti, socijalnih vještina, kao i u podizanju razine estetskog odgoja tih učenika. U radu će se istaknuti mogući načini pružanja dodatne podrške kako samim učenicima, tako i njihovim nastavnicima i roditeljima. Skreće se pozornost na obvezu i dužnost glazbenih pedagoga da puteve glazbenog obrazovanja učine što dostupnijima i što prohodnijima za učenike s oštećenjem vida.

Ključne riječi: učenici s oštećenjem vida, glazbeno obrazovanje, inkluzivno obrazovanje, kompetencije glazbenih pedagoga

Music Education of Students with Visual Impairments – Opportunities, Barriers and Challenges

Examining the current state of affairs in music schools in both Montenegro and the region, one can conclude that a very small number of students with visual impairments are included in the work of music schools. Although music is a field blind and partially blind persons can engage in almost without limitations, the number of those who acquire professional music education is insignificant. It is quite certain that among visually impaired children there are those having musical ability, nevertheless, the number of blind and partially blind students regularly attending music school classes is low. Reasons are numerous. Very often musical abilities are not timely recognized by parents and preschool teachers, and as a result the precious early school age period, ideal for starting music education, is missed. Despite a positive attitude towards inclusive education as the best model of knowledge acquisition for all students with special education needs, music school buildings in most cases are not adjusted to specific education needs of visually impaired children. Moreover, music pedagogues doubt their own competences, pointing to the fact that during their academic studies they did not acquire knowledge needed for their work with children with special education needs, including visually impaired children. However, practice shows that by satisfying some basic preconditions of inclusive education, these students can be very successful in the field of music education. There are several positive impacts of music education on the development of a visually impaired child. They are primarily visible in the area of developing speech, motor abilities and social skills, as well as in raising the level of aesthetic upbringing of those students. The paper will highlight possible ways of providing additional support to both students and their teachers and parents. It will draw the attention of music pedagogues to their obligation and duty to make music education paths as accessible and passable as possible for students with visual impairments.

Keywords: students with visual impairments, music education, inclusive education, music pedagogues' competences

ANITA MATKOVIĆ

Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, Zagreb, Hrvatska

Iskustvo dramske igre

Prema Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom u Hrvatskoj je 2010. godine bilo 18 317 osoba oštećena vida te 3 646 slijepih osoba na oba oka. U bazi Hrvatskog registra o osobama s invaliditetom (17. 1. 2013.) evidentirano je 520 437 osoba s invaliditetom što čini oko 12% ukupnog stanovništva RH. Što se tiče obrazovnog statusa, prema nekim je istraživanjima najveći broj osoba oštećena vida završio trogodišnju srednju školu (31,4%); osnovnu školu ima 18,2%, nezavršenu osnovnu školu ima 15,7%, a visoku naobrazbu tek 2,5%. Uključivanje djece s posebnim potrebama u kreativni čin stvaranja, kako bi im kazališna igra i stvaranje postali poticaj za dalji razvoj, dovodi do osnaživanja u osviještene pojedince koji će u budućnosti aktivno sudjelovati u društvenoj zajednici, do bolje socijalne uključenosti te promiče jednakopravnost, podiže kulturnu svijest i izražavanje pojedinca. Unaprjeđivanje i razvijanje životnih vještina ključno je za slijepu i slabovidnu populaciju te je dovođenje u situacije u koje zbog svojih ograničenja teško da će doći u stvarnom životu i koje ne mogu usvajati vizualnim oponašanjem važno za osobni razvoj osobe s oštećenjem vida. Proces nastajanja kazališne predstave i kako od igre doći do kreacije približava se polaznicima radioničkim pristupom stvaranja, što znači da svaki polaznik radionice samostalno sudjeluje u stvaranju dramskog uratka u skladu sa svojim mogućnostima i osobnom kreacijom. Ruši se predrasuda kako se osobe s invaliditetom ne mogu izražavati kazališnim ili filmskim jezikom. Kreativne radionice koje se sustavno provode u Zagrebu (najveći dio populacije djece i mladih s invaliditetom) trebalo bi omogućiti i djeci u dislociranim područjima i na taj način osigurati jednak pristup umjetničkom stvaralaštvu kako bi mogli sudjelovati u umjetničkom izražavanju i ostvariti jednakopravnost.

Ključne riječi: dramska igra, djeca s posebnim potrebama

Theatre play experience

In Croatia, 12% of the population has some degree of disability (total of 520,437 persons, according to the Croatian Register of Persons with Disabilities on the date 17.01.2013). Of that number 18,317 have visual impairments and 3,646 are blind. Only 2.5% of visually impaired people in Croatia have completed higher education. While a third finished a three-year high school (31.4%), almost a fifth (18.2%) finished primary education, and 15.7% never finished primary school. Inclusion of children with special needs in the creative processes of theatre play creates an impetus for further development, and leads to empowerment of individuals who will actively participate in the community in the future. It also leads to better social inclusion, promotes equality, enhances cultural consciousness and expression of the individual. Developing and improving life skills is crucial for all blind and visually impaired. Simulating the situations that, due to their limitations, are unlikely to occur in real life experiences and cannot be adopted by visual imitation is of great importance for the personal development of a visually impaired person. The process of creating a theatre play is explained through the workshop. This means that each participant independently participates in the creation of a drama piece according to his or her abilities, personal creativity, and expression potential, finally erasing the prejudice that people with disabilities cannot express themselves in theatrical or film language. Creative workshops that are available in Zagreb for most of the children and young people with disabilities, should also include children in remote and rural areas. This is the only way to achieve equal access to artistic creativity.

Keywords: theatre play, children with special needs

IVANA MATOVINA

Dječji vrtić Škrljevo – Bakar, Škrljevo, Hrvatska

Igra kao preduvjet za uspješnu inkluziju djeteta sa sindromom Alström u dječjem vrtiću

Inkluzija je proces koji uključuje planiranje, provođenje i praćenje kako bi se postigao uspjeh u radu sa svom djecom, pa tako i s djecom s posebnim potrebama. Dijete sa sindromom Alström može se osjećati kao dio zajednice, isto kao i dijete tipičnog razvoja. Odgajatelj predškolske djece ponaša se prema djetetu sa sindromom Alström kao prema pojedincu, uvažavajući njegove individualne potrebe, omogućujući i koristeći raznolike modele učenja kroz prilagođene poticaje u igri, ali i kroz svakodnevne životno-praktične aktivnosti, s kojima se susreće svako dijete u dječjem vrtiću. Potrebno je stvoriti pozitivno ozračje u odgojno-obrazovnoj skupini u dječjem vrtiću omogućavanjem pozitivnog modela djeci kako bi i ona bila spremna na uvažavanje razlika, ali i – ako je potrebno – pružanju pomoći djetetu s oštećenjem vida. Dijete sa sindromom Alström upoznaje svijet oko sebe komunicirajući i koristeći sva svoja osjetila, uključuje ga se u sve redovne aktivnosti u dječjem vrtiću. Kroz pozitivna socijalna iskustva s kojima se dijete sa sindromom Alström susreće u vrtiću pozitivno će reagirati na svoju slabovidnost, neće osjećati negativne emocije niti će se osjećati drukčije od druge djece ili odbačeno. Za cjelokupnu dobrobit i uspješan razvoj djeteta sa sindromom Alström važna je što bolja uporaba preostalih osjetila – sluha, opipa, mirisa, okusa i osjeta gibanja kroz osnovnu aktivnost djeteta rane i predškolske dobi – igru. Dijete s oštećenjem vida potrebno je poučiti kako se igrati, ono uči samo pomoću onih informacija koje mu mi učinimo dostupnim, a preduvjet je za igru da dijete pokazuje interes za istraživanje predmeta i okoline. U ovom će radu biti prikazan primjer dobre prakse kroz uspješnu inkluziju djeteta sa sindromom Alström od jasličke do predškolske dobi, u razdoblju od pet godina, u Dječjem vrtiću Škrljevo-Bakar. Navode se primjeri rada koje je odgajatelj predškolske djece koristio u igri i drugim aktivnostima s djetetom sa sindromom Alström.

Ključne riječi: sindrom Alström, inkluzija, dječji vrtić, dijete s oštećenjem vida, socijalna uključenost, igra

Play as a Prerequisite for Successful Inclusion of Children with Alström Syndrome in Kindergartens

Inclusion is a process that involves planning, implementing, and monitoring to achieve success in working with all children, including children with special needs. A child with Alström Syndrome may feel as a part of the community, just as well as a typically developing child. The preschool teacher educates the child with Alström Syndrome as an individual, respecting his or her individual needs, enabling and using a variety of learning models through customized play, as well as through everyday life-practical activities encountered by each child in the kindergarten. It is necessary to create a positive atmosphere in the kindergarten for children to be prepared to accept differences, but also to assist the visually impaired child if necessary. A child with Alström Syndrome gets to know the world around him, by communicating and using all his senses, engaging him in all the regular activities in the kindergarten. Through the positive social experiences that a child with Alström Syndrome encounters in the kindergarten, they will respond positively to their visual impairment, will not feel negative emotions, nor will they feel different from other children and rejected by the community. For the overall well-being and successful development of a child with Alström Syndrome, it is important to make better use of the remaining senses – hearing, touch, smell, taste, and sensation of movement through early-childhood activity-play. A visually impaired child needs to be taught how to play, he or she learns only by using the information we make available to him/her, and the prerequisite for play is that the child shows interest in exploring the subject and environment. This paper will show an example of good practice through the successful inclusion of a child with Alström syndrome, from nursery to preschool, for five years, in the Škrlevo-Bakar kindergarten. Examples of work used by a preschool teacher in play and other activities with a child with Alström Syndrome will be listed.

Keywords: Alström syndrome, inclusion, kindergarten, the child with visual impairment, social inclusion, play

IGOR MAVRIN

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Kulturni i ekonomski potencijali slobodnog vremena – perspektive osoba u nepovoljnom položaju (invaliditet, treća životna dob, migracije i dugotrajna nezaposlenost)

Osobe u nepovoljnom položaju, uključujući osobe s invaliditetom, osobe treće životne dobi, migrante i dugotrajno nezaposlene osobe, u fokusu su donositelja odluka. Javne politike, kako nacionalne, tako i one na razini Europske unije, usmjeravaju se prema pronalaženju rješenja za probleme ovih osoba, uz sve veći naglasak na kulturnim i ekonomskim aspektima slobodnog vremena. Slobodno vrijeme u javnim politikama 21. stoljeća postaje dominantna tema, posebno u kontekstu sve veće automatizacije (robotizacije) koja dovodi do gubitka dijela radnih mjesta te u kontekstu produljenog životnog vijeka izvan radno aktivnih godina. Pri tome se sve više prepoznaje i ekonomski potencijal osoba treće životne dobi i njihova slobodnog vremena. Kulturne politike, kao i druge javne politike, također se usmjeravaju prema (kvalitetnom) provođenju slobodnog vremena, pri čemu se kreiraju posebni integracijski sadržaji za osobe u nepovoljnom položaju. Rad donosi pregled aktualnih javnih politika, s posebnim naglaskom na kulturne politike usmjerene prema posebnim skupinama te analizu primjera dobrih (projektnih) praksi uz preporuke za daljnji razvoj u osvit novog programskog razdoblja kulture unutar Europske unije (2021. – 2027.), koja će zamijeniti aktualnu Kreativnu Europu (2014. – 2020.).

Ključne riječi: ekonomija slobodnog vremena, kultura i umjetnost, osobe u nepovoljnom položaju, invaliditet, starost, migracije, nezaposlenost, ekonomija treće životne dobi, kulturna politika

Cultural and Economic Potentials of Free Time – Perspectives of Disadvantaged People (Disability, Old Age, Migrations and Long-term Unemployment)

Disadvantaged people, including people with disabilities, older people, migrants and the long-term unemployed, are in the focus of decision-makers. Public policies, both national and EU, are moving towards finding solutions to the problems of these persons, with increasing emphasis on cultural and economic aspects of leisure. In public policies of the 21st century leisure is becoming a dominant topic, especially in the context of increasing automation (robotization) leading to job losses and in the context of extended life expectancy beyond working years. In doing so, the economic potential of older people and their leisure time is becoming increasingly recognized. Cultural policies, as well as other public policies, also focus on (quality) leisure, creating special integration content for disadvantaged people. The paper provides an overview of current public policies, with particular emphasis on cultural policies targeted at specific groups and an analysis of examples of good (project) practices, with recommendations for further development in the wake of a new programming period for culture within the European Union (2021-2027), which will replace current Creative Europe (2014-2020).

Keywords: economics of leisure, culture and arts, disadvantaged people, disability, old age, migrations, unemployment, silver economics, cultural policy

LANA MAYER¹, VEDRANA ŽIVKOVIĆ ZEBEC¹

¹Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Dječji romani i inkluzija djece s tjelesnim ili mentalnim invaliditetom

Djeca invalidi ili djeca s mentalnim poteškoćama pojavljuju se kao likovi u dječjim romanima, ali je odnos prema njima različit s obzirom na vrstu njihove teškoće. Tjelesna invalidnost i mentalne poteškoće u dječjim se romanima ne tretiraju jednako te se prema mentalnim teškoćama pristupa s nerazumijevanjem i predrasudama, dok je odnos prema likovima s tjelesnom invalidnošću često obilježen sažalijevanjem i brižnošću (Mayer i Živković Zebec, 2011.) U radu će se istražiti na koji se način likovi s tjelesnim ili mentalnim poteškoćama uključuju u društvo svojih vršnjaka i predstavljaju li oni „egzistencijalne“ autsajdere (Mayer, 1975) ili su članovi dječje družine. Teorijski okvir za proučavanje dječjih romana s likovima s tjelesnim ili mentalnim poteškoćama činit će tipologija Sanje Vrcić-Mataija (2018) prema prevladavajućim narativnim figurama. Promatrat će se prevladavaju li u promatranim romanima psihemske narativne figure i naglasak se stavlja na psihološku karakterizaciju lika i izgradnju identiteta lika individualno, bez većih utjecaja odraslih, vršnjaka ili neke druge skupine kojoj može pripadati, ili sociemske narativne figure u kojima se likovi prikazuju u interakciji s vršnjacima ili u obitelji. Pri promatranju sociemskih narativnih figura promatrat će se kako funkcionira inkluzivnost s obzirom na vrstu poteškoće.

Ključne riječi: dječji roman, inkluzija, tjelesni invaliditet, mentalne poteškoće, narativna figura

Children's Novels and the Inclusion of Characters with Physical or Mental Disabilities

Children with physical or mental disabilities appear as characters in children's novels, but the attitude towards them takes on different forms depending on the type of their disability. Physical disabilities and mental challenges are not treated equally in children's novels. Mentally challenged characters experience a treatment full of prejudice that reflects the lack of understanding from others, whereas the treatment of characters with physical disabilities is often marked with sympathy and consideration (Mayer and Živković Zebec, 2011). This paper will look into ways of including characters with physical or mental disabilities into their peers' groups, establishing whether they remain "existential" outsiders (Mayer, 1975) or become a part of the children's clique. The typology by Vrcić-Mataija (2018) will provide the theoretical frame for the analysis of the characters according to the prevailing narrative figures. The paper will investigate whether there is a prevalence of psychological (focus on the psychological characterization and individual identity formation of a character without much influence from adults or peer groups) or sociological narrative figures (characters in interaction with peers or family members). When analyzing the sociological narrative figures the paper will investigate how inclusion takes place given the type of disability.

Keywords: children's novel, inclusion, physical disability, mental challenges, narrative figure

HRVOJE MESIĆ¹, SNJEŽANA BARIĆ-ŠELMIĆ¹

¹*Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska*

Digitalni repozitoriji učenja povijesti invaliditeta: novomedijski pristup

Današnjost je vrijeme, kako analizira Manuel Castells (2010), u kojem je virtualnost esencijalna dimenzija naše realnosti. Naša se sjećanja pohranjuju po novomedijskim fotoalbumima i javnim online arhivima. Paradigma novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija nije okrenuta njihovom zaključenju, nego težnji prema njihovoj otvorenosti i korištenju. Upravo beskrajnost i multimedijalnost internetskog univerzuma određuje virtualnost i vidljivost naše društvenosti, a samim time i našeg identiteta. U ovom se radu autori bave propitivanjem dodatnih vrijednosti koje bi, realiziranjem multimedijalnih zbirki priča i svjedočenja osoba s invaliditetom pohranjenih na digitalnim repozitorijima, mogle stvoriti, a u kontekstu očuvanja i revitaliziranja zaboravljene povijesti i pamćenja osobnih i/ili kolektivnih identiteta. Novomedijski oblici i multimedijalni pristup omogućuju snažniju vidljivost priča i svjedočenja osoba s invaliditetom u svrhu otklanjanja diskriminacije i stigmatizacije te svjedoče bržoj i potpunoj integraciji istih u zajednicu.

Ključne riječi: digitalni mediji, pamćenje, multimedija, osobe s invaliditetom, repozitorij

Digital Repositories – Learning the History of Persons with Disabilities: New Media Approach

As Manuel Castells stated (2010), nowadays is the time in which virtual becomes the essence of our reality. Our memories are being stored within new media scrapbooks and online public archives. New information and communication technologies' paradigm is not in their movement toward the end, but rather in their tendency toward the openness and usage. Endlessness of the Internet defines our visibility, as well as the visibility of our identity. In this paper, the authors research and inquire possibilities of benefits that establishment of a multimedia collection of disabled persons stories and records, stored at the digital repositories, might bring, keeping in mind preservation and revitalisation of the histories forgotten, as well as personal and/or collective identity memories. New media forms and a multimedia approach enables stronger visibility of disabled persons with hopes of diminishing discrimination and stigmatisation, as well as their faster and complete integration in community.

Keywords: digital media, persons with disability, memory, multimedia, repository

**ANDREA MIŠUR¹, ANA LUKAČ¹, MARKO POLJAK¹,
MAŠA MARTINIĆ¹, DARKO SOBOTA²**

¹*Newton Technologies Adria d.o.o., Zagreb, Hrvatska*

²*Centar za profesionalnu rehabilitaciju „Zagreb“, Zagreb, Hrvatska*

Digitalna inkluzija kroz povećanje konkurentnosti na tržištu rada i dostupnosti obrazovanja za osobe s invaliditetom – NEWTON Dictate kao sofisticirano i suvereno asistivno pomagalo

Obrazovanje je temeljno ljudsko pravo i kao takvo bi trebalo biti dostupno svima. Kada se osobama s invaliditetom uskrati mogućnost da se obrazuju na određenim studijskim programima zbog nemogućnosti pisanja, posljedično im se uskraćuje i konkurentnost na tržištu rada. NEWTON Dictate je inovativno rješenje za pretvaranje govora u tekst koje se prepoznaje kao asistivna tehnologija koja osobama s invaliditetom omogućava ravnopravnu inkluziju u sustav obrazovanja i rada. Funkcionalnosti korisniku omogućuju personalizaciju te upravljanje pomoću glasovnih naredbi. Od 2019. godine sustav testiraju osobe s invaliditetom koje su zaposlene ili su još u procesu obrazovanja. Njihova je uloga dati povratnu informaciju o daljnjoj prilagodbi sustava i mogućnostima primjene. Cilj je implementacijom sustava NEWTON Dictate osobama s invaliditetom olakšati proces obrazovanja, a posljedično tome povećati njihovu konkurentnost na tržištu rada i skratiti vrijeme prilagodbe prilikom zapošljavanja.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, rad, asistivna tehnologija, inkluzija, NEWTON Dictate

Digital Inclusion of Persons with Disabilities in Education and the Labour Market – NEWTON Dictate as Sophisticated Assistance

Education is a basic human right and as such, it should be accessible to all. When persons with disabilities are denied the opportunity to study at certain study programs due to their inability to write, they are consequently denied competitiveness in the labour market. Dictate is an innovative solution for converting speech to text, which is recognized as an assistive technology that enables persons with disabilities to be equally included in the education and labour sector. The system can be personalized and managed by voice commands. Since 2019, NEWTON Dictate has been tested by persons with disabilities, either employed or still in the process of education. Their role is to provide feedback on further system adaptation and application capabilities. The aim is to help persons with disabilities to overcome educational programs through the implementation of the NEWTON Dictate system, and consequently to increase their competitiveness in the labour market and shorten their adjustment time in employment.

Keywords: students, persons with disabilities, labour, assistive technology, inclusion, NEWTON DICTATE

**ANDREA MIŠUR¹, ANA LUKAČ¹, MARKO POLJAK¹,
MAŠA MARTINIĆ¹, DARKO SOBOTA²**

¹*Newton Technologies Adria d.o.o., Zagreb, Hrvatska*

²*Centar za profesionalnu rehabilitaciju „Zagreb“, Zagreb, Hrvatska*

Kako u primjeni izgleda digitalna inkluzija i kako se primjenom glasovne tehnologije povećava konkurentnost na tržištu rada te dostupnost obrazovanja za osobe s invaliditetom

Između osobe s invaliditetom koja ima motoričke poteškoće i ostvarenja ideje da se obrazuje i zaposle u struci kao liječnik, programer, socijalni radnik ili voditelj projekata stoji jedna barijera – nemogućnost (brze) izrade pisane dokumentacije. Danas je inkluzija na području obrazovanja i tržištu rada moguća uz pomoć glasovne tehnologije koja pretvara govor u tekst s visokom točnošću transkripcije. Mogućnost pravovremene izrade pisane dokumentacije u digitalnom obliku neizostavni je kriterij kod većine natječaja za radna mjesta, a osoba s invaliditetom jednako je konkurentna na tržištu rada ako se zna i umije koristiti glasovnim tehnologijama. Od 2019. godine sustav NEWTON Dictate, koji se prepoznaje kao inovativno asistivno pomagalo koje pretvara govor u tekst, testiraju osobe s invaliditetom, a njihova je uloga dati povratnu informaciju o daljnjoj prilagodbi sustava i mogućnostima primjene. Cilj je ove radionice demonstrirati primjenu glasovne tehnologije u praksi.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, asistivna tehnologija, konkurentnost, rad, inkluzija, NEWTON Dictate.

Digital Inclusion and Usage of Voice Technology to Increase the Competitiveness of Persons with Disabilities in the Labour Market

There is one specific barrier between a person with a motor impairment and being educated and employed as a doctor, developer, social worker or project manager – the inability to (quickly) produce text documentation. Today, with the help of voice recognition technology with high precision transcription, digital inclusion in education and labour markets, it is finally possible. The possibility of timely production of text in digital form is an indispensable criterion in most job vacancies, and a person with a disability is equally competitive in the labour market if he / she is able to use voice technologies. Starting in 2019, the NEWTON Dictate system, recognized as an innovative assistive tool that translates speech into text, is being tested by persons with disabilities. Their role is to provide feedback on further system adaptation and application options. This workshop aims to demonstrate the application of voice technology in practice.

Keywords: students, persons with disabilities, labour, inclusion, assistive technology, NEWTON Dictate

VALENTINA NOVAK ŽIŽIĆ, MARIJANA ŽITNIK SEDAK¹

¹*Ured za studente s invaliditetom, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska*

Potpora studentima s invaliditetom na Sveučilištu u Zagrebu

Uključivanje podzastupljenih skupina u sustav visokog obrazovanja jedan je od prioriteta razvoja europskog visokoobrazovnog prostora. Nužno je studiranje učiniti dostupnim svima, u skladu s individualnim sposobnostima kandidata te je u skladu s tim nužno kontinuirano ulaganje u studentski standard i socijalnu dimenziju studiranja (Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, NN 124/14). Postoji niz propisa, smjernica i dokumenata koji jamče osiguravanje jednakih mogućnosti, odnosno pristupačnosti visokog obrazovanja osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj, no važno je sagledati u kojoj su mjeri implementirani, odnosno primijenjeni u praksi. Sveučilište u Zagrebu (u daljnjem tekstu: Sveučilište), najstarije i najveće hrvatsko sveučilište, čini mnogo da bi se postigla uključenost podzastupljenih skupina studenata, a posebno studenata s invaliditetom. To dokazuje i činjenica da se iz godine u godinu sve više studenata s invaliditetom obrazuje na Sveučilištu, ali i koristi različite oblike potpore koje Sveučilište kroz Ured za studente s invaliditetom (u daljnjem tekstu: Ured) osigurava studentima. Aktivnosti Ureda usmjerene su na izjednačavanje mogućnosti studiranja svih studenata koji zbog bolesti, oštećenja ili poremećaja imaju stalne, povremene ili privremene teškoće u realizaciji svakodnevnih akademskih obveza (studentima s oštećenjima vida, sluha, motorike, kroničnim bolestima, psihičkim bolestima i poremećajima, specifičnim teškoćama u učenju). Neke su aktivnosti Ureda kojima se to nastoji postići ove: donošenje preporuka za prilagodbu nastave i načina provjere znanja i kompetencija, vršnjačka potpora studentima s invaliditetom u akademskom okruženju putem sustavne edukacije i praćenja rada studenata, osiguravanje pomoćne tehnologije studentima te uspješna suradnja s brojnim dionicima po pitanju smještaja, prijevoza i drugih specifičnih pitanja studenata. Kao nadstandard svakako treba istaknuti 24-satnu asistenciju u studentskom domu u okviru koje se studentima s težim motoričkim oštećenjima osigurava pomoć u zadovoljavanju svakodnevnih životnih potreba cjelodnevno (uključujući vikende, praznike i blagdane). Sveučilište u Zagrebu i dalje će intenzivno raditi na razvoju i unaprjeđenju usluga studentima s invaliditetom. Daljnja suradnja, umrežavanje i razmjena iskustava i prikaza dobre prakse institucionalnih službi potpore na razini Republike Hrvatske iznimno je važno za sustavan razvoj potpore.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, pristupačnost visokog obrazovanja, sustav potpore

Support System for Students with Disabilities at the University of Zagreb

Inclusion of underrepresented groups of students in higher education is one of the priorities for the development of the European Higher Education Area. It is necessary to provide accessible studies to all, according to the individual abilities of the students. Accordingly, it is necessary to continuously invest in the students' standards and social dimension of their studies (Croatian Strategy of Education, Science and Technology, 2014). There is a number of regulations, guidelines and documents that guarantee equal opportunities and accessibility of higher education to persons with disabilities in the Republic of Croatia. However, it is important to consider to which extent they are being implemented in practice. The University of Zagreb, as the oldest and largest Croatian university, is doing a lot to include underrepresented groups of students, especially students with disabilities. This is evident in the fact that every year more and more students with disabilities are educated at the University and are using various forms of support provided through the Office for Students with Disabilities of the University of Zagreb. The aim of the activities of the Office for Students with Disabilities is to equalize study opportunities of all students who, due to illness, impairment, or a disorder have permanent or temporary difficulties in fulfilling their academic obligations (students with visual, hearing or motor impairments, chronic illnesses, specific learning difficulties or mental disabilities). Some of the activities of the office include making recommendations for teaching and exam adjustments, conducting a university course Peer Support to Students with Disabilities, providing assistive technology to students with disabilities, collaboration with numerous stakeholders regarding accommodation, transportation, and other specific student issues. What is certainly worth pointing out is the 24-hour assistance to students with severe motor disorders in student dormitory to meet their daily needs. The University of Zagreb will continue to work intensively on the development and improvement of services for students with disabilities. Further collaboration, networking, and exchange of experiences and good practice examples of institutional support services is extremely important for the systematic development of support.

Keywords: students with disabilities, accessibility of higher education, support system

VUK OGNJENVIĆ

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Radionica disanja i meditacije kroz disanje za osobe s invaliditetom

Radionica disanja i meditacije kroz disanje primarno je namijenjena osobama s invaliditetom, ali i svima ostalima jer ne postoji dobna ili bilo koja druga granica, zato što je disanje svima primarna biološka potreba koja nas održava na životu. Upravo zato idealan početak bavljenja samim sobom, umom i tijelom, leži u disanju. Prisutnost stresa u životu prosječnog čovjeka današnjeg društva, a pogotovo osobama s invaliditetom, postaje (pre)velik problem s kojim se sve više ljudi ne zna i ne može nositi. Ovisno o vrsti posla kojim se bavimo, društva u kojem živimo, socijalnim, ekonomskim prilikama ili nekim drugim društvenim faktorima stres ima najveći utjecaj na normalno fiziološko disanje. Uslijed kontinuirane izloženosti stresu nesvjesne promjene u disanju često mogu nastati postupno i polagano, pa samim time i neprimjetno. Nepravilno disanje tada postaje naše „normalno“ disanje koje s vremenom može prouzrokovati velike smetnje cjelokupnog organizma. Osobama s invaliditetom, prvenstveno onima koji su zbog svojih različitih stanja/dijagnoza primorani, npr., sjediti u kolicima, ili na bilo koji drugi način stalno bivati u jednom položaju bez mogućnosti kretanja, opseg i kapacitet pluća znatno su umanjeni. Pranajama (*pranayama*), tehnike disanja i meditacije kroz disanje, idealna su pomoć pri uspostavljanju ravnoteže duha i tijela te vraćanju optimalnog fiziološkog, fizičkog i psihičkog zdravlja. Pasivno i aktivno disanje, kao i osvještavanje udaha, izdaha te zadržavanja daha bit će u fokusu ove radionice. Promatranje i osvještavanje disanja preduvjet je za meditaciju koja je ključna u eliminaciji stresa i vraćanju tijela u prirodno opušteno stanje.

Ključne riječi: tehnike disanja, osobe s invaliditetom, stres, meditacija, pranajama

The Breathing and Breath Meditation Workshop for People with Disabilities

The breathing and breath meditation workshop is primarily aimed at people with disabilities but it is also open to anyone else, because breathing is one of our basic biological needs and it keeps us alive. Therefore, breathing is an ideal way to start working on your body and mind. A high level of stress in the lives of modern people, especially people with disabilities, becomes an increasing problem that we don't know how to deal with. Depending on the job we do, society we live in, and different social and economic conditions or some other social factors, stress has the highest impact on our normal physiological breathing. When exposed to constant stress, unconscious changes in breathing can gradually occur over time. Improper breathing becomes our "normal" breathing, which in time can have a detrimental effect on our entire body. People with disabilities, primarily those who are in wheelchairs or unable to move and change their position frequently, have a reduced lung volume and capacity. Pranayama breathing techniques and meditation are ideal to create balance between the body and the mind, as well as help restore the optimal physiological, physical and mental health. The focus of this workshop will be on passive and active breathing, conscious breathing in and out and holding the breath. Breathing observation and awareness are a prerequisite for meditation, which is crucial in eliminating stress and restoring the body to its natural, relaxed state.

Keywords: breathing techniques, people with disabilities, stress, meditation, pranayama

MIRNA OSMANOVIĆ

Gradska knjižnica, Zagreb, Hrvatska

Upoznajmo glazbene instrumente

Godine 2019. počinje 12. sezona projekta *Upoznajmo glazbene instrumente* za učenike Centra „Vinko Bek“ i učenike zagrebačkih gimnazija. Naš korisnik, Perica Mihaljević, slijepi klavirist i učitelj glazbe u Centru za slijepu i slabovidnu djecu „Vinko Bek“, ostavio je svojim znanjem o glazbi dubok dojam. Zaposlena sam kao informatorica na Glazbenom odjelu Gradske knjižnice već 25 godina. Po zanimanju sam profesorica glazbene kulture i diplomirana knjižničarka. Sebe volim nazvati učiteljicom glazbe jer mislim da je biti učiteljem plemenit i zahtjevan posao. Perica me motivirao i dao mi ideju da upoznam slijepu djecu s glazbenim instrumentima na akustičan i poslije na taktilan način. Moja je želja bila da nastupaju vrhunski umjetnici, profesori Muzičke akademije u Zagrebu i njihovi studenti. To se i ostvarilo te su, na primjer, nastupali već u više navrata Monika Leskovar, Edin Karamazov, Višnja Mažuran, Filip Merčep, Gudački kvartet *Sebastian*, Petrit Ceku i mnogi drugi. Uključena su i videća djeca iz zagrebačkih gimnazija koja se također upoznaju s vrhunskim instrumentima i jednako vrhunskim izvedbama. Poslije koncerta održavaju se taktilna doživljavanja instrumenata gdje djeca opipom i pokušajima dobivanja zvuka doživljavaju instrumente i razgovaraju s umjetnicima. Sve to radim u suradnji s profesorom Šalkovićem iz Centra „Vinko Bek“, koji u sklopu nastave snalaženja u prostoru zajedno s volonterima dovodi djecu tramvajem i poslije ih vraća u đački dom pri Centru. Projekt je dio šireg programa *Knjižnica širom otvorenih vrata* koji je namijenjen djeci i mladima s poteškoćama, a provodi se u Knjižnicama grada Zagreba.

Ključne riječi: inkluzija, slijepa djeca, glazba, senzibilizacija javnosti

Get to Know Musical Instruments

This new season marks 12 years since the start of the project entitled Let's Learn About Musical Instruments, intended for the students of the Vinko Bek Centre for the Blind and Visually Impaired and for Zagreb's high school students. The idea for this project was first conceived by Perica Mihaljević, a blind pianist and a music teacher in the Vinko Bek Centre, as well as one of our library users. I have been working as a reference librarian for the Music Department of the City Library of Zagreb for 25 years. Besides having graduated in Library Science, I have a degree in Music and Culture. I like to refer to myself as a music teacher, as I believe that the profession of teaching is an honourable and challenging one. Perica Mihaljević inspired me to develop this project, in which blind and visually impaired children get the opportunity to experience musical instruments in an acoustic, but also in a tactile manner. I find it important that this project includes performances by professors and students of the Academy of Music in Zagreb, and other excellent musicians. Fortunately, the project was realized, and has so far featured great talent such as Monika Leskovar, Edin Karamazov, Višnja Mažuran, Filip Merčep, the Sebastian String Quartet, Petrit Čeku and many more. Sighted children from Zagreb's high schools also have an opportunity to participate in the project, if they are interested in educating themselves on the instruments and enjoying excellent performances. After the performance, a short workshop takes place, in which children can get to learn about the instruments by touching and playing them, as well as through conversation with the performers. This project is organized in cooperation with professor Šalković of the Vinko Bek Centre and a group of volunteers, who take the students to the City Library of Zagreb on the Ante Starčević Square via public transport as an exercise in spatial coordination. The project is part of a broader programme called The Library Doors Wide Open Project which is intended for children and young people with disabilities, and takes place in the Zagreb City Libraries.

Keywords: inclusion, blind and visually impaired children, music, blind awareness

NADA PARADIKOVIĆ¹, SILVA BUTKOVIĆ SOLDO^{2,3}, ANAMARIJA SOLDO KORUGA², MONIKA TKALEC KOJIĆ¹

¹Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, Osijek, Hrvatska

²Medicinski fakultet Osijek i Klinički bolnički centar, Klinika za neurologiju, Osijek, Hrvatska

³Hrvatska akademija medicinskih znanosti

Terapijski vrt kao neurorehabilitacija

Terapija biljkama disciplina je koja koristi biljke i vrtlarenje kao profesionalni program u neurorehabilitaciji ljudi s posebnim potrebama (stanje poslije moždanog udara, rehabilitacija Parkinsonove bolesti, multiple skleroze i sličnih neuroloških oboljenja, rehabilitacija nakon traume mozga). Prva pojedinačna terapija biljkama u Hrvatskoj započela je 2003. godine na Klinici za neurologiju KBC-a Osijek. Pri analizi pokreta kod Parkinsonove bolesti (tremor i slabost, gubitak koordinacije) uočen je vidljiv i mjerljiv napredak kod izvođenja kretnji gornjeg ekstremiteta, što podrazumijeva amplitude pokreta ramenog zgloba, lakta i šake te GMS (grube motorne snage) istih segmenata i koordinaciju pokreta, a nakon terapije presađivanja biljaka iz kontejnera u lončić (drugi je stupanj presađivanje biljaka iz lončića u visoke gredice). Početni položaj može biti sjedeći (stolica ili kolica) ili stojeći gdje se valorizira posturalni položaj cijelog tijela. Pojedinač stječe mnoge nove sposobnosti učeći tehnike i metode hortikulture kao što su uzgoj biljaka, vrtlarenje i aranžiranje cvijeća. Poboljšavaju smetnje govora i komunikacijske vještine, uz razvijanje psihomotornih aktivnosti. Ciljane se aktivnosti mogu koristiti za poboljšanje mišićne koordinacije i za aktiviranje nekorištenih mišića kao, na primjer, što se presađivanje presadnica može koristiti za vježbanje stiska i opuštanja te savijanja palca i kažiprsta (opozicija). Stimulacija osjetilne percepcije (vid, sluh, dodir, okus i miris), igra važnu ulogu u postizanju pune učinkovitosti provođenja programa hortikulture terapije. Biljke stimuliraju direktnu, specifičnu i pozitivnu reakciju za koju je ljudski osjetilni sustav specifično razvijen. Tečajevi profesionalnog osposobljavanja, zaštićene radionice mjesta su na kojima profesionalni terapeuti prakticiraju terapiju. Razvojem teorija i objašnjenja promatranja znanstveno će istraživanje postati integralni dio formiranja programa hortikulture kao terapije.

Ključne riječi: biljke, terapija, neurorehabilitacija

Plants, Therapy as Neurorehabilitation

Plant therapy is a discipline that uses plants and gardening as a professional program in the neurorehabilitation of people with special needs (post-stroke, stroke, Parkinson's disease rehabilitation, multiple sclerosis and similar neurological diseases, rehabilitation after brain trauma). The first individual therapy in Croatia started in 2003 at the Clinic of Neurology, KBC Osijek. Movement analysis in Parkinson's disease (tremor and weakness, loss of coordination) shows measurable progress in the export of the cranial upper extremity, which implies – the amplitude of movement of the shoulder joint, elbow and fist, and GMS (gross motor power) of the same segments and coordination of movement, after treatment of transplanting plants from containers into pots (the second stage is transplanting plants from pots in tall beds). The initial position may be sitting (chair or stroller) or standing, where the postural position of the whole body is valorised. The individual acquires many new abilities to learn horticulture techniques and methods such as plant growing, gardening and flower arranging, while improving speech and communication skills, as well as developing psychomotor activities. Targeted activities can be used to improve muscle coordination and to activate unused muscles, such as transplanting a transplant, which can be used to exercise gripping and relaxing the fist, and to bend the thumb and forefinger (opposition). Stimulation of sensory perception: sight, hearing, touch, taste and smell, all play an important role in achieving a full attempt at a horticultural therapy program. Plants stimulate a direct, specific, and positive reaction for which the human sensitive system has been specifically developed. Vocational training courses, sheltered workshops are on occupational therapies and practical therapies. By developing theories and publishing observations scientific research will become an integral part of the formation of horticulture as a therapy program.

Keywords: plants, therapy, neurorehabilitation

TANJA PARLOV

Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, Zagreb, Hrvatska

Likovna (vizualna) kultura u odgoju i obrazovanju djece oštećena vida

Likovnost i oštećenje vida. Mnogi bi rekli da to nikako ne ide zajedno jer se likovna umjetnost obraća u prvom redu našem oku. Sljepoća je stanje u kojem je onemogućena vizualna komunikacija, a kod slabovidnosti je ona znatno otežana. Likovna je kultura predmet u kojem odgajamo vizualnu pažnju – učimo gledati. Međutim, zaboravljamo da postoji i taktilna pažnja – pažnja dodira, dodira koji upoznaje svijet, dodira koji istražuje svijet, dodira koji gradi svoju sliku svijeta. Na nama je da djeci s oštećenjem vida omogućimo da dodiruju, upoznaju i stvaraju. Da ih upoznamo s likovnim tehnikama kojima se mogu izraziti i prikazati svoj doživljaj svijeta koji je tako originalan i zanimljiv. Doživljaj svijeta koji je pun znakova i oblika koje ne možemo ni zamisliti. Svijeta u kojem nema nametnutih šablona i uzoraka. Svijeta ozbiljna promišljanja u kojem nema mjesta za nepotrebno i nevažno. Svijeta u kojem su prikazi jasni i puni jednostavnih simbola predivne i nama još nepoznate ljepote. No kako bi djeca usvojila sve te sadržaje i napredovala, potrebno je izmijeniti klasično razmišljanje da sve počinje od točke i crte. Naime, da bi se mogli izraziti crtežom, potrebno je vizualno iskustvo. Ova ga djeca uopće nemaju ili im je ono jako otežano. Zato počinjemo likovno istraživanje od trodimenzionalnog i stvarnog svijeta. Od prostora i svjesnosti sebe u prostoru. Zamjećujemo oblike, njihove površine i eventualno boje. Tek smo tada spremni za razumijevanje i oblikovanje na plohi likovima i crtežom. Crtež dolazi na kraju likovnog istraživanja jer je najkompleksniji i najsloženiji način izražavanja slijepoj osobi, no ne i nemoguć. Baš se u crtežu najviše vidi ta različitost, originalnost. Potpuno drugačiji način razmišljanja s obzirom na videće osobe.

Cljučne riječi: likovna umjetnost, umjetnički elementi (prostor, oblici, površine, boje, likovi, točka crta – crtež), kompozicijski principi, kreativnost, individualni pristup

Visual Art and Vision Impairment

Visual art is an area in which we start with the visual perception of the world around ourselves. Everyone experiences it in their own way and reproduces it more or less successfully, depending on a number of factors: understanding, creativity, motor skill, motivation, but above all visual perception. First of all you need to keep in mind that every blind or vision impaired child is a story for itself and that we need to approach everyone individually, meaning we need to customize the program to the child's abilities. Some of the art program will be adopted with ease and some will be difficult. What we can offer to all of them are artistic elements and compositional principles that every child, in their own way, can adopt. We start from the space itself and the body in space, because only in this way can we experience the world around ourselves if we're blind. Then comes the surface because it is palpable too. When we have mastered enough space and defined bodies in space, their surface and colour, we can move to the surface of the paper. It allows us to view the image of space, form and colour in two dimensions, which is a purely visual method of communication. The colour is a specific, purely visual art element and blind people can overcome it only if they have the stimulus of light in the strongest contrasts, light versus dark and warm versus cold. The figure is also an exclusively visual element and it comes from the shadows of each body in space, but we can make it touchable like a line that represents the outline and structure of some form in space. As for the default program, we can follow it for the most part it, but with a lot of adjustments and simplifications of the content and expectations. What we should insist on is the order and continuity of the adoption of visual elements. All this content is in correlation with the rehabilitation goals that are to be achieved by special education teachers (e.g. encouraging development of fine motor skills and tactile sensation and perception, space perception, shape recognition, attention generally...). In conclusion it is extremely important to enable each child to create, learn through playing, to be confirmed as a creative and imaginative person, to show us their vision of the world and not to impose our patterns on them.

Keywords: visual art, artistic elements: space, form, surface, colour, flat, dot and line, compositional principles, creativity, individually approach

ALTA PAVIN BANOVIĆ

Medicinska škola Osijek, Osijek, Hrvatska

Fotoklub *Pixeli*, izvannastavna aktivnost u Medicinskoj školi Osijek

Stručni suradnik knjižničar aktivno sudjeluje u procesu odgoja i obrazovanja koje planira u kurikulumu rada školske knjižnice. Sve se aktivnosti realiziraju s učenicima u izvannastavnom odgojno-obrazovnom procesu. Primjer su dobre prakse slobodnog vremena učenika sa specifičnim invaliditetom disgrafije i disleksije koji pohađaju Medicinsku školu Osijek aktivnosti u Fotoklubu *Pixeli*. Članovi su Fotokluba *Pixeli*, ljubitelji fotografiranja i fotografije, učenici svih smjerova (medicinska sestra/medicinski tehničar opće njege, farmaceutski tehničar, fizioterapeutski tehničar, dentalni tehničar, laboratorijski tehničar, smjer zdravstvene gimnazije). Tijekom nastavne godine članovi Fotokluba *Pixeli* sudjeluju u pripremanju i postavljanju tematskih izložbi s napravljenim, izabranim i obrađenim fotografijama. Mjesec hrvatske knjige od 15. listopada do 15. studenog obilježen je postavljanjem izložbe s temama: *Knjiga* (2016.), *Školska knjižnica Medicinske škole Osijek 1947. – 2017.* (2017.), *Baš baština osječke Tvrđe* (2018.). Značajne su izložbe fotografija *Zelena knjižnica* (2018.) i *Od drveta do papira* (2019.). Također se postave i prigodne izložbe tijekom nastavne godine *Kršćanske crkve* (2017.), *Sjećanje na školsku godinu 1991./1992.* (2018.) i *Vila Batory, secesijska baština grada Osijeka* (2019.). Također, članovi Fotokluba *Pixeli* sudjeluju u različitim fotografskim natjecajima: *Smiješak... čitajte!* u organizaciji Hrvatskog čitateljskog društva i fotografski natječaj za učenike srednjih škola u organizaciji Državne uprave za zaštitu i spašavanje i drugim. Specifičnost djelovanja Fotokluba *Pixeli* ni po čemu se ne razlikuje od ostalih izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti osim što među svojim članovima ima učenicu sa specifičnom invalidnošću disgrafije i disleksije. Prethodne dvije školske godine učenica aktivno svojim fotografijama sudjeluje u navedenim izložbama i fotografskim natjecajima. Njezine su dvije fotografije proglašene najboljima u županiji 2018., a osvojila je treće mjesto za jednu fotografiju u 2019. Učenica je zbog talenta fotografiranja poznata u cijelom školskom životu unatoč specifičnom invaliditetu disgrafije i disleksije. Svoje nastavne obveze uspješno realizirati kao i stručne vježbe u školskim kabinetima i bolničkoj praksi.

Ključne riječi: slobodno vrijeme, odgoj i obrazovanje, fotografija, disgrafija, disleksija

Photography Club “Pixeli”, Extracurricular Activity in the Medical School Osijek

School librarian is an active participant of the educational process. The activities planned in the school library curriculum are carried out with students as extracurricular activities. An example of good practice of inclusion of students with dysgraphia and dyslexia is “Pixeli”, our school’s photo club. Members of “Pixeli” photo club in Medical school Osijek are students in different educational programmes (nurse, pharmacy technician, physical therapist, dental technician, laboratory technician, health gymnasium) who love photography. During the school year members of “Pixeli” photo club participate in preparing and setting up thematic exhibitions. Croatian Book Month (from 15th October to 15th November) was presented through following exhibitions: *Book* (2016), *School Library of Medical school Osijek 1947-2017* (2017), *Heritage of Osijek’s Trvrđa* (2018). Following exhibitions are also worth mentioning: *Green Library* (2018) and *From Wood to Paper* (2019). There were also some other important exhibitions, such as: *Christian Churches* (2017), *Memories of 1991-1992 School Year* (2018), *Villa Batory, Art Nouveau Heritage of Osijek* (2019). In addition, members of “Pixeli” photo club take part in many contests and competitions, to name only a few: “*Smile...read!*” organised by Croatian Reading Society and a photo contest for secondary school students organised by National Protection and Rescue Directorate. What makes this extracurricular activity special is its member, a student with dysgraphia and dyslexia. This student actively participated in mentioned exhibitions with her own photos. Two of her photos won first prize in Osijek-Baranja county in 2018 and one photo won third prize in 2019. This student’s talent in photography is not affected by her learning disability and her work is recognised and appreciated in school. She is capable of successfully handling schoolwork, practical training in school cabinets and hospital and her hobby, photography.

Keywords: free time, education, photography, dysgraphia, dyslexia

LUCIJA PERIŠ

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Invaliditet kao drugost u drami *Čovjek-slón* Bernarda Pomerancea i filmskoj adaptaciji Davida Lyncha

Drama *Čovjek-slón* (1979) Bernarda Pomerancea bavi se stereotipima, predrasudama i diskriminacijom s kojom se susreću osobe s invaliditetom. Smještena u viktorijanskoj Engleskoj, drama prikazuje život Johna Merricka koji od djetinjstva pati od rijetke bolesti koja izaziva invaliditet, zbog čega ga se obitelj odriče te je prisiljen napustiti školu. Filmska adaptacija ovog dramskog predloška snimljena je 1980. i drži se povijesnih činjenica u prikazu protagonista. U analizi drame i filma rad se oslanja na novohistorički pristup kako bi objasnio motivaciju u prikazivanju lika invalida. U viktorijanskoj se Engleskoj invaliditet smatrao „drugošću“ i devijacijom od „normalnog“ zbog čega su osobe s invaliditetom svedene na razinu objekta. Drama, koja je objavljena stoljeće nakon smrti Johna Merricka, nastoji ukazati na okrutnost viktorijanske Engleske te na problematiku inkluzije osoba s invaliditetom, dok filmska adaptacija nastoji proizvesti emocije kod gledatelja. Drama i film nastoje potaknuti suvremenog čitatelja i gledatelja na promišljanje o stereotipiji, predrasudama i diskriminaciji osoba s invaliditetom u prošlosti i danas. Cilj je ovog rada ukazati na prisutnost prešutne kritike viktorijanskog društva u dramskom tekstu i njegovoj filmskoj adaptaciji, koja proizlazi iz boljeg socijalnog statusa osoba s invaliditetom u 20. stoljeću.

Ključne riječi: invaliditet, drugost, *Čovjek-slón*, Bernard Pomerance, David Lynch

Disability as Otherness in Bernard Pomerance's Play The Elephant Man and David Lynch's Film Adaptation

Bernard Pomerance's play *Elephant Man* (1979) portrays stereotypes, prejudices and discrimination encountered by people with disabilities. Set in Victorian England, the play depicts the life of John Merrick who, since childhood, suffers from a rare illness which causes disability and leads to his family disowning him, and finally him leaving school. The film adaptation of this play was filmed in 1980 and stays faithful to historical facts in regard to the portrayal of the protagonist. In the analysis of the play and the film adaptation, the paper relies on new historicism to explain motivation in portraying a disabled character. In Victorian England, disability was considered to be "otherness" and deviation from "the norm", which reduced people with disabilities to the level of objects. The play, published a century after John Merrick's death, seeks to highlight the cruelty of Victorian England and the issues of inclusion of people with disabilities, while the film adaptation seeks to provoke emotions in the viewer. The play and the film prompt the contemporary reader and viewer to reflect on the stereotypes, prejudice and discrimination of people with disabilities in the past and today. The aim of this paper is to point out the tacit criticism of Victorian society present in the play and its film adaptation, stemming from better social status of people with disabilities in the 20th century.

Keywords: disability, otherness, *Elephant Man*, Bernard Pomerance, David Lynch

TUNJICA PETRAŠEVIĆ¹, DUNJA DUIĆ¹

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Prava osoba lišenih poslovnih sposobnosti zbog duševnih smetnji u praksi Europskog suda za ljudska prava

Republika Hrvatska 2015. je donijela Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Zakon je, u skladu s međunarodnim dokumentima, *de iure* ojačao pravni položaj takvih osoba te stavio naglasak, među ostalim, na poštivanje i zaštitu njihovih prava te njihovo uključivanje u obiteljsku, radnu i društvenu sredinu. Cilj je ovog rada istražiti uspjevaju li osobe lišene poslovnih sposobnosti zbog duševnih smetnji „u praksi“ ostvariti svoja prava ili za njih lišenje poslovne sposobnosti predstavlja socijalnu smrt (Rittossa, 2017) i je li zaštita takvih osoba u skladu sa standardima Europskog suda za ljudska prava.

Ključne riječi: Europski sud za ljudska prava, osobe lišene poslovne sposobnosti, Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama

The Rights of Persons Deprived of Legal Capacity due to Mental Disabilities in the Case Law of the European Court of Human Rights

In 2015, the Republic of Croatia adopted the Law on the Protection of Persons with Mental Disabilities (Croatian: Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama). The law, in accordance with international documents, *de jure* strengthened the legal status of persons deprived of legal capacity due to mental disabilities and emphasized, *inter alia*, the respect and protection of their rights and their inclusion in the family, work, and social environment. This paper aims to research whether persons deprived of legal capacity due to mental disabilities in “reality” manage to exercise their rights or does the disability constitute a “social death” (Rittossa, 2017), and whether the protection of persons deprived of legal capacity due to mental disabilities is in line with the standards established by the European Court of Human Rights.

Keywords: European Court of Human Rights, Persons with Disabilities, Law on the Protection of People with Mental Disorders

MARIJANA PETROVIĆ MIKULIĆ

Centar za rehabilitaciju Komarevo, Sisak – Caprag, Hrvatska

Intrinzična i ekstrinzična motivacija kroz likovne sadržaje kod osoba s intelektualnim teškoćama

Ovo istraživanje bavi se intrinzičnom i ekstrinzičnom motivacijom u likovnom izrazu kod odraslih osoba s intelektualnim teškoćama u centru za rehabilitaciju. Literatura je na hrvatskom jeziku o ovoj temi oskudna ili je nema. Malo je objavljenih istraživanja o ovoj vitalnoj temi koja u današnje vrijeme postaje sve važnijom zbog generacija djece koja dolaze u škole. Predodžba je o motivaciji osoba s intelektualnim teškoćama da oni imaju motivacijske probleme. Cilj je ovog pionirskog istraživanja ispitati vrste motivacije kroz ponuđene likovne materijale i pribor, kao i tehniku. Osobe su prvi tjedan upoznavale materijal, pribor i tehniku, a druga dva tjedna ih se proučavalo tko bi sam došao i stvarao postavljenim materijalom i priborom na stolu. Bile su ponuđene ove tehnike: slikanje na platnu, slikanje na tkanini i crtanje flomasterom ili drvenim bojicama. Istraživanje je trajalo devet tjedana. Uočeno je iznimna intrinzična motivacija kod četiriju osoba, u čem se vidi poticaj za nastavak istraživanja.

Ključne riječi: motivacija, upornost, intelektualne teškoće, likovni izraz

Intrinsic and Extrinsic Motivation through Visual Expression of Adults with Intellectual Disabilities

This research addresses intrinsic and extrinsic motivation in visual expression in adults with intellectual disabilities in the Rehabilitation Centre for Adults with Intellectual Disabilities. The literature available in the Croatian language on this topic is scarce or nonexistent. There is little published research on this vital topic that is becoming increasingly important these days due to generations of children coming to schools. The general view of people with intellectual disabilities is that they have motivational problems. The aim of this pioneering research was to examine the type of motivation through the offered art materials and accessories, as well as technique. During the first week, people were introduced to the material, accessories and technique, and for the second two weeks, they were studied to see who would come and create with the material and accessories on the table. The techniques offered were: painting on canvas, painting on fabric and drawing with a felt pen or wooden crayons. Overall, it lasted nine weeks. From studying these things, it was noticed that four people have exceptional intrinsic motivation. This is enough of an incentive to continue the research.

Keywords: motivation, persistence, intellectual disability, visual expression

LUKA PONGRAČIĆ¹, ANA MARIA MARINAC²

¹Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, Hrvatska

²Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Dislocirani studij u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod, Hrvatska

Socijalna marginalizacija učenika s invaliditetom u redovnoj školi

Osobe s invaliditetom u Hrvatskoj se često obilježavanju kao socijalno marginalizirana skupina te se svakodnevno susreću s nerazumijevanjem okoline. Učenici s invaliditetom u osnovnim i srednjim školama često su diskriminirani te su im uskraćene mnoge obrazovne mogućnosti i pravo na jednake uvjete obrazovanja. Neprilagođenost školskih zgrada učenicima s invaliditetom velik je problem koji im otežava školovanje. Cilj je ovog rada otkriti probleme s kojima su se tijekom školovanja susretali učenici s invaliditetom te razinu njihove socijalne marginalizacije u školi i razredu od strane vršnjaka, nastavnika i ostalih učenika. Metodologija ovog kvalitativnog istraživanja sastoji se od provedenih 15 strukturiranih intervjua s učenicima i osobama s invaliditetom u životnoj dobi od 8 do 47 godina. Intervjuom su provjerena iskustva s kojima su se susreli u redovnoj školi, s posebnim naglaskom na socijalnu marginalizaciju te uskraćivanje jednakih mogućnosti uslijed invaliditeta. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se većina kazivača u školi susretala s institucionalnom i vršnjačkom diskriminacijom, a više od polovice kazivača vrijeđali su drugi učenici zbog njihovih posebnih potreba. No učenici iz njihova razreda te škole odnosili su se prema kazivačima „dobro“. S druge su strane kazivači po pitanju odnosa prema njima i količini pružene pomoći od strane nastavnika te stručnih suradnika podijeljeni na one koji su uvijek dobili pomoć, one koji su morali pitati za pomoć te one kojima je pomoć bila uskraćena. Nitko osim najmlađeg kazivača nije imao asistenta u nastavi jer tada asistenti u nastavi nisu bili obvezni, a svi kazivači navode kako zgrade škola koje su pohađali tijekom školovanja nisu bile pristupačne, a polovica kazivača smatra kako su im bili dostupni svi potrebni didaktički materijali. Kao najveće probleme s kojima su se susreli tijekom školovanja kazivači su istaknuli marginalizaciju od strane drugih učenika, a ponekad i nastavnika te stručnih suradnika i arhitektonsku neprilagođenost školskih zgrada.

Ključne riječi: diskriminacija, etnografija školovanja, inkluzija, predrasude, specijalna pedagogija, učenici s posebnim potrebama

Social Exclusion of Students with Physical Disability in Regular Schools

In Croatia, people with physical disabilities are often labelled as a socially marginalized group and are faced with a misunderstanding of their milieu on a daily basis. Students with physical disabilities in primary and secondary schools are often discriminated and denied many educational opportunities and the right to equal terms of education. Inadequate school buildings are a major problem that makes it difficult for students with physical disabilities to attend school. The aim of this paper is to identify the problems that students with physical disabilities encountered during schooling and the level of their social exclusion in school and class by peers, teachers, and other students. The methodology of this qualitative research consists of 15 structured interviews with students and people with physical disabilities in the age range from 8 to 47 years. The interview examined the experiences informers encountered in regular schools with particular emphasis on social exclusion and the denial of equal opportunities due to physical disability. Results indicate that most of the informers at the school encountered institutional and peer discrimination, and more than half of informers were offended by other students because of their special needs. But the students from an informant's class and school usually treated them "well". On the other hand, regarding the attitude towards them and the amount of help provided by teachers and school counsellors, informants were divided between those who always received help, those who had to ask for help and those who were denied help. None but the youngest informant had special educational needs teaching assistants for SEN teaching assistants were not compulsory at the time when other informants attended school. All informants stated that the school buildings of the schools they attended during schooling were not accessible, and half of the informants felt that all the necessary didactic materials were available to them. As the biggest problems they encountered during their schooling informants highlighted the social exclusion by other students, sometimes teachers and school counsellors and the architectural inadequacy of school buildings.

Keywords: discrimination; ethnography of schooling; inclusion; prejudice; special needs education; students with special needs

IZABELA POTNAR MIJIĆ

Agencija za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek, Osijek, Hrvatska

Invaliditet i identitetne kategorije u dramama Tennesseeja Williamsa

Pitanja identiteta i identitetnih kategorija preokupacija su suvremenog društva. Koncept identiteta seže od pitanja „tko sam“ i „kako to postajem“ do „kome više uopće treba identitet“, a suvremeni je fenomen fascinacije identitetom postao možda čak zanimljivijim nego sam koncept identiteta. Mjesto i uloga književnosti u konceptima identiteta interpretira se na različite načine, a važan je segment reprezentacija invaliditeta u književnosti. Invaliditet se može promatrati kao psihička i fizička kategorija, ali i kao društveni i kulturni konstrukt, kao sam identitet. S gledišta invaliditeta može se promatrati svako odstupanje od norme i svaka različitost (Paternai Andrić, 2019). Značenje identitetnih kategorija i invaliditeta kao identitetne kategorije mijenja se ovisno o mjestu, vremenu, društveno-političkim, ekonomskim ili kulturnim okolnostima (Paternai Andrić, 2012). Književnost kao medij može poslužiti za oblikovanje etičkih i političkih reprezentacija identiteta i invaliditeta te može pomoći u osvješćivanju odnosa prema osobama s invaliditetom i invaliditetu samom (Paternai Andrić, 2012). U ovom će se radu istražiti kako autor Tennessee Williams pristupa likovima u svojim dramama *Staklena menažerija*, *Tramvaj zvan čežnja* i *Mačka na vrućem limenom krovu* s gledišta invaliditeta. Analizirat će se kako autor predstavlja likove s invaliditetom, kako ih doživljavaju i kako prema njima postupaju ostali likovi, tj. interakcija među likovima, kako sami likovi doživljavaju sebe i kako je to vidljivo u dramskom tekstu, kako se likovi nose sa svojom različitošću, jesu li je uopće svjesni i razmišljaju li aktivno o njoj. Ispitat će se u kojoj mjeri, ako uopće, autor seže za stereotipima, predrasudama i stigmatizacijom kada oblikuje likove osoba s invaliditetom. S antiesencijalističkog pristupa kategoriji identiteta, koji kategoriju identiteta vidi kao plastičnu, promjenjivu i nestabilnu te drži da je svaka stabilizacija identiteta tek privremena, analizirat će se dolazi li do nekih pomaka i transgresije u kategoriji identiteta likova s obzirom na koncepciju invaliditeta.

Ključne riječi: invaliditet, identitet, antiesencijalistički pristup, drama, Tennessee Williams

Disability and Identity Categories in the Plays of Tennessee Williams

Issues of identity and identity categories are one of the preoccupations of contemporary society. Identity is both a complex concept whose meanings range from “Who am I?” and “How do I become that?” to “Who needs an identity at all?”. A contemporary phenomenon of fascination with identity has become perhaps even more interesting than the concept of identity itself. The place and role of literature in identity concepts is interpreted in various ways, and representations of disability in literature are an important part as well. Disability can be viewed as a psychic and physical category, but also as a social and cultural construct, as an identity itself. Any deviation from the norm and any diversity can be observed from the point of view of disability (Paternai Andrić, 2019). The meaning of identity categories and disabilities as an identity category changes depending on place, time, socio-political, economic, or cultural circumstances (Paternai Andrić, 2012). Literature as a medium can serve to shape the ethical and political representations of identity and disability, and can help to raise awareness of persons with disabilities and disabilities themselves (Paternai Andrić, 2012). This paper will explore how the author Tennessee Williams approaches the characters in his plays *The Glass Menagerie*, *A Streetcar Named Desire* and *Cat on a Hot Tin Roof* from the aspect of disability. The author’s representation of characters with disabilities will be analysed, as well as how they are perceived and treated by other characters, i.e. the interaction between the characters, how the characters perceive themselves and how this is visible in the dramatic text, how the characters deal with their diversity, are they are aware of it at all, and whether they are actively thinking about it. The extent of the author’s usage of stereotypes, prejudices and stigmatization when shaping the characters of people with disabilities will be examined. From the anti-essentialist approach to the category of identity, which sees the category of identity as plastic, changeable and unstable, and holds that any stabilization of identity is only temporary, an analysis of whether there are any shifts and transgressions in the identity categories of the characters with respect to the concept of disability will be conducted.

Keywords: disability, identity, anti-essentialist approach, drama, Tennessee Williams

MARKO PRIBISALIĆ¹, ANĐELA PRIBISALIĆ², MARIJA VIDUČIĆ³

¹*Odjel za informatiku Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska*

²*Fakultet informatike u Puli, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, Hrvatska*

³*Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru, Zadar, Hrvatska*

Internet stvari kao pomoć studentima u nastavi s posebnim osvrtom na studente u nepovoljnijem položaju

Internet stvari koncept su koji se zasniva na tome da su sve stvari povezane s internetom. Tehnologija Internet stvari obuhvaća sva područja ljudskog življenja, pa tako i obrazovanje. Primjena tehnologije Internet stvari u obrazovanju donosi značajne prednosti kod studenata u nepovoljnom položaju u odnosu na tradicionalni sustav obrazovanja. Središnji je dio ovog rada primjena Internet stvari kao pomoći studentima u nepovoljnijem položaju te potreba integriranja Internet stvari u nastavu kako bi se poboljšalo i olakšalo učenje putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Analizom znanstveno-stručne literature te provedenim vlastitim istraživanjem predstavljen je pregled korištenja tehnologije Internet stvari u obrazovanju, s posebnim osvrtom na studente u nepovoljnijem položaju. Rezultati istraživanja ukazuju na to da su studenti koji su sudjelovali u istraživanju upoznati s prednostima korištenja tehnologije Internet stvari u obrazovanju i svi su oni mišljenja kako im ta tehnologija može pomoći u savladavanju raznih prepreka s kojima se susreću tijekom obrazovnog procesa. Rad također donosi i pregled glavnih prepreka koje stoje na putu k adekvatnom uvođenju tehnologije Internet stvari u obrazovanje, kao što su: usmjerenost tradicionalnom sustavu obrazovanja, nedostatak educiranog osoblja, zastarjela komunikacijska i tehnološka opremljenost učilišta, interoperabilnost informacijskih sustava, tehnologije i uređaja i sl.

Ključne riječi: Internet stvari, poteškoće u učenju, studenti u nepovoljnijem položaju, informacijsko-komunikacijska tehnologija, obrazovanje

Internet of Things as a Tool for Helping Students with a Focus on Disadvantaged Students

Internet of Things is a concept that is based on the fact that all things are connected to the Internet. The technology Internet of Things encompasses all areas of human life and also education. The use of the Internet of Things technology in education brings significant benefits to disadvantaged students compared to the traditional education system. In this paper, the focus is on the use of the Internet of Things to help disadvantaged students and the need to integrate the Internet of Things into teaching to improve and facilitate learning through information and communication technologies. By analyzing scientific-professional literature and carrying out our research, we present an overview of the use of Internet of Things technology in education, with special emphasis on disadvantaged students. Research results suggest that the students who participated in the research are familiar with the benefits of using the Internet of Things technology in education and they all think that the Internet of Things technology can help them overcome the various obstacles encountered during the educational process. The paper also provides an overview of the main obstacles to the adequate introduction of Internet of Things technology in education, such as: orientation to the traditional education system, lack of educated staff, obsolete communication and technological equipment of the institution, interoperability of information systems, technology and devices, and other similar issues.

Keywords: Internet of Things (IoT), learning disabilities, disadvantaged students, information and communication technology, education

NINA PUSTIĆ¹, GORAN LAPAT¹

¹Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Izazovi roditelja i staratelja djece sa sindromom Down u odgojno-obrazovnom sustavu

Upisom u školu dijete postaje zajednička briga škole i roditeljskog doma. Stoga već prvi susret sa školom treba kvalitetno osmisliti kako bi se dijete i roditelj osjećali prihvaćeni, kako bi se stvorili što bolji preduvjeti za ostvarenje zajedničkog cilja – imati sretno dijete i dobrog učenika. Rad opisuje izazove s kojima se susreću roditelji ili staratelji djece sa sindromom Down pri upisu u redovni predškolski i školski sustav. Nadalje, koliko su se institucije potrudile omogućiti djeci sa sindromom Down upis u redovni školski sustav te koliko su u integraciju djeteta sa sindromom Down involvirane osobe uložile truda. Kvalitativnom se analizom na prigodnom uzorku od 76 ispitanika jasno nameće nužnost senzibilizacije društva kao cjeline kako bi se toj djeci, ali i njihovim roditeljima ili starateljima olakšali izazovi koje nosi uključivanje u odgojno-obrazovni sustav. Cjeloživotnom edukacijom osoba koje su uključene u inkluziju i integraciju djece sa sindromom Down roditeljima i djeci bi se iste više-struko olakšale.

Ključne riječi: učenici sa sindromom Down, roditelji, odgojno-obrazovni sustav, integracija, inkluzija

Challenges of Parents and Guardians of Children with Down syndrome in the Education System

By enrolling in school, the child becomes a common concern of the school and the parental home. Therefore, the first encounter with the school should be well thought out in order to make the child and parent feel accepted, in order to create the best preconditions for achieving the common goal – to have a happy child and a good student. The paper describes the challenges faced by parents or guardians of children with Down syndrome's enrolment in mainstream preschools and schools. Furthermore, how much the institutions have tried to enable children with Down syndrome to enrol in the regular school system and how much effort has been put into integrating a child with Down syndrome will also be explored. A qualitative analysis on a convenience sample of 76 respondents clearly imposes the need to sensitize society as a whole to help these children, as well as their parents or guardians, face the challenges of inclusion in the educational system. The lifelong education of people involved in the inclusion and integration of children with Down syndrome would be greatly facilitated by parents and children.

Keywords: Down syndrome; parents, regular preschool and school system, integration, inclusion

IVANA RAŠIĆ¹, LUCIJA LEBIĆ¹, IVANA KLJAIĆ¹, GORDANA MIŠKOVIĆ¹

¹*Obiteljski koordinator – udruga za ranu intervenciju u djetinjstvu, Slavonski Brod, Hrvatska*

ReKo UKLJUČI! – prikaz projekta

ReKo UKLJUČI! socijalno je angažiran umjetnički projekt dviju udruga – OK-URID i Loco-Moto iz Slavanskog Broda. Regoč i Kosjenka likovi su poznate hrvatske spisateljice Ivane Brlić Mažuranić koja je živjela i stvarala bajke baš u Slavanskom Brodu. Regoč je div sniženog intelektualnog funkcioniranja, a Kosjenka je mala vila, bistra, brza i hiperaktivna. U bajci *Regoč* njihovo prijateljstvo i djeca spajaju dva zavažena sela u jedno. Upravo su zbog toga Regoč i Kosjenka izabrani za ovaj projekt čiji je cilj povezati svijet osoba s invaliditetom i svijet osoba bez invaliditeta. Lucija Lebić, mag. educ. lik. Kulture, osmislila je vizualne identitete likova, a u njihovoj izradi sudjelovale su osobe s invaliditetom. Likovi putuju i posjećuju različite organizacije Slavanskog Broda i šire. Kroz interakciju s djecom, mladima, posjetiteljima likovi šalju poruku da je INKLUZIJA, uključivanje i povezivanje, društvena vrijednost kojoj težimo. Projekt je pokrenut u ožujku 2019. i trajat će do travnja 2020. kada se održava Manifestacija *U svijetu bajki Ivane Brlić Mažuranić*. O putovanju Regoča i Kosjenke Udruga *Vilinput* napisat će priču koja će uz fotografije i crteže biti predstavljena u Muzeju Brodskog Posavlja u Slavanskom Brodu. Dolazak na 1. Međunarodnu znanstvenu i umjetničku konferenciju u Osijeku postaje dijelom projekta i jedno od mjesta koje su Regoč i Kosjenka na svom putovanju posjetili.

Ključne riječi: ReKo UKLJUČI!, socijalno angažiran umjetnički projekt, udruga OK-URID, Loco-Moto

ReKo INCLUDE! – project overview

REKO INCLUDE! socially engaged art project of the associations OK-URID and Loco-Moto from Slavonski Brod. Regoč and Kosjenka are two characters of the famous Croatian fairy tale Regoč that was written by Ivana Brlić Mažuranić who lived in Slavonski Brod. Regoč is a giant with low intellectual functioning and Kosjenka is a small fairy, who is smart, fast, and hyperactive. In the fairy tale friendship between Regoč, Kosjenka, and children merges two quarrelsome villages into one. That is why Regoč and Kosjenka were chosen as characters for this project, which aims to connect the world of people with disabilities and the world of people without disabilities into one. Lucija Lebić, mag. educ. art. cul created the visual identities of the characters, and people with disabilities participated in their creation. The characters travel and visit various organizations in Slavonski Brod and beyond. Through interaction with children, young people, visitors and others, ReKo sends the message that INCLUSION is a social value that we strive for. The project started in March 2019 and will last until April 2020 when the “Fairy tale World of Ivana Brlić Mažuranić” is held. The Vilinput Association will write a story about the journey of Regoč and Kosjenka, which will be presented with photographs and drawings at the Brodsko Posavlje Museum in Slavonski Brod. Presentation of the ReKo INCLUDE! at the 1st International Scientific and Art Conference in Osijek will become part of the project as one of the places Regoč and Kosjenka visited during their journey.

Keywords: REKO INCLUDE!, socially engaged art project, the associations OK-URID, Loco-Moto

BEA CAROLINA REMARK

kreativni terapeut pokretom i plesom, Bodman, Njemačka

Dostojanstvo, raznolikost: rad tijelom i ples

Ples i pokret za svakoga imaju različito značenje. Ples nastaje kada postajem svjestan svojih svakodnevnih pokreta i kvalitete vlastitih kretnji. Taj repertoar pokreta važno je razumjeti i pristupiti mu s dostojanstvom, kao i razumjeti probleme, prepoznati dosege i ograničenja koji stvaraju prostor za rast. Ova radionica govori o istraživanju upravo tih prostora. Osnova radionice je – osim rada tijelom, unutarnjeg oslušivanja i prisutnosti vlastitoga tijela i jezika pokreta – plesna i kontaktna improvizacija. Poseban naglasak stavlja se na treniranje percepcije u odnosu na samoga sebe, na prostornu svijest i u odnosu na skupinu. Istražujemo kako se zajednički jezik plesa i pokreta može razviti u skupini različitih ljudi. Iz moga unutarnjeg stava prema savršenstvu i nesavršenosti u filozofskom kontekstu, i na temu dostojanstva, uvijek ću ulaziti u dijalog sa skupinom. To je važan aspekt moga rada – s obzirom na društveno relevantna zbivanja u svijetu, u stvaranju plesnih i kazališnih predstava te radu s ljudima općenito, a otkriva se u činu dostojanstva. Ono se mora naći, uvijek i iznova. Klatno kretanja između brižnosti i predanosti.

Ključne riječi: rad tijela, ples, kontaktna improvizacija

Dignity, Diversity – Body Work and Dance

Dance and movement has a different meaning for each person. Dance is created there where I become aware of my everyday movements and my very own movement qualities. It is important to understand this repertoire of movements with dignity, and also to understand its problems, recognising limits and boundaries that create space and room for expansion. This workshop is about exploring these spaces. The basis is – besides body work, inner attentiveness, and presence of one's own body and movement language – dance and contact improvisation. Special emphasis is placed on the training of perception in relation to myself, on spatial awareness and in relation to the group. We explore how a common dance and movement language can be developed in a group of different people. From my inner attitude towards perfection and imperfection in the philosophical context and on the subject of dignity, I will always enter into dialogue with the group. This is an important aspect of my work – with regard to socially relevant developments in the world, in the creation of dance and theatre plays and working with people in general movement reveals itself in a moment of dignity. It must be found, always anew. A pendulum movement between attention and devotion.

Keywords: body work, dance, contact improvisation

BRANKA REŠETAR¹, IVANA TUČAK¹

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Autonomija osoba s duševnim smetnjama

Kada je Opća skupština Ujedinjenih naroda donijela Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom 13. prosinca 2006. godine, to je označilo prekretnicu u pogledu prava na autonomiju i slobodno donošenje odluka osoba s duševnim smetnjama. Konvencija nalaže državama potpisnicama da omoguće puno uživanje svih ljudskih prava osobama s invaliditetom te njihovo ravnopravno uključivanje u društvo, kao i pristup obrazovanju i kulturnom okruženju. Prema članku 12. Konvencije države stranke priznaju poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom te trebaju osigurati zaštitne mehanizme da mjere za ostvarivanje poslovne sposobnosti osoba s invaliditetom poštuju njihovu volju te sklonosti. Među temeljnim načelima Konvencije nalazi se poštovanje njihova urođenog dostojanstva i osobne autonomije podrazumijevajući i slobodu osobnog izbora te neovisnosti. Hrvatski Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama iz 2014. u tom duhu propisuje da lišenje poslovne sposobnosti ne znači ujedno i njihovu nesposobnost za davanje pristanka za primjenu određenog medicinskog postupka, nego se prije njegove primjene mora utvrditi i, u slučaju osobe lišene poslovne sposobnosti, sposobnost za davanje pristanka. Pravo na samoodređenje i slobodan izbor osoba s duševnim smetnjama, kao i ostala njihova prava i slobode, prema Zakonu o pravima osoba s duševnim smetnjama, mogu se ograničiti po propisanom zakonskom postupku ne samo radi zaštite drugih, što je uobičajena formulacija kod ograničenja ljudskih prava, nego se njihova sloboda izbora izričito može ograničiti i radi zaštite njih samih. Svrha je ovog rada razmotriti pitanje što podrazumijeva poštovanje autonomije osobe s duševnim smetnjama te koji su pravno i etički opravdani temelji njezina ograničenja. U tu će se svrhu kritički preispitati relevantni međunarodni ugovori, domaća pravna regulativa te znanstvena promišljanja.

Ključne riječi: ljudska prava, autonomija, osobe s duševnim smetnjama

Autonomy of People with Mental Disorders

The adoption of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, which took place on December 13th, 2006, was a breakthrough regarding the right to autonomy and free decision-making of people with mental disorders. The Convention obliges the signatory states to provide people with disabilities with full protection of all of their human rights, enable them equal inclusion into society and grant them access to education and the cultural environment. According to Article 12 of the Convention, the signatory states shall recognize the legal capacity of persons with disabilities and should ensure that measures for exercise of the legal capacity of persons with disabilities respect their will and affinities. Among the fundamental principles of the Convention, there is the respect for their inherent dignity and personal autonomy, including their freedom of personal choice and independence. In this light, the 2014 Croatian Act on the Protection of Persons with Mental Disorders stipulates that deprivation of their legal capacity does not automatically imply their incapacity to give consent for medical treatment. In case a person does not have legal capacity, it must be established whether she is capable of giving consent before starting any medical procedure. Pursuant to the mentioned Croatian Act, the right to self-determination and freedom of choice of persons with mental disorders, such as their other rights and freedoms, could be limited based on respective pending proceedings, not only for the sake of protection of others, which is ordinary formulation when it comes to restriction of human rights and is often present in human rights law, but also to protect themselves. This paper is aimed at exploration of the scope of autonomy of persons with mental disorders as well as the legal and ethical justifications of its limitation. For that purpose, the paper offers a critical approach to relevant international treaties, national legislation and scholarly literature.

Keywords: human rights, autonomy, people with mental disorders

BRANKA REŠETAR¹, NATAŠA LUCIĆ¹

¹Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Uključivanje osoba s invaliditetom u život zajednice – pravni okvir

UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (KPOI) prvi je međunarodni ugovor koji osobama s invaliditetom jamči neovisnost i život u zajednici. Pravo osoba s invaliditetom na neovisan život u zajednici (članak 19) ključno je za ostvarivanje svih ostalih prava iz Konvencije – poput prava na obrazovanje (članak 24), odnosno prava na sudjelovanje u kulturnom životu, to jest umjetnosti (članak 30). Povelja o ljudskim pravima Europske unije također podiže pravo osoba s invaliditetom na život u zajednicu, njihovu inkluziju i participaciju u društvu na najvišu legislativnu razinu. Unatoč navedenim jamstvima na međunarodnoj i europskoj razini inkluzija osoba s invaliditetom u zajednicu nije zadovoljavajuća. U ovom se radu najprije prikazuje pravni okvir koji obvezuje Republiku Hrvatsku na inkluziju osoba s invaliditetom u zajednicu, kao i na poštivanje njihova prava na obrazovanje te sudjelovanje u kulturnom životu, odnosno umjetnosti. U drugom dijelu rada prikazuju se nužni koraci koji se državama članicama EU-a predlažu poduzeti s ciljem uspješne i potpune inkluzije osoba s invaliditetom u zajednicu, a uključujući i ostvarivanje njihova prava na obrazovanje te sudjelovanje u umjetnosti.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, pravni okvir, inkluzija, umjetnost

Rights of People to Live Independently and Be Included in the Community – Legal Framework

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) is the first international human rights treaty which regulates the right of people with disabilities to live independently and to be included in community. The right of people with disabilities to live independently in community (article 19) is crucial for implementation of all other rights prescribed under the CRPD, such as the right to education (article 24) and the right to participate in cultural life, recreation, leisure and sport (article 30). The Charter of Fundamental Rights of the European Union also recognizes the right of persons with disabilities to benefit from measures designed to ensure their independence, social and occupational integration and participation in the life of the community (article 26). However, gaps between the promise of the CRPD, as well as the EU Charter and reality on the ground still remain. In the first part of the presentation the author will show the legal framework and international obligations of the Republic of Croatia relating to the right of people with disabilities to live independently in the community, as well as their rights to education and participation in cultural life. At the second part, the author will highlight necessary steps that should be taken by EU states with an aim of successful inclusion of people with disabilities into community including enforcement of their rights to education and participation in cultural life.

Keywords: persons with disabilities, legal framework, inclusion, art

BILJANA RODIĆ¹, RUŽICA TOKIĆ ZEC¹, MAJA BRUST NEMET¹

¹Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Stavovi učenika razredne nastave prema inkluziji i sociometrijski status učenika s teškoćama u razvoju

Većina osoba s teškoćama u razvoju suočava se s nejednakostima i diskriminacijom u zdravlju, prijevozu, zapošljavanju, ali i u odgoju i obrazovanju. Inkluzivnim ozračjem omogućava se učenicima s teškoćama u razvoju ostvarenje svih prava u području odgoja i obrazovanja. Uspješna praksa inkluzije podrazumijeva odgovaranje na interese pojedine djece, poštivanje individualnih mogućnosti i potreba te djece kao i izgradnju pozitivnih stavova svih sudionika tog procesa, dok negativni stavovi prema inkluziji učenika s teškoćama u razvoju mogu predstavljati jednu od glavnih prepreka njezina ostvarenja. Cilj je rada utvrditi stavove učenika prema inkluziji i sociometrijski status učenika s teškoćama u razvoju. Ispitano je 43 učenika od kojih su dvoje učenici s teškoćama u razvoju u dvama odjelima razredne nastave jedne slavonske osnovne škole. Sociometrijskim istraživanjem utvrdili su se položaji učenika s teškoćama u razvoju u razrednim odjelima, a potom su se analizirali stavovi učenika s obzirom na kognitivne, emocionalne i konativne komponente. Kognitivne komponente sadržavale su saznanja o učenicima s teškoćama u razvoju, kao i o njihovim inkluzivnim potrebama, emocionalne komponente osjećaje ili afekte koji su u vezi s tim učenicima, dok su se konativne komponente odnosile na učenikovu spremnost na ponašanje u skladu s vlastitim stavom. Rezultati su istraživanja pokazali da su stavovi učenika razredne nastave prema inkluziji učenika s teškoćama u razvoju pozitivni i ne razlikuju se od stavova samih učenika s teškoćama čiji je sociometrijski status u oba razredna odjela relativno povoljan i ne odstupa od sociometrijskog statusa drugih učenika.

Ključne riječi: inkluzija, sociometrijski status, učenici s teškoćama u razvoju, škola

Attitudes of Primary School Pupils towards Inclusion and Sociometric Status of Pupils with Disabilities

Most people with disabilities face inequalities and discrimination in healthcare, transportation, employment, but also in education. An inclusive atmosphere enables pupils with disabilities to exercise all their rights in the field of education. A successful inclusion practice involves responding to the interests of individual children, respecting the individual opportunities and needs of those children, as well as building positive attitudes of all participants in the process, while negative attitudes towards inclusion of pupils with disabilities may be one of the main obstacles to achieving it. The aim of this paper is to determine pupils' attitudes towards inclusion and the sociometric status of pupils with disabilities. 43 students were examined, two of them were students with disabilities in two classes of one elementary school in Slavonia. Sociometric research has identified the positions of pupils with disabilities in the classroom, and then analyzed pupils' attitudes with regard to cognitive, emotional, and conative components. Cognitive components included learning about pupils with disabilities as well as their inclusive needs, emotional components included feelings or affects related to those pupils, while the conative components were related to pupils' willingness to behave according to their own attitude. The results of the research have shown that the attitudes of pupils towards inclusion of pupils with disabilities are positive and do not differ from the attitudes of pupils with disabilities whose sociometric status in both classes is relatively favourable and does not deviate from the sociometric status of other pupils.

Keywords: inclusion, sociometric status, pupils with disabilities, school

KSENIJA ROMSTEIN

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Od čega boluje Antuntun, a od čega Grga Čvarak? Socijalno poželjna ponašanja djece i praksa hiperdijagnosticiranja u ranom i srednjem djetinjstvu

Egzistencijalni materijalizam, prisutan u (pseudo)inkluzivnoj praksi pojedinih srednjoeuropskih društava, unutar kojega se prava djece s teškoćama mogu realizirati samo ako se formalno utvrdi postojanje razvojnih odstupanja, dovodi do pojave porasta broja djece koja „dobivaju dijagnozu“ već u predškolskoj dobi. O porastu broja djece i učenika s teškoćama u Republici Hrvatskoj govore statistički podatci, no uzroci tom fenomenu ostaju izvan fokusa pozornosti akademske zajednice. Tomu dodatno doprinosi paradigma separacije i paralelizma znanosti i prakse, nedovoljne praktične kompetentnosti znanstvenika, kao i izostanak sustava rane intervencije, diferencijalno-dijagnostičkih procedura te nedovoljan broj standardiziranih mjernih instrumenata kojima bi se objektivizirale procjene razvojnih statusa djece. Uzimajući u obzir kako se napretkom medicine mijenjaju određena epidemiološka kretanja, treba naglasiti da se unatrag pet godina javlja institucionalna praksa atribucije razvojnih odstupanja koja doprinosi statističkom porastu broja djece s teškoćama u razvoju. Naime, praksa kliničke procjene djece koja ne postižu akademski uspjeh u okviru unimodalne distribucije i/ili koja iskazuju otežanu samoregulaciju, a koju iniciraju odgojno-obrazovne institucije, polako utječe na statističko povećanje broja djece i učenika s teškoćama u razvoju. U prilog tomu govore statistički podatci zapadnih i skandinavskih zemalja u kojima je postotak djece i učenika s teškoćama u razvoju koji imaju programske prilagodbe stabilan i iznosi između 5% i 10%, dok je u Hrvatskoj broj djece s teškoćama u konstantnom porastu te trenutno više od 90% djece s teškoćama ima prilagodbu programa odgoja i obrazovanja. Stoga valja promisliti u kojoj mjeri postojeći sustav odgoja i obrazovanja atribuiraju teškoće u razvoju te snižava li se na taj način mogućnost daljnjeg obrazovanja djece prema visokoškolskim razinama? I, još važnije, nameće se moralno-etičko pitanje prava na primjerenu podršku u redovnom okruženju bez formalne kliničke procjene razvojnog statusa, o kojem trebaju podjednako razmisliti praktičari, kliničari i znanstvenici.

Ključne riječi: ontogeneza razvojnih teškoća, klinička procjena razvojnog statusa, odgoj i obrazovanje, inkluzija, prava djece

What's Wrong with Antuntun, and What's the Deal with Grga Čvarak? Children's Socially Desirable Behaviours and Praxis of Overdiagnosis in Early and Middle Childhood

Existential materialism, present in middle European societies' (pseudo)inclusive practice, within whom the rights of children with disabilities can be delivered only through formal assessment of developmental delay, led to an increasing number of children "with diagnosis" starting from early childhood. Arguments about an increasing number of children and pupils with disabilities in the Republic of Croatia are supported through statistical data on national level, yet this phenomenon remains outside the focus of the academic community. Paradigm of separation and parallelism of science and practice, insufficient practical competence of scholars, as well as absence of early intervention systems, lack of differential diagnostic procedures, and lack of standardized tests for objective assessment of child's developmental status, all contribute to this problem. Considering that progress of medicine changed certain epidemiological tendencies, it is important to emphasize that within the last five years, institutional practice of attributing disability emerged, contributing to statistical growth of children with disabilities. Namely, praxis of clinical assessment of children's underachievement within the unimodal distribution and/or clinical assessment of children who have difficulties in self-regulation, initiated by the educational institutions, slowly influenced overall statistical data. Statistical data in western European and Scandinavian countries suggests stable number of children with IEPs, between 5% and 10%, while in Croatia the number of children with IEPs is increasing, so at this point more than 90% of children with disabilities have IEPs. Therefore, it is important to scrutinize the extent in which the present system of education attributes disabilities to children, and whether this kind of practice contributes to lowering the chance of higher education for children? And more importantly, the moral-ethical question of the child's right to adequate support in mainstream context without formal clinical assessment of its developmental status has emerged, which is a call for cooperation between practitioners, clinicians and scientists.

Keywords: ontogenesis of disability, clinical assessment of developmental status, education, inclusion, children's rights

MIRNA SABLJAR¹, ANA STANKOVIĆ²

¹*Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska*

²*Glazbena škola Franje Kuhača u Osijeku, Osijek, Hrvatska*

Metodičko-didaktičko strukturiranje nastave klavira za slijepce i slabovidne osobe

Sukladno Deklaraciji o pravima osoba s invaliditetom koja naglašava kako osobe s invaliditetom imaju pravo na ravnopravno sudjelovanje u kulturnom, znanstvenom, obrazovnom, političkom i drugim oblicima društvenog života jasno je kako imaju i pravo sudjelovati u programima glazbenog obrazovanja. U Republici Hrvatskoj postoji sustav javnih glazbenih škola u koje se upisuju glazbeno darovita djeca, a mogu ih upisati i glazbeno darovita djeca s nekim oblikom invaliditeta. Za oblikovanje nastavnog procesa i izvođenje nastave odgovorni su nastavnici koji u radu s takvim učenicima trebaju biti posebno i drugačije metodičko-didaktički kompetentni, kako u teorijskoj skupini predmeta, tako i posebno u nastavi sviranja instrumenta. Rad se bavi problematikom uključivanja u nastavu sviranja klavira glazbeno darovitih učenika s oštećenjima vida. Za izvođenje nastave odgovorni su nastavnici, stoga je cilj rada prikazati posebnosti u metodičko-didaktičkom strukturiranju nastave klavira za slijepce i slabovidne osobe te iskazati kompetencije koje trebaju imati nastavnici klavira za izvođenje nastave klavira slijepim i slabovidnim osobama. Osim uobičajenih nastavničkih i glazbenih kompetencija nastavnici moraju imati i specifične kompetencije koje se odnose na poznavanje i korištenje Braillove glazbene notacije, ali jednako tako i za drugačije strukturiranje nastavnog procesa te prilagodbe nastavnih sadržaja slijepim i slabovidnim učenicima. Sukladno tomu u ovom će se radu prikazati neke posebnosti u oblikovanju nastave klavira za slijepce i slabovidne osobe, kao prilog pedagogiji sviranja klavira te kao prilog većoj i boljoj uključivosti osoba s oštećenjima vida u programe glazbenih škola, odnosno sviranja klavira.

Ključne riječi: nastava klavira, slijepce osobe, slabovidne osobe, metodika, didaktika

Methodic-didactic Structure of Piano Class for the Blind and Purlblind

In accordance with the Declaration on the Rights of Disabled Persons, which emphasizes how persons with disabilities have the right to equal participation in cultural, scientific, educational, political and other forms of social life, it is clear that they have the right to participate in music education programs. The Republic of Croatia supports a system of public music schools to which musically gifted children are admitted, but they are also available to musically gifted children with some form of disability. The teachers are the ones responsible for shaping the teaching process who, by working with such students, have to possess a set of different methodic-didactic competences, not only in the theoretical group of subjects but especially in the instrument playing classes. This work deals with the problems of inclusion of musically gifted students with sight impairments into piano classes. Teachers are the one responsible for conducting the class, so the aim is to show the specialities in the methodic-didactic structuring of piano classes for the blind and purblind, as well as emphasize the competences required to perform piano classes to blind and purblind persons. Other than the usual teacher and music competences, piano teachers must possess certain competences dealing with knowledge and use of the Braille music, but also the competences for different structuring of the teaching process and adapting the teaching content to blind and purblind students. Following the aforementioned, this work will showcase some of the specialities in forming piano classes for the blind and purblind, as a contribution to piano class pedagogy and as a contribution to bigger and better inclusiveness of blind and purblind persons into music school programs, i.e. piano playing.

Keywords: piano class, blind persons, purblind persons, methods, didactics

MIRELA SKELAC¹, SNJEŽANA LUSTIG¹, LJILJANA MARINJAK²

¹Agencija za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek, Osijek, Hrvatska

²Osnovna škola „Ladimirevci“, Ladimirevci, Hrvatska

Kroz umjetnost do inkluzije

Poticati izražavanje učenika kroz različite plesne, likovne i filmske aktivnosti te omogućiti ravnopravan tretman nadarenih, prosječnih učenika i djece s teškoćama u razvoju u suvremenom društvu cilj je projekta Mažoretkinja grada Valpova – Smotra plesnog i likovnog stvaralaštva „Veseli ritam pokreta“. Socijalna inkluzija izvrsno se provodi kroz spomenuti projekt u kojem se, uz izniman trud voditelja plesnih, likovnih i filmskih skupina, promovira dječje stvaralaštvo i kreativnost. Učinjen je velik iskorak s ciljem razvoja inkluzivnog društva u kojem velika angažiranost sudionika odgojno-obrazovnog procesa omogućuje učenicima s različitim teškoćama osjećaj uspjeha kroz različite oblike stvaralaštva. U likovnim radovima u kojima se aktualizira problem plesnog pokreta učenici svoju stvaralačku originalnost izražavaju neočekivanim likovnim rješenjima, neobičnim povezivanjem i maštom. U plesnom izražavanju razvijaju osjećaj za sklad pokreta, osjećaj za ritam i neophodnu suradnju. Snimanjem smotre videokamerama omogućuje se učenicima stvaranje i uređivanje videozapisa te njegovo prenošenje na DVD. Bez obzira na to jesu li učenici integrirani u redovne razredne odjele ili su učenici u posebnim odjelima sudjelovanje u izvannastavnim ili izvanškolskim aktivnostima u kojima se promiču likovne, plesne i filmske aktivnosti može pridonijeti njihovoj socijalnoj inkluziji.

Ključne riječi: socijalna inkluzija, stvaralaštvo, umjetnost

Through Art to Inclusion

Encouraging students to express themselves through various dance, art, and film activities and to enable equal treatment of gifted, average, and children with disabilities in the contemporary society is the aim of the project called The Dance and Fine Arts Festival “The cheerful rhythm of movements”, implemented by the majorettes of the City of Valpovo. Social inclusion is being excellently implemented through the aforementioned project, which promotes children’s creativity through the extraordinary efforts of the leaders of dance, art, and film groups. A major step forward has been made with the aim of developing an inclusive society in which high involvement of participants in the educational process enables students with different difficulties to feel successful through different forms of creativity. In fine arts works, where the problem of the dance movements is actualized, students express their creative originality through unexpected artistic solutions, unusual connections and imagination. Through dancing they develop the sense of harmony of movements, the sense of rhythm and the necessary cooperation. Recording with video cameras allows students to create and edit videos and upload them to DVD. No matter if the students are integrated into regular classes or are in special classes, participating in extracurricular or out-of-school activities that promote fine arts, dance, and film can contribute to their social inclusion.

Keywords: social inclusion, creativity, art

JASMINA SOČO¹, LANA ZRNIĆ¹

¹Filozofski fakultet Sveučilšta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Usluge i pomagala za studente s invaliditetom u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Kako bi omogućila jedno od temeljnih ljudskih prava, pravo na obrazovanje, Knjižnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu od akademske godine 2015./2016. nudi studentima s invaliditetom besplatnu uslugu prilagodbe literature, ovisno o njihovim specifičnim potrebama (slijepi ili slabovidni studenti, studenti s problemom čitanja crnog tiska, motorika...). U izlaganju/posteru prikazat će se statistički podaci – koliko je zaprimljeno i obrađeno zahtjeva za literaturom, sam proces prilagodbe i tehnologija. Osim prilagodbe literature Knjižnica Filozofskog fakulteta studentima nudi i pomagala koja omogućavaju samostalno korištenje građe (npr. elektronička povećala, stalak), o kojima će također biti riječi. Cilj je usluga i pomagala Knjižnice poboljšanje uvjeta studiranja studenata s invaliditetom.

Cljučne riječi: Knjižnica Filozofskog fakulteta, studenti s invaliditetom, prilagodba literature, pomagala

Services and Tools for Helping Students with Disabilities in the Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb

In order to provide one of the fundamental human rights, the right to education, Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb has been offering, since the academic year of 2015/2016, free of charge literature adaptation to students with disability, depending on their specific needs (blind or visually impaired students, students who cannot read black print on white paper, students with motor disorders...). The lecture will present statistical data – how many requests for literature adaptation were received and processed, the process of adaptation itself and the technology. In addition to literature adaptation, Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences also offers equipment enabling students to use library resources on their own (for e.g. electronic magnifiers, reading racks), which will also be covered. Library services and equipment serve the purpose of improving the conditions for students with disabilities.

Keywords: Library of the Faculty of Humanities and Social Sciences, students with disabilities, literature adaptation, equipment

IDA SOMOLANJI TOKIĆ¹, TANJA DUMENČIĆ¹

¹Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska

Stavovi studenata, budućih odgajatelja, o inkluziji djece s oštećenjima sluha u redovite vrtičke programe

Konvencija o pravima djeteta (1989), kao i UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (2006), naglašava važnost prava na pristup obrazovanju kao temeljnog ljudskog prava svake osobe. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje predstavljaju prvu institucionalnu odgojno-obrazovnu razinu koja treba biti otvorena za svu djecu. Također, u skladu s preporukama Vijeća Europske unije (2019), a temeljeno na suvremenim teorijskim postavkama o višestrukoj dobrobiti za dijete, sve države članice Europske unije obvezale su se na povećanje obuhvaćenosti djece ranim i predškolskim odgojem i obrazovanjem. Jedan od temeljnih dokumenata ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj, Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2015), kroz svoja načela, vrijednosti i ciljeve nedvojbeno ukazuje na uvažavanje svih individualnih potreba i posebnosti sve djece. Međutim, kada o individualnim potrebama djeteta govorimo u kontekstu invaliditeta, tada nerijetko na vidjelo izlaze poteškoće praktičara u ostvarivanju kurikuluma u praksi. Osnovno pitanje koje se pri tome nameće jest sljedeće: u kojoj mjeri oživotvorenje kurikuluma ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u praksi poštuje one individualne potrebe djeteta koje izlaze iz okvira prosjeka? Upravo će se iz tog razloga ovaj rad baviti razumijevanjem svih načela, vrijednosti i ciljeva kurikuluma, odnosno razumijevanjem individualnih potreba djeteta s naglaskom na inkluziju djece s oštećenjima sluha u dječjem vrtiću. Percepcija djece s oštećenjima sluha kao osoba s deficitom prečesto onemogućava odrasle osobe na usmjeravanje na ona područja u kojima dijete može ravnopravno i aktivno sudjelovati. Cilj je ovog rada istražiti stavove studenata završnih godina sveučilišnog preddiplomskog studija ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Osijeku i Slavanskom Brodu, budućih odgajatelja u dječjim vrtićima, o inkluziji djece s oštećenjima sluha u redovite vrtičke programe te istražiti studentsko razumijevanje individualnih potreba djeteta. Rezultati istraživanja mogu prvenstveno pomoći u oblikovanju studijskih sadržaja.

Ključne riječi: dječji vrtić, kurikulum, oštećenje sluha, stavovi, studenti

Outside the Comfort Zone – Pre-service Kindergarten Teachers' Attitudes about Inclusion of Children with Hearing Impairment in Kindergarten

The Convention on the Rights of the Child (1989) and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006) emphasize the right to access education as a fundamental human right of every person. Early and pre-school education is the first institutional level of educational system that should be open to all children. Also, in line with the recommendations of the Council of the European Union (2019), and based on contemporary literature about multiple benefits for children's overall wellbeing, all Member States of the European Union are committed to increasing the coverage of children in the system of early and pre-school education. One of the basic documents of early and pre-school education in the Republic of Croatia, the National Curriculum for Early and Pre-school Education (2015), through its principles, values and goals, undoubtedly indicates the respect for all individual needs of all children. However, when we talk about the individual needs of the child in the context of disability, then the difficulties of practitioners with the implementation of the curriculum in practice are often revealed. The basic question that arises is to what extent does the implementation of the early and pre-school curriculum in practice respect those individual needs that are beyond the average? This paper will address the understanding of curriculum principles, values, and goals as well as the understanding of 'the individual needs of the children' with an emphasis on the inclusion of children with a hearing impairment in kindergarten. Children with a hearing impairment are too often perceived through a deficit model which makes it impossible for adults to focus on those areas where children can participate equally and actively. The aim of this paper is to investigate the attitudes of undergraduate students (final year) of early and pre-school education in Osijek and Slavonski Brod towards the inclusion of hearing impaired children in regular kindergarten programs, and to explore the student's understanding of the individual needs of the child. The research results can primarily help to shape the university curriculum that is being offered to students.

Keywords: kindergarten, curriculum, hearing impairment, attitudes, students

GORANKA STANIĆ

Škola primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek, Osijek, Hrvatska

Kreativnost i sporazumijevanje

Dugogodišnje iskustvo rada s učenicima profesorice mentorice te profesorice savjetnice autorica u ovom radu sublimira u aktualnu i kompleksnu temu kreativnosti na način da je istražila koje sve funkcije ljudskog organizma, intelektualne, kognitivne, misaone te druge sposobnosti pojedinca utječu na njegovu kreativnost. U tom smislu autorica upravo kreativnost poima jednim od temeljnih oblika stvaranja i mišljenja svakog od nas. U radu središte stavlja na neke od načina sporazumijevanja kao što su govor, jezik i pismo te ih povezuje s važnosti i mogućnostima percepcije različitim čovjekovim osjetilima, posebnu vrijednost pridajući upravo vježbama koje interaktivno provodi sa sudionicima različitih kreativnih radionica. Predrasude pri opažanju, naučeno ponašanje i ini stereotipi prepoznati su kao pogreške u sporazumijevanju te se sudionicima preko zadataka i vježbi otvaraju mogućnosti za nove komunikacije i razumijevanje, ukazujući i na kreativna rješenja koja nisu uobičajena, a odgovaraju postavljenom zadatku. Područja svakodnevnog života koja ovo istraživanje obuhvaća jesu informatika, glazba, književnost, gramatika, likovni govor, prometni znakovi, govor odjeće, govor slijepih, govor gluhih, glazbeni govor i pismo. Drugim riječima, bezbroj mogućnosti za kreativno sporazumijevanje kojima se svakodnevno služimo, a da ih kao takve nismo u potpunosti osvijestili. Autorica naglašava kako su neke od najkreativnijih osoba koje su ikada stvarale u umjetnosti također bile osobe s invaliditetom i to ih u njihovoj kreativnosti nije ograničavalo, a njihovim se ostvarenjima divimo i danas.

Ključne riječi: kreativnost, sporazumijevanje, govor, jezik, pismo

Creativity and Communication

Many years of experience in working with students, as a teacher mentor and professor advisor, the author sublimates in the current and complex topic of creativity by exploring all the functions of the human body. Intellectual, cognitive, thought, and other abilities of the individual affect his creativity. In this sense, the author understands creativity as one of the basic forms of creation and thinking of each of us. In her work, she focuses on some of the ways of communication such as speech, language and writing and connects them with the importance and possibilities of perception to different human senses, attaching particular value to the exercises in which she interacts with participants in different creative workshops. Perceived prejudices, learned behaviours and other stereotypes are recognized as errors in communication and, through tasks and exercises, opportunities for new communication and understanding are opened up to participants, pointing to creative solutions that are not common but appropriate to the task at hand. The areas of everyday life covered by this research are informatics, music, literature, grammar, visual speech, road signs, clothing speech, speech of the blind, speech of the deaf, musical speech, and writing. In other words, the myriad of creative communication opportunities we use on a daily basis without being fully aware of them. The author points out that some of the most creative persons who have ever created in art were also disabled people, which did not limit them in their creativity, and whose achievements we admire today.

Keywords: creativity, communication, speech, language, writing

VLASTA SVALINA

Ekonomska i upravna škola Osijek, Osijek, Hrvatska

Poučavanje stranog jezika u inkluzivnoj suvremenoj školi

Raditi u inkluzivnoj školi zahtijeva određene promjene za nastavnike, ali i različite mogućnosti za djecu s poteškoćama u razvoju. To se ne odnosi samo na stavove nastavnika, nego i na vršnjačke stavove prema njihovim poteškoćama u razvoju. Postoji puno načina kako unaprijediti kompetencije i vještine djece te kako ih socijalizirati s vršnjacima. Danas je puno teže biti „drugačiji“ nego ikada prije jer današnji učenici nemaju milosti prema nekom tko je drugačiji. Nastavnici su ti koji bi trebali obrazovati učenike da uključe učenike s poteškoćama u svoje „grupe“ i da im pomognu da postanu članovi razreda, članovi inkluzivne škole. Jedna je od prihvaćenih mogućnosti mobilno učenje koje na različite zabavne načine ne poučava samo strani jezik, nego i obrazuje. Mobilno učenje je učenje uz pomoć pametnih telefona i pristupom internetu uz nastavnika koji je metodički i didaktički educiran za korištenje tog alata u obrazovanju.

Ključne riječi: djeca s poteškoćama u razvoju, inkluzivna škola, mobilno učenje

FLT in an Inclusive School Culture

Working in an inclusive school demands certain changes for teachers and different opportunities for disabled children. This involves not only teachers' attitudes but also peers' attitudes towards children with disabilities. There are many ways to improve competences and skills of disabled children and to socialize them with their classmates. It is harder today to be „different“ than before because students have no mercy when seeing somebody different. Teachers are here to educate the students to involve the disabled into students' „groups“, to help them study, and try to help them to become the members of the class, the members of an inclusive school. One of the major accepted methods is mobile learning which enables different amusing activities for all learners of foreign languages and especially disabled ones. Mobile learning is learning with a smart phone and internet access, with a trained teacher who knows how to use this valuable tool in education.

Keywords: disabled children, inclusive school, mobile learning

KATARINA ŠARČEVIĆ IVIĆ-HOFMAN¹, ANDREA BENZON MILIĆ², NATAŠA ČOŠIĆ³

¹Osnovna škola Milan Amruš, Slavonski Brod, Hrvatska, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

²Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

³Osnovna škola Milan Amruš, Slavonski Brod, Hrvatska

Obrazovna politika prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom

Obrazovna politika prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom može se kreirati prema tri modela: medicinski model, socijalni model i model ljudskih prava. U Republici Hrvatskoj i dalje je prisutan medicinski model, što se posebno vidi prilikom uključivanja djece s teškoćama u razvoju u predškolske, osnovne i srednjoškolske ustanove jer se djeca promatraju kroz svoje teškoće u razvoju, svrstavaju se u pojedine kategorije te se prema tome predlaže odgovarajući oblik obrazovanja. Jedno je od osnovnih načela obrazovne politike u demokratskim društvima osigurati svim članovima zajednice pristup svim stupnjevima obrazovanja i omogućiti im uvjete za uspješno cjeloživotno obrazovanje. Obrazovanje djece s teškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom treba biti u skladu s daljnjim zapošljavanjem i uključivanjem u zajednicu. U skladu je s tim u obrazovnoj politici potrebno primjeniti model koji se temelji na ljudskim pravima, usmjeren na dostojanstvo osoba s invaliditetom. Rad je temeljno pravo svih ljudi, pa tako i osoba s invaliditetom, čime pojedinac osigurava materijalnu i socijalnu neovisnost te zadovoljava osobne potrebe za samoaktualizacijom. Mogućnost svake osobe da se brine o sebi, da bude koristan/na, da se dokazuje kroz rad jednako je važna, ili čak i važnija od ostalih čimbenika kojima se ostvaruje ravnopravnost svih članova društva. Cilj je ovog rada ukazati na to da u Hrvatskoj i dalje prevladava medicinski model, kako kroz uključivanje djece s teškoćama u razvoju u predškolske ustanove i njihovo daljnje obrazovanje, tako i kasnije kroz zapošljavanje osoba s invaliditetom.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, osobe s invaliditetom, obrazovna politika, temeljno pravo ljudi, dostojanstvo osoba s invaliditetom

Education Policy for Children with Developmental Disabilities and Adults with Disabilities

Educational policy for children and all persons with disabilities is designed with three models: the medical model, the social model and the human rights model. The medical model is still present in the Republic of Croatia, which is especially evident in the inclusion of children with disabilities in preschool, primary and secondary schools. Furthermore, children are being watched through their developmental disabilities, and classified into categories and according to that a suitable form of education should be proposed. One of the basic principles of educational policy in democratic societies is to provide to all members of the community an access to all levels of education and to provide them with conditions for successful lifelong learning. The education of children with disabilities and all others with physical dysfunction and disability as well, should be consistent with continued employment and their full inclusion in the community. Accordingly, in education policy, it is necessary to apply “human rights-based model”, focused on the dignity of persons with disabilities. Work is a fundamental right of all people, including people with disabilities, and thereby, with that right, individuals are ensuring material and social independence and satisfying personal needs for self-actualization. Each person’s ability to take care of themselves, to be useful and to prove it through work is equally important or even more important than other factors that bring about equality for all members of society. Each person’s ability to take care of itself, to be useful and to prove it through work is equally important or even more important than other factors that bring about equality for all members of society. The aim of this paper is to point out the importance that the “medical model” is still present in Croatia, both through the inclusion of children with disabilities in preschools and their further education and later through the employment of persons with disabilities.

Keywords: children with disabilities, people with disabilities, educational policy, fundamental rights of people, dignity of persons with disabilities

MARIJANA ŠEGO

Pravni fakultet Osijek, Osijek, Hrvatska

Djeca s poteškoćama u razvoju – pristup pravosuđu i jednakost u sudskim postupcima

Prošlo je 30 godina od donošenja Konvencije o pravima djeteta koja je svojim odredbama učinila da prava djece postanu sastavni dio ukupnog pravnog poretka. Nizom međunarodnih i europskih dokumenata nastoji se osigurati primjena i uvažavanje prava djece. Člankom 12. jamči se svakom djetetu pravo na izražavanje mišljenja, što je posljedično dovelo do izmjene statusa djeteta u postupku, pa i razvoja procesnih prava djeteta. Sve veći značaj daje se pravu djeteta na izražavanje mišljenja. Konvencija o pravima djeteta i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom omogućuju stvaranje punog pravnog okvira koji osigurava pristup djece (pa i one s poteškoćama u razvoju) pravosuđu. Pristup pravosuđu jedno je od temeljnih ljudskih prava, svjesni smo da se osobe s invaliditetom suočavaju s preprekama u ostvarivanju svojih prava. Ovaj rad pokazuje način na koji se te prepreke nastoje otkloniti i kako se omogućuje ostvarivanje prava na pristup pravosuđu i prava da se njihov glas čuje.

Ključne riječi: prava djece, osobe s invaliditetom, pristup pravosuđu, jednakost

Children with Disabilities – Access to Justice and Equality in Court Proceedings

It has been 30 years since the adoption of the Convention on the Rights of the Child, which made its provisions an integral part of the overall legal order. Many international and European documents seek to ensure that the rights of children are enforced and respected. Article 12 guarantees to every child the right to express an opinion, which in turn has led to a change in the status of the child in the proceedings, and also to the development of the child's procedural rights. Increasing importance is given to the right of the child to express an opinion. The Convention on the Rights of the Child and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities make it possible to create a full legal framework that ensures access to justice for children (including those with disabilities). Access to justice is one of the fundamental human rights, we are aware that persons with disabilities face obstacles when exercising their rights. This paper demonstrates how these obstacles should be eliminated and how to enable the right of access to justice and the right to be heard.

Keywords: children's rights, people with disabilities, access to justice, equality

TIHANA ŠKOJO¹, MIHAELA GJOKA²

¹*Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska*

²*Gimnazija Matije Antuna Reljkovića, Vinkovci, Hrvatska*

Primjena nastavnih strategija u poučavanju učenika s teškoćama u nastavi Glazbene kulture

Uspješna inkluzija učenika s teškoćama u nastavi Glazbene kulture kao preduvjet uspjeha pretpostavlja kompetentne nastavnike koji sukladno učenikovim mogućnostima i afinitetima te utvrđenim odgojno-obrazovnim ishodima kreativno oblikuju nastavne strategije. U radu se prikazuje istraživanje ostvareno s ciljem utvrđivanja strategija koje nastavnici koriste u poučavanju učenika s teškoćama u nastavi Glazbene kulture. Analiza rezultata ukazuje na razvidan metodički i didaktički pluralizam prilikom strukturiranja nastave Glazbene kulture, kreiran sa svrhom što je moguće kvalitetnijeg ostvarivanja nastavnog cilja i uspješnije inkluzije učenika s teškoćama. Nastavnici zaključno utvrđuju kako je osmišljavanje učinkovitih nastavnih strategija, u kojima su implementirane potrebne didaktičke i metodičke prilagodbe, složen i zahtjevan zadatak te aktualiziraju potrebu za stjecanjem dodatnih kompetencija.

Ključne riječi: nastava Glazbene kulture, nastavne strategije, nastavnici, učenici s teškoćama

Implementation of Teaching Strategies in Teaching Music Culture to Students with Disabilities

A successful inclusion of students with learning disabilities in Music Culture, as a precondition for success, presupposes competent teachers who, in accordance with the students' abilities and affinities and defined educational outcomes, creatively design teaching strategies. This paper presents a research conducted to identify strategies that teachers of Music Culture use to teach students with learning difficulties. The analysis of results indicates a clear methodological and didactic pluralism in structuring the teaching of Music Culture, designed with the aim of achieving the teaching aim and a more successful inclusion of students with disabilities. Teachers conclude that devising effective teaching strategies, in which the necessary didactic and methodical adjustments are implemented, is a complex and demanding task and they emphasize the need to acquire additional competencies.

Keywords: teaching, Music Culture, teaching strategies, teachers, students with disabilities

MARINA ŠIMUNEC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Pružanje podrške studentima s invaliditetom: primjer Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studira oko 50 studenata s invaliditetom koji su aktivni korisnici usluga Ureda za studente s invaliditetom. To nas čini vodećom sastavnicom na Sveučilištu u otvorenosti studijskih programa za studente s različitim oblicima invalidnosti. Studenti s invaliditetom pohađaju programe na svim razinama studija (prediplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj). S obzirom na složenost studijskih programa na Filozofskom fakultetu i velik broj studenata, pred nama je bio izazov osiguravanja odgovarajuće podrške studentima s invaliditetom. Prije pet godina osnovali smo Ured za SSI čija je zadaća utvrđivanje potreba studenata s invaliditetom i njihovih nastavnika te, sukladno tome, organiziranje izravne pomoći pri rješavanju specifičnih problema koji se mogu pojaviti tijekom studiranja. Na konferenciji ćemo predstaviti naš model organiziranja i pružanja podrške studentima s invaliditetom: organiziranje prijevoza, obrazovni asistenti, prilagodba literature, opremanje knjižnice i učionica računalnom opremom koja omogućuje studij slabovidnim i slijepim osobama. Također ćemo izložiti i izazove s kojima se susrećemo u svakodnevnom radu.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, podrška, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, jednake mogućnosti

Supporting Students with Disabilities – the Faculty of Humanities and Social Sciences

There are around 50 active users of the disability services at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. This makes our Faculty the leading unit of the University of Zagreb in supporting students with disabilities at all levels of study (undergraduate, graduate, and postgraduate). Considering the complex organization of study programs at our Faculty, it was a challenge to ensure adequate support for students with disabilities. Office for Students with Disabilities was officially founded five years ago. The mission of the Office is to ensure accessibility and quality of higher education for all students through assessing students' and teaching staff's needs in order to provide direct help with specific needs that can arise during academic year. At the conference we will present our model of organizing and providing support for students with disabilities: special transportation service, assistance service, and assistive technology. We will also discuss the challenges we deal with in everyday practice.

Keywords: students with disabilities, support, Faculty of Humanities and Social Sciences, equal opportunities

TANJA ŠUPE

Osnovna škola Pećine, Rijeka, Hrvatska

Pretpostavke uspješnosti procesa inkluzije na putu izgradnje društva jednakih mogućnosti

Suvremeno društvo nalazi se pred izazovom kako kvalitetno osigurati inkluzivno društvo. Inkluzija je riječ koja se često i olako stavlja kao imperativ, premda možda nije dovoljno osviješteno što isti koncept predstavlja. Nerijetko se koncept inkluzije poistovjećuje s inkluzivnim obrazovanjem što ne možemo tumačiti kao istoznačni pojam. Obrazovanje kao važan cilj suvremenog društva izdvojilo se kao presudan aspekt u odnosu na djecu s posebnim potrebama, ali ono zasigurno nije isključivo rješenje za kvalitetu života pojedinca. Progovarajući o specifičnostima i problemima djece s oštećenjem vida kao kategoriji unutar navedene skupine djece s posebnim potrebama, na posredan način možemo govoriti o ključnim problemima primjene inkluzivnog koncepta u našem društvu. Oštećenje vida uzrokuje niz specifičnosti u razvoju djeteta. Razlike u odnosu na tipičan razvoj vidljive su već u ranijem djetinjstvu. Razvojna komponenta koja se često zanemaruje u odnosu na druga područja je socijalno-emocionalni razvoj. Socijalne interakcije u ranom djetinjstvu s roditeljem, a kasnije s vršnjacima, važan su čimbenik za stvaranje slike o sebi, usvajanje socijalnih vještina i stjecanje socijalnih kompetencija. Istraživanja su pokazala kako oštećenje vida ima nepovoljan učinak na socijalne interakcije. Ako se navedenom pridodaju nepovoljni čimbenici iz okoline, onda to može imati izrazito negativne posljedice na socio-emocionalni razvoj pojedinca što posljedično uzrokuje disfunkciju u odnosu na cjelokupan razvoj. Iz navedenog proizlazi kako se ne možemo usredotočiti na usvajanje obrazovnih sadržaja i razvijanje kognitivnih kompetencija. Razvijanje socijalnih kompetencija kod djeteta, stvaranje podržavajuće okoline, omogućavanje prilika za socijalnu interakciju neke su od strategija u okviru stručne podrške inkluzivnom obrazovanju djeteta s oštećenjem vida. Uzimajući inkluzivno obrazovanje kao dio šireg značenja inkluzije kao koncepta, nužno je osigurati niz aktivnosti u koje će se dijete s oštećenjem uključiti izvan nastavnog procesa. Slobodno vrijeme djeteta s oštećenjem vida trebalo bi zauzeti važno mjesto u planiranju metoda i strategija u odnosu na dijete s oštećenjem vida. Pretpostavka u postizanju takvog cilja suradnja je institucija, promjena paradigme u pogledu obrazovanja kao isključivo važnog čimbenika za život djeteta s oštećenjem vida, stvaranje mogućnosti u lokalnoj zajednici.

Ključne riječi: inkluzivno obrazovanje, socijalne kompetencije, djeca s oštećenjem vida

Assumptions Regarding the Success of the Process of Inclusion on the Way towards the Construction of a Society of Equal Opportunity

Modern society is facing the challenge of ensuring a good quality inclusive society. Inclusion is a word that is often and easily put as an imperative, though it may not besufficiently elaborated what that concept represents. Often, the concept of inclusion is identified with inclusive education, which cannot be interpreted as a synonymousterm. Education has been singled out as an important goal of modern society and a crucial aspect in relation to children with special needs, but it is not the only solution to the quality of life of an individual. Talking about the specificities and problems of children with visual impairments as a category within a group of children with special needs, one can speak in a mediated way about the key problems of a primitive inclusive concept in our society. Visual impairment has several consequences in a child's development. Differences from typical development are already evident in the early childhood. The developmental component is often neglected in relation to the other areas of socio-emotional development. Social interactions in early childhood with a parent and later with peers, are an important factor in enhancing self-image, utilizing social skills, and gaining social competences. Research shows that visual impairment has an adverse effect on social interactions. If the visits are accompanied by adverse environmental factors, then they may have pronounced negative consequences on the socio-emotional development of the individual who will achieve dysfunction in relation to the overall development. The above shows that they do not focus on using educational content and developing cognitive competences. Developing social competences in a child, fostering the environment, and providing opportunities for social interaction are some of the strategies within the framework of professional support for inclusive education for the visually impaired child. By taking inclusive education as part of the broader meaning of inclusion as a concept, lower activities are necessarily ensured in which the child will be impaired to engage outside of the teaching process. The free time of a visually impaired child should have taken an important place in the planning of a method and strategy in relation to a visually impaired child. The prerequisite for achieving such a goal is the cooperation of institutions, the paradigm shift in terms of education as exclusively important factors for the life of a visually impaired child and the possibility of opportunities in the local community.

Keywords: inclusive education, social competence, children with visual impairment

KSENIJA ŠVENDA-RADELJAK¹, ANDREA HORIĆ¹

¹*Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska*

Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – podrška studentima s invaliditetom

U skladu s pozitivnim domaćim i međunarodnim propisima i preporukama te slijedeći misiju visokoškolske knjižnice kao ključne točke obrazovno-znanstvenog procesa, Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu donijela je posebnu Strategiju razvoja knjižnične podrške studentima s invaliditetom. Njoj su prethodile dugogodišnje aktivnosti Pravnog fakulteta vezane uz inkluziju studenata s invaliditetom u nastavni proces, ali i u sve aktivnosti studentskog života. Strategija knjižnične podrške usmjerena je na ravnopravno osiguravanje kako fizičke, tako i virtualne dostupnosti knjižničnih informacija te na inkluziju u procese e-učenja. Stoga Strategija definira specifične potrebe svake skupine studenata s invaliditetom, kao i načine na koji im knjižnica pruža podršku. U središtu je personalizirani pristup svakom studentu i suradnja s ostalim sudionicima u procesu inkluzije studenta s invaliditetom na Pravnom fakultetu. Suradnja se ostvaruje na razini fakulteta i u nju su uključeni, osim knjižničara, koordinatori za osobe s invaliditetom te ostale fakultetske službe. Izvan fakulteta su suradnici u tom procesu nadležne gradske službe, ministarstva te nevladine udruge. Polazeći od tih primjera dobre prakse, Strategija razvoja knjižnične podrške studentima s invaliditetom donosi projekcije rada u budućnosti kroz poboljšanje postojećih i uvođenje novih aktivnosti koje će poboljšati i učiniti knjižnicu i njezine usluge što pristupačnije studentima s invaliditetom.

Ključne riječi: Strategija razvoja knjižnične podrške studentima s invaliditetom, knjižnične usluge, studenti s invaliditetom, inkluzija, knjižnica Pravnog fakulteta

Library of the Faculty of Law, University of Zagreb – Support for Students with Disabilities

In accordance with the positive national and international regulations and recommendations, and following the mission of a higher education library as a key point of the educational and scientific process, Library of the Faculty of Law of the University of Zagreb has adopted a “Strategy for the development of library support for students with disabilities”. It was preceded by years of activities of the Faculty of Law related to the inclusion of students with disabilities in the teaching process, but also in all other activities of student life. The library support strategy focuses on ensuring that both physical and virtual availability of library information is equitable, and that inclusion in e-learning processes is integrated. Therefore, the Strategy defines the specific needs of each group of students with disabilities, as well as the ways in which the library supports them. The focus is on personalized approach to each student and cooperation with other participants in the process of inclusion of students with disabilities at the Faculty of Law. Collaboration is accomplished at the faculty level and includes, besides librarians, coordinators for persons with disabilities and other faculty services. Outside of the faculty, associates in this process are the competent city services, governmental, and non-governmental organizations. Building on these examples of good practice, the Library supports development of “Strategy for Students with Disabilities” and delivers projections for the future by improving existing and introducing each group of students with disabilities, as well as the ways in which the library supports them.

Keywords: strategy for the development of library support for students with disabilities, library services, students with disabilities, inclusion, Library of the Faculty of Law

IVANČICA TAJSL DRAGIČEVIĆ

Osnovna škola Trnjanska, Zagreb, Hrvatska

Par nepar na 21

Učiteljica sam razredne nastave. Zadnje četiri generacije imam u razredu učenika/cu s teškoćama. Zadnje tri generacije u razredu imam dijete sa sindromom Down. Inkluzija i integracija djece s teškoćama izazov je za učitelja i učenika. Svakom svom učeniku u razredu pružam jednaku mogućnost. Posebno velikim izazovom smatram likovnu kulturu. Držim redovnu i dodatnu nastavu iz likovne kulture gdje istražujem dječje likovno stvaralaštvo. Dijete sa sindromom Down treba poticaj i podršku za postizanje zadivljujućih rezultata. Moj je učenik na natjecanju Hrvatske glazbene mladeži osvojio drugu nagradu, Radost slikanja uz glazbu, 2009.godine. Kada sam slala rad na natječaj, nisam označila da je on učenik sa sindromom Down. Nagrada, put u Beč u Kuću glazbe, bila je veliko iznenađenje za sve nas. Meni je to, pak, bio poticaj da od svakog učenika s teškoćama „izvučem“ najviše. Moja sadašnja učenica koja ima sindrom Down slika nevjerojatne radove. U usporedbi s drugom djecom i njihovim likovnim mogućnostima svaki me put iznenadi i razveseli koliko može. Usporedno ću prikazati njezine likovne radove s radovima ostale djece iz razreda. Dijete s teškoćama, kao i svako drugo dijete, vizualno percipira stvarnost oko sebe, ali ju predočava na jedinstven način. Njezini su radovi tematski likovno u skladu s propisanim nastavnim planom i programom. Od prvog razreda krenula sam od zadanog programa, ključnih pojmova i obrazovnih postignuća te nisam učenku/ci s teškoćama prilagođavala zadatke. Na dodatnoj nastavi učenici sami biraju tehniku u kojoj žele crtati, slikati ili oblikovati. Moja učenica najprije proučava koju su tehniku izabrali prijatelji iz razreda, a zatim i ona odluči čime želi raditi. Na satu likovnog imam dogovor s njezinom pomoćnicom da ju ne usmjerava, već da ju pušta da se slobodno likovno izražava. Na crtežu „Kolo“ učenica je crtala kolo u jednoj boji, ali ga je nacrtala u perspektivi na temelju svog iskustva. Kroz primjere likovnih zadataka pokazat ću koliko djeca s teškoćama mogu, samo im treba pružiti priliku.

Ključne riječi: učenici s teškoćama, likovni radovi, razredna nastava

Odds and Evens on 21

I am a teacher in a primary school. For the last 12 years I have had children with Down syndrome in my class. Inclusion and integration of children with special needs into regular schools is a challenge for both the children and the teachers. In my classroom, every child is treated with the same respect and dignity. Personally, I like arts the best. I find art useful because it brings out the best in every child. It allows children with special needs to show everything that they are able to do and you usually cannot tell the difference among them and other pupils in my class. A child with Down syndrome won the second prize in the art competition „Radost slikanja uz glazbu”. Official art committee was not aware of his „special needs”. His prize was a great surprise to all of us and also a great stimulus for me to make the most of every pupil in my classroom. There is another child in my classroom with Down syndrome. Her artworks are extraordinary and she surprises me every time. I will display examples of their artworks and try to show the unique ways in which children with special needs experience and express the world around us. Her work follows the regular curriculum, and from the start I tried to follow the expected art programme while working with her. I have also discussed the situation with her assistant and we have agreed that she will let the student do her own artwork freely. Through examples of her artwork I will show that children with disabilities are actually capable and just need to be given a chance to express themselves.

Keywords: students with disabilities, artwork, classroom teaching

MATEJ TOMAS

Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek, Osijek, Hrvatska

Stomatološka skrb osoba s invaliditetom

Nacionalna strategija propisuje pružanje osobama s invaliditetom jednak opseg, kvalitetu i standard zdravstvenih usluga koje se pružaju ostalim građanima, bez diskriminacije na temelju invaliditeta. Ova strategija uključuje i stomatološko liječenje osoba s invaliditetom. Zbog specifičnosti u tretmanu potrebno je posebno se prilagoditi svakom pacijentu, njegovim potrebama i mogućnostima. Stvaranje odgovarajućeg odnosa (i daljnjeg liječenja) između pacijenta i stomatologa bitno ovisi o prvom kontaktu. Kao glavni problem smatra se nemogućnost adekvatnog održavanja oralne higijene koji proizlazi iz motoričkog, perceptivnog, psihičkog ili intelektualnog hendikepa. Takve osobe često ovise o tuđoj njezi. Zbog otežanog kretanja i komunikacije rijetke su posjete doktoru dentalne medicine. Kao posljedica navedenog pojavnost karijesa, kao i prevalencija parodontnih bolesti, značajno je veća. Stoga je potreban i poseban pristup doktora dentalne medicine u preventivnom i kurativnom djelovanju. Doktori dentalne medicine trebaju biti educirani u pristupačnim i alternativnim tehnikama komunikacije kako bi mogli uspostaviti kontakt s osobama koja imaju fizička, intelektualna, mentalna i osjetilna oštećenja. Stomatološka skrb, osim sanacije postojećeg stanja i pružanja prve pomoći, ima naglašenu ulogu preventivnog djelovanja, edukacije pacijenata te promocije oralnog zdravlja koja mora uključivati multidisciplinarni pristup svih čimbenika uključenih u sustav zdravstvene zaštite osoba s invaliditetom. Doktori dentalne medicine mogu osigurati kvalitetnu skrb, uz uvjet stjecanja odgovarajućih znanja, vještina i stavova koji su potrebni u liječenju osoba s invaliditetom.

Ključne riječi: stomatološka skrb, osobe s invaliditetom, oralna higijena

Dental Care for People with Disabilities

The national strategy provides the provision of equal scope, quality, and standard of health services to citizens, without discrimination on the basis of disability. This strategy also includes the dental treatment of people with disabilities. Due to the specificity of the treatment, it is necessary to adapt to each patient's needs and capabilities. Creating an appropriate relationship (and further treatment) between the patient and the dentist essentially depends on the first contact. The main problem is the inability to adequately maintain oral hygiene resulting from motor, perceptual, psychological or intellectual disability. Such persons often depend on someone else's care. Due to difficult movement and communication, visits to the dentist are rare. As a consequence, the occurrence of caries and the prevalence of periodontal diseases are significantly higher. Therefore, a special approach is needed from the dentists in the form of preventive and curative action. Dentists need to be trained in affordable and alternative communication techniques so that they can make contact with people who have physical, intellectual, mental, and sensory impairments. Dental care, in addition to rehabilitating the existing situation and providing first aid, has a prominent role in preventive action, patient education and oral health promotion, which must include a multidisciplinary approach to all factors involved in the health care system of persons with disabilities. Dentists can provide quality care, provided they acquire the appropriate knowledge, skills, and attitudes needed to treat people with disabilities.

Keywords: dental care, persons with disabilities, oral hygiene

RIA TRDIN

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Metode razvoja kreativnog izražavanja u osoba s invaliditetom

Osnovni je problem likovnog izražavanja strah od očekivanja, osobnih visokih kriterija, kritike gledatelja te osjećaja nemogućnosti realizacije unaprijed zadanih ciljeva. Kod osoba s invaliditetom ti su problemi još izraženiji jer su te osobe ograničene fizičkim nedostacima ili intelektualnim predispozicijama. Na studiju Art terapije sa svojim studentima provodim metode kojima pokušavamo doskočiti opisanom problemu. Kroz igru, eksperiment i improvizacije zaobilaznim putem dolazimo do likovnih rješenja koje potom analiziramo i pritom svladavamo osnovne likovne pojmove. Za završni zadatak studenti organiziraju radionicu odabirući skupinu ljudi s kojom provode tehniku kolažiranja u okviru zajedničke kompozicije: više sudionika (broj nije ograničen) stvara jedinstveno, zajedničko likovno djelo. Sudionici pritom slobodno biraju tehniku, način izražavanja i teme. Važno je na bilo koji način ostavljati trag na površini papira. Odabrane skupine čine ljudi različite dobi, zanimanja, interesa, ali i mogućnosti likovnog izražavanja kao što su školski razredi, obitelj, prijatelji, djeca sa sindromom Down, djeca s poremećajem u ponašanju i sl. U svakoj je grupi ova metoda pokazala izvrsne rezultate te mogućnost rasta i proširivanja početnih ciljeva. Tajna uspješnosti zadatka sastoji se u tome što – ne računajući voditelja zadatka – sudionici do samog kraja ne znaju što je cilj i mogući likovni ishod, pa znatiželjno i neopterećeni rezultatom pristupaju zadatku. Zato je zadatak i primjenjiv u radu s osobama s mentalnim ili fizičkim ograničenjima. Zadatak ima nekoliko ciljeva, ovisno o mogućnostima odabrane skupine: osloboditi sudionike straha od likovnog izražavanja, naučiti što je to kompozicija i kako objediniti različite likovne izričaje u jedinstveno likovno djelo, potaknuti zajedništvo u kojem je svaki likovni izraz svih sudionika jednako vrijedan – lišavamo se natjecateljskog duha – razvoj samopouzdanja. Reakcije sudionika uvijek su pozitivne, a rezultati likovno vrlo zanimljivi. U izlaganju ću predstaviti rezultate radionica s naglaskom na skupine osoba s invaliditetom.

Ključne riječi: kreativno izražavanje, invalidi, tehnika kolaža, grupni rad

Methods for Creative Expression Development in Persons with Disabilities

The main issues of artistic expression are concentrated around fear of personal expectations, high personal criteria, criticism, and overall inability of achieving the set goals. Talking about people with various kinds of disabilities, problems are even more emphasized regarding their physical or intellectual limitations. In the context of Art Therapy, while collaborating with my students, I'm working on various methods to tackle the described problem. Through different forms of play, experiment and improvisation, we bypass the problem, analyse the invented solutions, and, consequently, deepen our comprehension of visual concepts. As the final assignment, students organize a workshop by selecting a particular group of people. With them, each student individually performs a "joint venture" in form of collage: participants create a collaborative work of art. Participants are free to choose the technique, style or the very theme. The selected group is made up of people of different ages, professions, interests or artistic skills. Group can also be based on whole school classes, family members, friends, children with Down syndrome, behavioural disorders, etc. The method has shown excellent results, followed by the expansion of initial goals. The secret to the success is that –not counting the task leader –the participants do not fully know what the real goal actually is and so they participate curiously, with no expectations of the final result. Therefore, the exercise is especially applicable when working with people with mental or physical disabilities. The task has several goals: to liberate the participants from the fear of artistic expression; to comprehend artistic composition, i.e. how to combine different artistic styles into a unique work of art; to encourage a sense of group unity, where every artistic expression is equally valuable; to develop confidence. In the context of presentation, I will focus the results of workshops based on physically or intellectually disabled people.

Keywords: creative expression, disabled people, collage, group work

RIA TRDIN

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Tehnika kolažiranja – metoda razvijanja kreativnosti u radu s osobama s invaliditetom

Radionica u trajanju od 45 minuta predstaviti će sudionicima jednu od metoda kojima se potiče kreativno stvaralaštvo u radu s osobama s invaliditetom. Metoda je prilagođena osobama koje nemaju posebna iskustva u području likovnog stvaralaštva, a mogu imati tjelesna ili neka druga ograničenja. Sudionici će aktivno sudjelovati u prezentaciji tehnike kolažiranja te će ostvariti jedno likovno djelo nakon čega se vrši analiza rada i objašnjenje postupka.

Ključne riječi: tehnika kolaža, grupni rad, osobe s invaliditetom

Collage – a Method of Developing Creativity in Working with Disabled People

The 45-minute workshop will present one of the methods that encourages creativity in working with disabled people. This particular method is adapted for persons with no experience in the field of fine arts and who may have physical or other limitations. Participants will actively take part in the presentation of the collage technique and will create artwork; after that an analysis of their work is performed, as well as an explanation of the whole procedure.

Keywords: collage, group work, people with disabilities

KRISTINA URBANC¹, MARTINA SOPTA¹

¹Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Studenti s invaliditetom – iskustva i perspektive u kontekstu visokoškolskog obrazovanja

Unatoč sve većoj važnosti visokoškolskog obrazovanja inkluzivno se obrazovanje u praksi često odnosi samo na osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, dok se visoko obrazovanje nerijetko zapostavlja. Kada govorimo o problemima visokoškolskog obrazovanja, tada je ono najčešće povezano s povećanjem pristupa, proširivanjem sudjelovanja, povećanjem pravednosti u obrazovnom sustavu u širem smislu te naglašavanjem važnosti uklanjanja prepreka za završavanje fakulteta. Kako bi se ti problemi otklonili, potrebno je djelovati različitim mjerama kao što su poticanje interesa za upisivanje u visokoškolske ustanove, kreiranje upisnih politika koje osiguravaju ravnopravan upis svih pojedinaca uzimajući u obzir prepreke koje su osobe tijekom života iskusile, davanja financijskih potpora koje uzimaju u obzir potrebe pojedinaca upisanih u visokoškolske ustanove, prilagođavanja studijskih programa ranjivim skupinama i pružanje usluga potpore u obliku savjetovanja, usmjeravanja ili, pak, mentoriranja. Dosadašnja su iskustva pokazala da studentima s invaliditetom najviše izazova predstavljaju organizacijske prepreke te da je potrebno nadalje raditi na unapređenju jednakih mogućnosti kako u pristupu, tako i u procesu studiranja za osobe s invaliditetom, o čemu će biti više riječi u ovom izlaganju.

Ključne riječi: studenti s invaliditetom, inkluzija, prilagodba, različitost, visoko obrazovanje

Students with Disabilities – Experiences and Perspectives in Higher Education Context

Inclusive education often relates only to primary and secondary schooling, although the importance of higher education is rising. Educational barriers for students with disabilities at universities are mostly related to better accessibility, participation, justice, and equality during studying. To deal with these barriers, it is important to develop various measures such as: promotion of interest for higher education among students with disability, creating supportive educational policy which enables equal enrolment into studies for students with disabilities, respecting their experiences and needs for adjustment, financial support, counselling services, tutoring or mentoring. Experiences from authors' practice have shown that the biggest problem for students with disabilities are organisational issues such as transportation, assistance during lectures, project work and time management due to given deadlines, which requires further improvements in accessibility and in processes of education.

Keywords: students with disability, inclusion, adjustment, differences, higher education

ALENKA VALH LOPERT¹, AKSINJA KERMAUNER², JERNEJA HERZOG³

¹Filozofska fakulteta Univerza v Mariboru, Slovenija

²Pedagoška fakulteta Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija

³Pedagoška fakulteta Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Multisenzorne i višejezične prilagodbe slijepim i slabovidnim osobama

Slijepi i slabovidne osobe sve su više uključene u razne aktivnosti. Tako u posljednje vrijeme možemo primijetiti velik napredak u posebnim programima koje nude razne organizacije, muzeji i galerije, a sve sa željom da sadržaj slijepih i slabovidnih osoba učinimo maksimalno dobrim i najboljim što možemo. Slijepi i slabovidni učenici također su uspješno integrirani u opći obrazovni sustav. Naravno, za to je potrebna velika podrška takvog osoblja, a potrebni su posebni alati za pomoć slijepim i slabovidnim osobama i povećanju njihove neovisnosti. Tako je Udruženje slijepih i slabovidnih Slovenije (ZDSSS) razvilo šest kategorija uređaja prema svojoj namjeni. Posebno treba istaknuti povećala, korekcijske naočale, elektronske lupe, uređaj za čitanje crnog tiska s glasovnom indikacijom, elektronsko povećalo, sustav za skeniranje ispisanih informacija (koji slijepima omogućuje čitanje tekstova ispisanih crnom bojom), Brailleov red, uređaj DAISY, MP3 uređaji, sintetički govorni uređaji, audio kutije (uređaji za pretvaranje računalnih tekstova u sintetički govor), CD uređaji itd. U Sloveniji postoje samo tri knjižnice namijenjene slijepim i slabovidnim. Cilj je rada predstaviti način na koji smo književno djelo *Lev Rogi nađe sreću* (autor Igor Plohl) u projektu *Slušam i tipam* (slov. *Poslušam in tipam*) pretvorili u taktilnu slikovnicu s višejezičnoga aspekta te isto tako napravili i zvučnu knjigu na slovenskom, njemačkom i engleskom. Tako smo analizirali postupke multisenzornog pretvaranja i prilagođavanja, što bi moglo koristiti i kao model rada kada govorimo o multisenzornom pristupu kod slijepih i slabovidnih osoba.

Ključne riječi: taktilna slikovnica, multisenzornost, slijepi i slabovidni

Multi-sensory and Multilingual Adaptations for the Blind and Partially Sighted

The blind and partially sighted are increasingly involved in various activities. Thus, in recent years, we have seen great progress in the special programs offered by various organizations, e.g. museums and galleries, all with the aim of creating content for the blind and partially sighted that is as good as possible. Blind and visually impaired students are also successfully integrated into the general education system in Slovenia. Of course, this requires a great deal of support from staff, and special tools are needed to help the blind and visually impaired to increase their independence. Thus, the Association of the Blind and Visually Impaired of Slovenia (ZDSSS) developed six categories of devices with a range of purposes. Some of these are highlighted here: magnifying glasses, eyeglasses, electronic magnifiers, black-letter reader with voice indication, electronic magnifiers, a scanning information system (which allows the blind to read texts printed in black), a braille tactile reading system, DAISY devices, MP3 devices, synthetic speech devices, audio boxes (devices for converting computer text into synthetic speech), CD players, etc. In Slovenia, there is only one library dedicated to the blind and partially sighted. The aim of this paper is to present how the project Listening and Typing (Poslušam in tipam) expanded the story *Rogi the Lion Found Happiness* (author Igor Plohl, Lev Roginajdesrečo) into a tactile picture book with a multilingual aspect, while also creating an audio book in Slovenian, German and English. Thus, we analysed multisensory conversion and adjustment procedures, which could also be used as a model for work with a multisensory approach for the blind and partially sighted.

Keywords: tactile picture books, multisensory, blind and partially sighted people

JURICA VERONEK¹, HELENA VITEZ¹, ZLATKO BUKVIĆ²

¹*Sveučilišni centar Varaždin, Varaždin, Hrvatska*

²*Centar za odgoj i obrazovanje Tomislav Špoljar, Varaždin, Hrvatska*

Mišljenja o nasilju i diskriminaciji osoba s invaliditetom

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u Hrvatskoj živi oko 11,9% osoba s invaliditetom različitog oblika i intenziteta. Cilj je istraživanja bio ispitati mišljenje o učestalosti nasilja prema osobama s invaliditetom te njihovu izloženost diskriminaciji. Također se istraživanjem željelo ispitati osobno iskustvo i doživljaj ispitanika u odnosu na osobe s invaliditetom i povezanost tog iskustva s oblikovanjem mišljenja. Anketa je postavljena na različitim društvenim mrežama, a sudjelovanje u anketi bilo je dobrovoljno i anonimno. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 329 ispitanika oba spola sa značajno većom zastupljenošću ženskog spola. Najviše je ispitanika zdravstvenog profesionalnog usmjerenja i u dobnoj skupini između 26 i 35 godina. U odnosu na postavljene ciljeve rezultati su analizirani odgovarajućim statističkim metodama prema kriteriju stupnja i vrste obrazovanja, kronološke dobi i osobnog iskustva ispitanika s osobama s invaliditetom. Dobiveni rezultati ukazuju na to da se najveći broj ispitanika osjeća ugodno u kontaktu s osobama s invaliditetom te smatraju da osobe s invaliditetom nasilje najčešće doživljavaju od strane nepoznatih osoba. Diskriminacija osoba s invaliditetom vidljiva je u mišljenju ispitanika prema mogućnostima odabira zanimanja i njihova zapošljavanja što je u skladu s postojećim istraživanjima provedenim u Hrvatskoj.

Ključne riječi: mišljenja, osobe s invaliditetom, nasilje, diskriminacija

Opinions on Violence and Discrimination Against Persons with Disabilities

According to data from the Croatian Institute of Public Health, around 11.9% of persons with disabilities of various forms and intensities live in Croatia. The study aimed to examine the opinion on the incidence of violence against persons with disabilities and their exposure to discrimination. Furthermore, the research aimed to examine the existence of personal experience and experience of the respondents concerning persons with disabilities, and the connection of this experience with the formation of opinions. The survey was posted on different social networks, and the participation in the survey was voluntary and anonymous. The study involved a total of 329 respondents of both genders with significantly higher female representation. Most respondents were healthcare professionals in the age group between 26 and 35 years. Concerning the set goals, the results were analysed by appropriate statistical methods according to the criterion of the degree and type of education, chronological age, and personal experience of the persons with disabilities. The results have shown that the majority of respondents feel comfortable in contact with persons with disabilities and believe that persons with disabilities most frequently experience violence by an unknown person. In the opinion of the respondents discrimination against persons with disabilities is evident in the possibilities of choosing a profession and their employment, which follows the existing research conducted on the territory of the Republic of Croatia.

Keywords: opinions, persons with disabilities, violence, discrimination

ANTONIJA VUKELIĆ

Studentica poslijediplomskog studija Kreativne terapije na Akademiji za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek, Hrvatska

Muzikoterapija

Muzikoterapija je korištenje glazbe u kliničkim, obrazovnim i socijalnim situacijama za liječenje klijenata ili pacijenata s medicinskim, obrazovnim, socijalnim i psihološkim potrebama (Wigram, 2000). Kroz muzikoterapijski rad i uključivanje klijenata u različita muzička iskustva doprinosimo njihovom psihofizičkom zdravlju. Postoji čitav spektar aktivnosti koje muzikoterapeuti koriste u radu, a prilagođavaju ih ovisno o tome s kojom populacijom rade. Mogu se izdvojiti vokalno-instrumentalne improvizacije, muzičke igre, pjevanje ili skladanje pjesama, analiza lirike te vođena imaginacija. Muzikoterapijske intervencije mogu se koristiti kako bi se doprinijelo poboljšanju vještina koje su potrebne osobama s različitim oblicima invaliditeta kao što su teškoće u učenju, spoznajne teškoće, cerebralna paraliza, multipla skleroza, mentalne bolesti i druge teškoće.

Ključne riječi: muzikoterapija, osobe s invaliditetom

Music Therapy

Music therapy is the use of music in clinical, educational and social situations to treat clients or patients with medical, educational, social or psychological needs (Wigram 2000). Through music therapy work and the involvement of clients in different music experiences, we contribute to their psychophysical health. There is a full range of activities that music therapists use in their work and we adapt them to what population we work with. We can single out vocal and instrumental improvisations, music games, singing or song writing, lyric analysis and guided imagery. Music therapy interventions can be used to help improve the skills needed by people with various forms of disabilities such as learning disabilities, cognitive disabilities, cerebral palsy, multiple sclerosis, mental illness and other disabilities.

Keywords: music therapy, people with disabilities

KATHARINA ZLOSA¹, JELENA KOVAČEVIĆ²

¹*Twister Fun Park Osijek, Osijek, Hrvatska*

²*Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek, Hrvatska*

Pristupačnost osječkih muzeja djeci s poteškoćama u razvoju

Svrha je istraživanja, koje je provedeno u lipnju 2018. godine, ispitivanje prilagođenosti osječkih muzeja djeci s poteškoćama u razvoju. Muzeji se kao znanstvena i edukacijska središta prilagođavaju mijenjajućem sociokulturnom okružju kako se i sama povijest mijenja. Institucija i ustanova suvremenog muzeja otvara svoja vrata svim posjetiteljima, tako i djeci s poteškoćama u razvoju. Muzej je kao kulturna ustanova mjesto ljudske raznolikosti, prilagodbe i napretka. Istraživanje predstavlja načine prilagodbe prostornih i izložbenih uvjeta osječkih muzeja djeci s poteškoćama u razvoju. U istraživanju su objedinjena tri muzeja u Osijeku: Muzej Slavonije, Arheološki muzej u Osijeku te Muzej likovnih umjetnosti, a sudionici u istraživanju bili su muzejski pedagozi te pedagozi iz Centra za odgoj i obrazovanje „Ivan Štark“ u Osijeku. Intervjuom su prikupljeni podatci, uz pristanak sudionika istraživanja. Istraživanje je pokazalo da su osječki muzeji djelomično prilagođeni djeci s poteškoćama u razvoju, osim Arheološkog muzeja čija je gradnja najpristupačnija te otvara mogućnosti za daljnji razvoj i educiranje djelatnika.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, muzej, obrazovanje, Osijek, škola

Accessibility of Osijek's museums to disabled children

The research, which was conducted in June 2018, was carried out for the purpose of examining the adaptation of Osijek's museums to disabled children. Museums, as scientific and educational centres, are adapted through the changing sociocultural environment which is parallel to the historical changes. The institution and establishment that is the contemporary museum opens its doors to all visitors, including disabled children. As a cultural institution, a museum is a place of human diversity, adaptation, and progress. The research presents the ways of adaptation of space and exhibition conditions of Osijek's museums to disabled children. The research unites three museums in Osijek: Museum of Slavonija, Archaeological Museum in Osijek, and Museum of Fine Arts, and the participants were museum pedagogues and pedagogues from the Centre of Education "Ivan Štark" in Osijek. The data was gathered through interviews, with the consent of research participants. The research showed that Osijek's museums are partly adapted to disabled children, with the exception of the Archeologic Museum whose infrastructure is the most accessible and is open to possibilities for further development and education of participants.

Keywords: disabledchildren, museum, education, Osijek, school

